

DEBRECENI EGYETEM
BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KAR
MAGYAR NYELVTUDOMÁNYI TANSZÉK

**Nyelvváltozatok és attitűdök
avagy egy speciális ügynökvizsgálat tanulságai**

(BA-záródolgozat)

Témavezető:

Fehér Krisztina

egyetemi tanársegéd

Készítette:

Hanyiszkó Kitti

III. magyar és finn specializáció

Debrecen

2011

Tartalom

TARTALOM	2
1. BEVEZETÉS	3
2. AZ IDEGENSÉG TAPASZTALATÁTÓL A DISZKRIMINÁCIÓIG	3
2.1. A NYELV TÁRSAS SZEREPE	3
2.2. A „MI” ÉS AZ „ŐK”	7
2.3. MIBŐL FAKAD A NYELVI DISZKRIMINÁCIÓ?	8
3. A NYELVI ATTITŰD ÉS AHOGY VIZSGÁLNI LEHET	10
4. ÜGYNÖKVIZSGÁLATOK MAGYARORSZÁGON	12
5. EGY SPECIÁLIS ÜGYNÖKVIZSGÁLAT	14
5.1. A KÉTÜGYNÖKÖS MÓDSZER	14
5.2. AZ ALIBI	16
5.3. A KÉRDŐÍV ÉS A HANGFELVÉTELEK ELKÉSZÍTÉSE	17
5.4. AZ ÜGYNÖKÖK KIVÁLASZTÁSA	18
5.5. A VIZSGÁLT MINTA ÉS A TEREPMUNKA	20
6. HIPOTÉZISEK	21
7. VIZSGÁLATI EREDMÉNYEK	22
7.1. A JELENTKEZŐK BESZÉDÉHEZ KAPCSOLÓDÓ ATTITŰDÖK A NYELVVÁLTOZATOK FÜGGVÉNYÉBEN	22
7.2. KI AZ OKOSABB?	28
7.3. BESZÉDÜNK A KÜLSŐNKRŐL ÁRULKODIK	34
7.4. NYELVHASZNÁLATUNKTÓL A KÖZVETLEN KÖRNYEZETÜNKIG	37
7.5. KIVEL KÖTÜNK BARÁTSÁGOT? A NYELVVÁLTOZATOK SZEREPE TÁRSAS VISZONYAINKBAN	41
7.6. ALKALMAS VAGY NEM ALKALMAS?	48
7.7. A LÁNYOK MEGÉRTŐBBEK	54
7.8. AZ EREDMÉNYEK ELEMZÉSE A VÁLASZADÓKKAL KAPCSOLATOS INFORMÁCIÓK ALAPJÁN ..	57
7.9. MELYIK NYELVJÁRÁSI TERÜLETEN ELŐÍTÉLETESEBBEK?	64
7.10. HATÁRON INNEN ÉS TÚL	70
8. A VIZSGÁLAT KITERJESZTÉSÉNEK LEHETŐSÉGEI	73
9. IRODALOMJEGYZÉK	74
11. FÜGGELÉK	76
11.1. ÜGYNÖKSZÖVEGEK	76
11.1.1. <i>Sztenderd változat</i>	76
11.1.2. <i>Hajdúsági változat</i>	77
11.1.3. <i>Palóc változat</i>	78
11.2. KÉRDŐÍV	79

1. Bevezetés

Záródolgozatom alapvetése, hogy az emberek egymáshoz való viszonyulásában, sztereotípiáik kialakulásában, társas megnyilvánulásaikban számos más tényező mellett a nyelvhasználatuknak is lényeges szerep jut. A nyelvhasználathoz kapcsolódó beállítódás tanulmányozására alkalmas módszer a „matched-guise technique”, azaz az ügynökvizsgálat, amit LAMBERT és munkatársai dolgoztak ki 1960-ban (SÁNDOR–LANGMAN–PLÉH 1998: 29), s alkalmazásával már Magyarországon is végeztek nyelvi attitűdvizsgálatokat.

Ezt a módszert alkalmasnak tartottam a saját kutatásom megvalósításához is, amely viszont az eddigiekhez képest abban lehet újszerű, hogy nem kizárólag egy nyelvváltozatnak a sztenderdhez való viszonyulását tárom fel. A palóc és hajdúsági nyelvjáráshoz kapcsolódóan azt is megvizsgálom, hogyan ítél meg egy adott célcsoport az anyanyelvjáráshoz képest egy másik nyelvváltozatot és a sztenderdet.

Záródolgozatomban röviden bemutatom kutatásom elméleti hátterét, ismertetem a vizsgálati körülményeket, végül megkísérlem az adott szempontokhoz kapcsolódó, eddigi élőnyelvi vizsgálatok szempontjából elemezni és értelmezni annak eredményeit.

2. Az idegenség tapasztalatától a diszkriminációig

2.1. A nyelv társas szerepe

Dolgozatomban a nyelvről mint olyan a beszélőközöségtől elválaszthatatlan társas viselkedési formáról gondolkodom, melynek legfőbb funkciója az emberek közötti kapcsolatteremtés és kapcsolattartás.

Mivel az emberek kapcsolatrendszereik révén csoportokat alkotnak, az is bizonyos, hogy az emberi csoportok összetartásában vagy éppen a csoportok közötti különbségek megmutatásában is központi szerepet játszik a nyelvhasználat, tehát a nyelv helye és szerepe az emberi csoportok szintjén magyarázható meg

(KIS 2003). A nyelvhasználat társas kapcsolatrendszereinkben betöltött szerepéből pedig egyenesen következik, hogy az hatással van ezeknek az alakulására is, ezzel együtt pedig ezek a kapcsolatrendszerek ugyanúgy visszahatnak a nyelvre, tehát fontos kiindulópontjai lehetnek a nyelvi változásoknak is.

Annak a kérdésnek a megválaszolásához, hogy mi is a nyelv legfontosabb funkciója, olyan vizsgálatok visznek közelebb bennünket, melyek a nyelv kialakulásának miértjét vizsgálják. „Az emberi nyelv kialakulásával foglalkozó elméletek jelentős részében közös az a gondolat, hogy az emberi nyelv megjelenése nagyon szorosan összekapcsolódik a korai emberek közösségi igényeivel” (SÁNDOR 2002a: 68). Ezek az elméletek igazolni látszanak azt a feltételezést, hogy a nyelv kialakulásakor sem elsősorban az információátadásért, inkább az emberek közötti hatékonyabb kapcsolattartásért volt felelős. A legtöbbet hivatkozott elmélet ezek közül Dunbar pletykaelmélete, miszerint a nyelv a főemlősök között jellemző kurkászást váltotta fel, melynek egyik oka az emberi csoportok létszámának megnövekedése lehetett. „A »kurkászó beszélgetés« (...) elsődleges funkciója Dunbar szerint (...) nem a leírás, de nem is narráció, hanem a small talk, a pletykálkodás, a kapcsolatok »karbantartása«” (ezt és vonatkozó vizsgálatokat lásd még SÁNDOR 2002a: 68–69 és KIS 2003). Ezt az elméletet támasztják alá Jean Aitchison vizsgálatai is. „Az ő osztályozása szerint a nyelv (ma is) kiemelkedően alkalmas (...) arra, hogy társas kapcsolatokat építsünk és tartsunk fenn a segítségével, és hogy befolyásoljunk másokat”(SÁNDOR 2002a: 69).

Ugyanehhez a problémához visznek közelebb azok a humánétológiai vizsgálatok, melyek arra keresik a választ, hogy a nyelvnek milyen szerep juthatott az evolúciós fejlődésben és a csoportok életének alakulásában. „Az emberi csoportok a kulturális evolúció egészen kezdeti szakaszában új szerveződési szintre jutottak. A csoportok struktúráját, tevékenységét egyfajta *s z o c i á l i s f ú z i ó v a l*, a legegyszerűbben egy új létező, egy »csoportlény« mint *s z u p e r o r g a n i z m u s* kialakulásával magyarázhatjuk. Magasabb szerveződési szint akkor alakulhat ki, ha kialakul az izolált elmélet összekötő nyelvi kommunikáció, ami tulajdonképpen a csoportlény individualizációja.

Minden csoportkultúra valójában egy komplex modell (...). A modell építésének, felfrissítésének, folyamatos karbantartásának eszköze a nyelv. A csoporttagok egyéni észleletei, akciói, a lehetséges akcióváltozatok mintái mind a nyelv segítségével kerülnek be a csoportelme feldolgozó és döntéshozó mechanizmusába. A folyamatos beszélgetés, bármiről is szóljon, egyéni érzésekről, pletykákról, véleményekről, technikákról, lehetővé teszi, hogy minden egyéni gondolat formálójá, komponense legyen a közös elképzeléseknek” (CSÁNYI 1999).

Ennek értelmében a nyelv a csoportkohézió megtartásának legfontosabb eszközévé fejlődött, s beszélgetéseik során a csoporttagok is ezt az egységet erősítik szándékosan vagy öntudatlanul.

„Mindehhez hozzátehetjük még azt a szociolingvisztikai adatokból származó ismeretet, hogy a nyelv minden megszólaláskor elkerülhetetlenül jelzi csoportidentitásunkat is, és a beszélgetőtársunkhoz való viszonyunkat is. Másként fogalmazva: minden esetben jelzi, hogy melyik csoporthoz tartozunk, és azt is, hogy a csoport hierarchiájában milyen helyet foglalunk el. A nyelvi variabilitás (...) adaptív a csoportszerveződés szempontjából, mert egyszerre biztosítja a csoportok közötti elszigetelődést és stabilizálja a csoporton belüli hierarchiát. Mindkét következmény a csoportkohézió növelésével jár” (SÁNDOR 2002a: 69).

A beszélők sokszor tudatában vannak annak, hogy a nyelv megmutatja csoporton belül elfoglalt helyüket. A nyelv sokfélesége pedig lehetőséget nyújt arra is, hogy tudatosan olyan nyelvi formát válasszon a beszélő, amely az általa kívánt pozícióba helyezi őt a hierarchiában. Ez abból adódik, hogy a nyelvhasználat alakulására a társas kapcsolathálózatnak van kiemelkedő befolyása. Konkrétabban ez azt jelenti, hogy amelyik közösséghez tartozni szeretnénk, annak a nyelvváltozatát igyekszünk elsajátítani és használni. Mivel a nyelvváltozat nagysága és kiterjedése széles skálán mozog, nyelvváltozatként lehet felfogni a magyar nyelvet, de az egyes ember idiolektusát is (SÁNDOR 1999: 162).

Az emberek nem csak egy, hanem számtalan közösség tagjai lehetnek egyszerre. Vegyünk például egy negyvenes magyar férfit. Tudatában egyszerre érezheti magát a magyar néphez tartozónak, a vele azonos politikai nézeteket valló csoport tagjának, a hobbihorgász-klub vezetőjének, családapának stb.

Mindezekhez a csoportokhoz való kötődését minden pillanatban nyelvhasználatával is érzékelteti: másként beszél a hobbihorgász-klubban, mint egy pártgyűlésen, és szituációtól függően vált nyelvi kódot annak érdekében, hogy ösztönösen bizonyítsa a csoporthoz tartozását, illetve a csoporton belül elfoglalt helyét. Ez a negyvenes férfi kapcsolathálói alapján ismeri a horgászszlenget, saját foglalkozása szakzsargonját, mindemellett van egy a közvetlen környezetében használt, elsődlegesen elsajátított ún. vernakuláris nyelvváltozata is.

Ezek a nyelvváltozatok azonban „nem egymástól élesen elkülönülve, fiókokban vagy dobozokban tárolódnak a fejünkben” (SÁNDOR 1999: 163), hanem hatnak egymásra. Ez azt jelenti, hogy különböző nyelvi formák folytonos kölcsönhatásban állnak egymással, így lesznek olyan kifejezések vagy akár grammatikai változók, melyeket először csupán az egyik szituációban használ a beszélő, aztán általánosan, minden közösségben használni kezdi, ennek következményeképpen (ha nagyobb távlatokat nyitunk, és továbblépünk az egyén szintjéről) a horgász hobbinyelvből elemek kerülhetnek át a köznyelvbe és így tovább.

Ebből adódóan igaz lehet a fejezet elején tett megállapítás, hogy a társas kapcsolatok nemhogy kihatnak a nyelvhasználatra, de közvetetten meg is indíthatnak egy nyelvi változási folyamatot. A hangváltások mechanizmusának leírásakor hasonló folyamatot ír le LABOV is az alulról jövő változások kapcsán (LABOV 1975: 279–284). Az alulról jövő hangváltásokat a következőképpen modellezi: „A hangváltások általában a beszélőközösség valamilyen körülhatárolt alcsoportjában kezdődnek (...) a nyelvi formát az alcsoport minden tagja használni kezdi (...) a nyelvi változó a csoporthoz való tartozás m u t a t ó j a , használatát a csoporthoz való tartozás határozza meg (...) a hangváltás elterjedésének határa a beszélőközösség határa” (LABOV 1975: 280–281).

Dolgozatomban a nyelvnek a csoport szintjén megmutatkozó szerepe szempontjából a nyelvhasználat és a csoportidentitás összefüggéseire helyezem a hangsúlyt. A következő fejezetekben kísérletet teszek arra, hogy vizsgálatom eredményeivel is bizonyítsam a fenti megállapításokat. Ehhez a következőkben a

nyelv változatosságának és változásának a csoporton belül megmutakozó jelentőségét mutatom be.

2.2. A „mi” és az „ők”

Az ember és ezzel együtt a közösségek alapvető tapasztalata, hogy vannak, akik „másmilyenek”, mint ők. Ebből a felismerésből kialakult az igény, hogy az egyes emberi csoportok megkülönböztessék magukat egymástól, hiszen az én–te/ő és a mi–ti/ők opozíciók alapvetők az önmeghatározás alakulásában. A másság nagyon sokféle tulajdonságban mutakozhat meg, az egyik ilyen tulajdonság természetesen maga a nyelvhasználat.

A nyelv legfontosabb tulajdonsága a változatosság és a változékonyság. A nyelvi sokszínűség kezdetben biztosította azt, hogy az emberi csoportok nyelvük alapján is meg tudják magukat különböztetni egymástól. Ezek a sajátosságok „nemcsak a lehetőségét hordják magukban annak, hogy a tőlünk eltérően beszélőket megbélyegezzük, hanem ez a viselkedés kifejezetten hasznos is saját csoportunk szempontjából. Úgy tűnik, a nyelvi megbélyegzés föltehetően a nyelvvel magával együtt született” (SÁNDOR 2002a: 70). Mivel a nyelv áltál válik a közösség összetartásának egyik kifejezőjévé, hogy a nyelvközösség felismeri, ha az övétől eltérő nyelvváltozatban szólalunk meg, így a megbélyegzés alapja is ugyanez a felismerés lesz. Erre nagyon jó példa, hogy már az ókori görögöknél is jellemző volt, hogy az idegent, a másfajta barbárként különböztették meg. Érdekes, hogy a barbár irodalmi megjelenítése sok más mellett azon a felismerésen is alapult, hogy nyelvileg idegen, görögül nem ért (például Cassandra alakja). Azt, hogy a barbár másféle, mindennapi tapasztalatuk alapján az irodalmi művekben is nem görög nyelvi elemek, idegen szavak, rossz görögség vagy halandzsza alkalmazásával jelenítették meg (RITOÓK 1989–1990: 12–16). Ez is arra bizonyíték, hogy az ember számára alapvető, kortól független felismerés, hogy aki más, az nyelvileg is más.

Sokszor elfelejtjük azonban, hogy ez az idegenségérzet soha nem egyoldalú, ahogyan azt Sándor Klára is írja tanulmányában: „Van azonban egy nagyon fontos tulajdonsága a nyelvi megbélyegzés első, hosszú évtizedes szakaszának: (...) Nemcsak az A csoport gondolta úgy, hogy a B csoport tagjai nem is emberek,

hiszen nem tudnak beszélni, ugyanezt gondolták a B csoport tagjai is az A csoportról” (SÁNDOR 2002a: 71).

2.3. Miből fakad a nyelvi diszkrimináció?

Az előző fejezetek tanulságaként azt a következtetést lehet levonni, hogy a nyelvnek a legfontosabb funkciói adtak talajt a nyelvi diszkrimináció kialakulásának. Ez abból adódott, hogy az emberi csoportok szerveződése, fejlődése folyamán kialakultak a társadalmi és kulturális alapon működő hierarchikus rendszerek, melyekben bizonyos csoportok nagyobb presztízstettek szert. Ebből a fölényből (ami lehet gazdasági, kulturális, tudományos, politikai stb.) adódott aztán az a „kiváltság”, hogy az általuk alacsonyabb rendűnek vagy kevésbé megbecsültnek tartott csoportok fölé rendelhették magukat, ez pedig egyenesen a diszkrimináció irányába vezetett. Ilyen magatartás mutatkozott meg például a nagy földrajzi felfedezések idejében is, mikor az európai ember eltérő kultúrával rendelkező népekre bukkant, azokat vadembereknek nevezte, és vagy kiirtotta, vagy minden erejével megpróbálta átformálni saját mintájára ezeket a közösségeket.

Ennek a jelenségnek a nyelvi vonatkozásai ott kezdődnek, amikor egy magasabb presztízzsel rendelkező közösség a fölényét a nyelvhasználat szintjén is érvényesíteni akarja és tudja. Ez leginkább abban nyilvánulhat meg, hogy a különböző nyelvváltozatokhoz értékítéleteket kapcsolnak, azt mondják, egyik a „jó”, a „normális”, míg az ettől eltérő „rossz” és „abnormális”, ezért elítélendő, kerülendő és ettől kezdve már negatív megkülönböztetésről beszélhetünk.

A következő idézet összegzi legjobban, hogyan tolódott el a nyelv alapvető funkciója afelé, hogy a diszkriminatív viselkedés támpontjává váljon: „Ma a nyelvhasználat a csoportkohézió növelése helyett bomlasztja a csoportokat azzal, hogy összetartozásuk egyik jelzője, a saját [értsd: otthonról hozott] nyelv használata [a sztenderddel szemben] szégyenérzetet kelt bennük. A nyelvi arisztokratizmus, mely [Magyarországon az iskolai oktatásban és a nyelvművelésben intézményesülve] egyetlen változatot kényszerítene mindenkire, figyelmen kívül hagyja, hogy a társadalmi identitásnál biológiailag fontosabb számunkra a közvetlen közösségünkhöz tartozás” (KIS 2003).

A nyelvhasználathoz kapcsolódó beállítódás tehát társadalmi eredetű, egy közösségben kialakul, hogy mely formákat fogadják el és melyeket nem. Mint ahogy az előző idézetből kiderült, az értékítéletek kialakulásához sokszor hozzájárul az iskola, a média, Magyarországon pedig leginkább a nyelvművelő mozgalom hatalmas térnyerése. (A nyelvművelés kártékony hatásáról és az iskola nyelvművelésben betöltött szerepéről lásd LANSTYÁK 2003–2004, SÁNDOR 1995, 2000, 2001, 2002b).

Azt, hogy a nyelvi alapon történő diszkrimináció aktuális és mindennapos probléma, a hétköznapokban is bizonyosodik. Azok, akik nyelvjárási közegből érkeznek, hátránnyal indulnak az oktatási intézményekben, s ez környezetük számára is feltűnő jelenség. A nyelvhasználattal kapcsolatos előítéletesség a preskriptív szemléletű általános iskolai anyanyelvi oktatástól indul (lásd 7.2. fejezet), és nem csupán a magyar szakos tanárok érzik küldetésüknek, hogy megtanítsák „helyesen beszélni” a nebulókat. A nyelvi alapon történő megkülönböztetés természetesen nem csak az iskola világában nyilvánulhat meg, diákként azonban saját tapasztalatainkat ebből a közegből merítjük. A következő történet kommentár nélkül is összegezhetné, miért olyan fontos beszélni a „társadalmi diszkrimináció utolsó bástyájáról” (SÁNDOR 2001).

„Van egy ismerősöm, pont elkísértem aláíratni az indexét, vagy valami ilyesmi. A lényeg, hogy egy előadójához ment, és sajnos nem emlékszem pontosan, de azzal jött ki tőle, hogy mennyire idegesítő, h. kijavítja nyelvhasználati szempontból. Én rákérdeztem, h. mi volt az amiben kijavította, de nem találtam hatalmas hibát benne, bár én sem gondoltam helyesnek. Ez után mesélte, hogy azért húzta fel magát ennyire, mert egyszer beszédhibásnak nevezte ugyanez a tanár, és harmadszorra veszi fel nála ugyanazt a tárgyat. Nem tudom ez véletlen-e? Gondolom azért ez elég rendesen odavág annak az elképzelésének, hogy legyen büszke a tájszólására” (Egy egyetemi hallgató elbeszélései alapján).

Ebből a rövid történetből is kiderül, hogy abból adódóan, hogy bizonyos nyelvváltozatokhoz értékelő attitűdök tapadnak, az adott változatot használó embereket is megítélik nyelvhasználatuk alapján, és ebből kiindulva vannak lekövetkeztetéseket egyéb tulajdonságaikra, képességeikre, személyiségükre vonatkozóan. Amikor egy diák azt tapasztalja, hogy anyanyelvváltozata az

önérvényesítésében gátakat szab számára, hiába érvelünk amellett, hogy bátran használja elsődleges, otthon tanult „anyanyelvét”, hiszen a mindennapok azt diktálják, minél hamarabb sajátítsa el a presztízs változatot.

Az előbb vázolt szélsőséges eset is megmutatja az élőnyelvi vizsgálatok jelentőségét, hiszen eredményeik által közelebb kerülhetünk az emberek nyílt vagy rejtett nyelvi beállítódásaihoz, ahhoz, hogy miből adódik és miben nyilvánulhat meg a nyelvi előítéletesség (nem csupán negatív értelemben), vagy hogy melyek a legerősebben élő sztereotípiák. Az emberek nyelvhasználathoz kapcsolódó beállítódását, ítélező hozzáállását a nyelvi attitűdvizsgálatok hivatottak feltérképezni.

3. A nyelvi attitűd és ahogy vizsgálni lehet

Amikor egy budapesti iskola valamely osztályába nyelvjárásban beszélő tanuló érkezik, vannak, akik rögtön barátkoznak vele, de olyanok is akadnak, akik nem az iskolába valónak tartják, és nem közelednek felé. A diákok kétféle viselkedése az új osztálytársuk nyelvhasználatához kapcsolódó negatív, illetve pozitív attitűdjeik következménye.

Az attitűd az emberek beállítódása, magatartása bizonyos jelenségekkel szemben. Ebből kiindulva a nyelvi attitűd az egyes embereknek és embercsoportoknak nyelvekhez, nyelvváltozatokhoz, nyelvhasználathoz és más nyelvi jelenségekhez való viszonyulását, és az azokhoz kapcsolódó értékelő viselkedését jelöli. A nyelvi attitűdöt számos hatás formálhatja, ezek főleg társadalmi eredetűek. KISS JENŐ fogalmazza meg ezt oly módon, hogy a nyelvi attitűd elsősorban nem nyelvi vagy esztétikai minőséget, hanem a beszélőközösség társadalmi szokásait, viselkedési szabályait tükrözi (KISS 2002a: 135).

Egy-egy jelenséghez kapcsolódóan lehetnek rejtett attitűdjeink is. Ezt jól mutatja, hogy általában a társadalmi elvárásoknak megfelelően alakítjuk ki a véleményünket, megfontoljuk, hogy az adott helyzetben mit vár el tőlünk a közösség. Amikor nem kell nyíltan felvállalnunk a véleményünket, felszínre kerülhet a rejtett beállítódás (például másképp beszélhetünk a kisebbségi

helyzetről a barátainkkal, mint egy hivatalos fórumon). Az attitűdöt és a nyelvi attitűdöt éppen azért nehéz vizsgálni, mert mindig fennáll a lehetőség, hogy a kutatási szituáció változtat a vizsgálati eredményeken.

A nyelvi attitűd tanulmányozására alkalmas kísérleti módszer a „matched-guise technique”, vagyis magyar nevén az „ügynökvizsgálat”. Egy ilyen típusú vizsgálat kidolgozása azért volt jelentős, mert ha direkt módon kérdezzük meg az adatközlőket, mi a véleményük egy bizonyos változatról, akkor a válaszok valószínűleg olyan hozzáállásokat fognak mutatni, melyekről az adatközlők úgy gondolják, hogy azt elvárják tőlük. Amit LABOV „megfigyelői paradoxonnak” (TRUDGILL 1997: 49 és KISS 2002a: 36–37) nevezett és úgy fogalmazott meg, hogy „Célunk, hogy megfigyeljük, hogyan beszélnek az emberek akkor, amikor nem figyeljük őket” (TRUDGILL 1997: 49), az attitűdkutatásban is érvényes probléma, és ebben az esetben így lehetne megfogalmazni: úgy kell hozzájutnunk az adatközlők attitűdjeihez, hogy ne tudják, mely jelenséggel kapcsolatos magatartásukra vagyunk kíváncsiak.

Az ügynökmódszer bemutatása során látszani fog, hogy ezzel a vizsgálattal ez a paradoxon jól kiküszöbölhető, „a módszer alkalmas arra, hogy közvetett módon mérje azokat az attitűdöket, sztereotip vélekedéseket, amelyeket az egymással rendszeres kapcsolatban lévő nyelvváltozatok beszélői a másik nyelvváltozattal kapcsolatban kialakítottak” (SÁNDOR–LANGMAN–PLÉH 1998: 30).

Az ügynökmódszer segít hozzáférni az adatközlők értékítéleteihez különböző társadalmi, földrajzi, etnikai csoportok nyelvváltozataihoz, ezzel együtt pedig azok használóihoz kapcsolódóan. Magát a módszert LAMBERT és munkatársai az 1960-as években fejlesztették ki és használták először (SÁNDOR–LANGMAN–PLÉH 1998: 29), kanadai adatközlők attitűdjeit vizsgálva az angol, illetve a francia nyelvet használókkal szemben.

A vizsgálat lényege, hogy egy beszélő, azaz az ügynök két eltérő nyelvváltozatban olvas fel egy szöveget, amiről hangfelvétel készül, majd ezeket a hangfelvételeket játsszák le a kísérleti személyeknek, akiket arra kérnek, értékeljék (például egy kérdőív kitöltésével) a hallott személyeket úgy, hogy valójában nem tudják, hogy mindkét hangfelvétel ugyanahhoz a beszélőhöz tartozik. Mivel az attitűdtárgy pozitív, illetve negatív irányba polarizálja az

emberek vele kapcsolatos attitűdjeit, ennek megfelelően a nyelvi attitűdvizsgálatokban is arra kéri az adatközlőket, hogy tulajdonságonkénti skálákon helyezték el a hallott személyt. Klasszikus esetben a vizsgálat rákérdez különféle külső vonásokra (magasság, testsúly), valamint belső tulajdonságokra (önbizalom, megbízhatóság, intelligencia, humorérzék, kedvesség, ambíciózusság stb.). A kutató összehasonlítja az értékeléseket, és látja azt, hogy mik azok a vonások, melyek megítélése eltér a két szöveg esetében.

Ebben a módszerben az a kiemelkedően fontos, hogy a felvételeken halott „beszélők” minden tulajdonságukban megegyeznek, hiszen ugyanarról a személyről van szó, így ami a különböző megítélést eredményezheti, csakis a nyelvi változó lehet.

A vizsgálat kétféle módon történhet. Az egyik lehetőség, hogy ugyanaz a csoport hallgatja meg mindkét változatot. Ebben az esetben figyelni kell arra, hogy elég tényező terelje el az alanyok figyelmét a vizsgálódás tényleges tárgyáról. A másik lehetőség, hogy két, összetételét tekintve viszonylag homogén csoportot választunk ki, és mindkettőben egy-egy szöveget játszunk le. Ez esetben fontos, hogy a csoportok értékítéletei jól összehasonlíthatóak legyenek. Az eredmények értékelése statisztikai módszerekkel történik.

Az ügynökmódszer kitűnően felhasználható más tárgyú attitűdvizsgálatokhoz is, és attól függően, hogy kutatásunk során mire akarunk rákérdezni, milyen hipotéziseket akarunk igazolni, akár kiterjeszhető és módosítható is.

4. Ügynökvizsgálatok Magyarországon

Magyarországon eddig kis számban végeztek ügynökvizsgálatokat. A következőkben ezek módszereit, eredményeit szeretném értelmezni saját kutatásom szempontjából.

Elsősorban a SÁNDOR–LANGMAN–PLÉH-féle „élő” ügynökvizsgálatot kell megemlítenem (1998). SÁNDOR KLÁRA és munkatársai módszertani újítása a korábbi ügynökvizsgálatokhoz képest, hogy nem hangfelvételre rögzített szövegekkel, hanem élő ügynökkel dolgoztak. Ez azt jelenti, hogy az ügynök személyesen jelent meg a csoportokban (másod- és harmadéves egyetemi

hallgatók között) egyszer az egyik, máskor a másik nyelvváltozatot használva, s egy szókinccsnek álcázott kérdőívet töltetett ki a célcsoporttal. Távozása után a tanár arra kérte az adatközlőket, hogy töltsenek ki egy kérdőívet az ügynökkel kapcsolatban, mert alkalmazni szeretnék, és kíváncsiak a hallgatóság véleményére. A vizsgálat során hangfelvétel készült, mely utólag megmutatta az „élő” ügynökvizsgálat nagy hátrányát, hogy az ügynököt befolyásolta a személyes kontaktus, az adatközlők közvetlen reakciói, így a nyelvjárási változatában megszólalva egyre inkább veszített tájnyelvi sajátosságaiból, mely aztán a későbbi megítélését is befolyásolhatta.

Az, hogy a norma felé közeledünk egy olyan szituációban, amikor tisztában vagyunk azzal, hogy ezt várják el tőlünk, természetes. A hallgatóság nagy hatással van a beszélőre, ezért is kell számolnunk a kódváltás jelenségével. Ezt támasztja alá egy új-zélandi felmérés, mely azt vizsgálta, milyen hatással van a hallgatóság a rádiós műsorvezetők beszédstílusára. A felmérés eredményeként azt tapasztalták, hogy a nagyobb presztízsű rádió műsorvezetője jobban próbál idomulni az általa normatívnak tartott formához, mint az alacsonyabb presztízsű csatorna műsorvezetője (CRYSTAL 2003: 70–71). A hallgatóság ellentétes irányú hatására pedig azok az amerikai kutatások mutattak rá, melyek bizonyos társadalmi csoportok vernakuláris nyelvváltozatához akartak közelebb kerülni (LABOV 1988). A vizsgálatok során megmutatkozott, hogy a legjobb ún. alapnyelvi felvételeket nem az egyéni interjúk, hanem a csoportülések (a nyelvközösség több tagja vesz ezeken részt) alkalmával tudták rögzíteni (LABOV 1988). Tehát a beszélő a hallgatóságához igazítja beszédét, ez megvalósulhat a norma és a számára rejtett presztízzsel rendelkező vernakuláris nyelvváltozat irányába is.

Éppen a megmutatózó kódváltási kényszer miatt az „élő” ügynökvizsgálat eredményeit kritikával kell szemlélnünk: ha hiteles eredményeket szeretnék kapni, akkor érdemesebb hangfelvételt használni, hiszen ilyen szituációban elkerülhető a közönség általi befolyásolás, így közel autentikus szövegekkel tudok dolgozni.

A SÁNDOR–LANGMAN–PLÉH-féle vizsgálatban (1998) egy nem sztenderd (vajdasági) és a sztenderd változat megítélését hasonlították össze. Az eredmények a várakozásoknak megfelelően jól mutatták az adatközlők előítéletességét, mivel a normatív nyelvváltozatot használó ügynököt rendre

kedvezőbben ítélték meg, még a társas kapcsolatok szempontjából is, ami LAMBERT tapasztalatától eltért. LAMBERT vizsgálataiban a normatív változatot használó beszélőt a társas kapcsolatok kialakításában fontos tulajdonságok szempontjából (például kedvesség, jószívűség, barátságosság) kedvezőtlenebbül ítélték meg a nem normatív nyelvváltozatú ügynöknél (SÁNDOR–LANGMAN–PLÉH 1998).

A vizsgálatból a kutatók olyan következtetéseket vontak le, mint hogy összefüggés van a vizsgálat helyszíne és az ügynök megítélése között, hogy a fővárosban (normativitás központjában) erősebbek a sztereotípiák, mint vidéken, s hogy nem volt olyan szempont, melyben a nem sztenderd személyt kedvezőbben ítélték volna meg.

Ezen kívül csupán szakdolgozatokban végeztek ilyen típusú vizsgálatokat, így például a debreceni (LIPTAI 2008), a palóc (SZABÓ 2008), valamint székely területen (FÖLDVÁRI 2001) beszélt változatok megítélését vizsgálták szintén a sztenderd változathoz képest.

Látható tehát, hogy kevés ügynökvizsgálatot folytattak ezidáig, a megkérdezett minta nem elég széles, valamint az eddigi vizsgálatok mind a normatív változat és egy nyelvjárás összehasonlítására korlátozódtak. Ezért a rendelkezésre álló eredmények még mindig kevés adalékkal szolgálnak, hiszen nem adnak képet arról, hogyan alakul két nyelvjárású változat megítélése egymáshoz képest, éppen ezért tartottam fontosnak egy olyan kutatás elvégzését, mely újabb információkkal szolgálhat a magyarországi nyelvváltozatok beszélőivel szembeni attitűdökről.

5. Egy speciális ügynökvizsgálat

5.1. A kétügynökös módszer

Azt, hogy egy csoport életében a saját–idegen megkülönböztetése terén milyen fontos szerepe van a nyelvhasználatnak, eddig még csak a sztenderd és egy nyelvjárású változat összehasonlításával kísérelték meg igazolni. Az előző fejezetben ismertetett vizsgálatok a sztenderd változat magas presztízsét, az

adatközlők előítéletességét azonban jobban tudták bizonyítani, mivel az olyan típusú vizsgálatok, melyekben a normatív változattal mérik össze valamelyik nyelvjárás megítélését, csak részben tudnak információkkal szolgálni a vernakuláris nyelvváltozat rejtett presztízséről. Ez abból következik, hogy a sztenderdben megszólaló ügynökről alkotott kép minden körülmények között pozitívabb lesz, mivel elterjedt nézet, hogy csak az tölthet be magas pozíciókat, az lehet értelmes, művelt, iskolázott, népszerű (és még sorolhatnánk), aki ezt a változatot használja. Emiatt egy erősen nyelvjárásban beszélő közösség is érezni fogja azt, hogy saját nyelvváltozata a sztenderdhez képest alacsonyabb presztízzsel rendelkezik, magukat kritikusan szemlélik, és ők is a sztenderdet használó ügynököt fogják előnyben részesíteni.

Eddig még egy Magyarországon végzett ügynökvizsgálat sem tűzte ki céljául azt, hogy megvizsgálja, hogyan működik két különböző, nem normatív nyelvváltozat megítélése egymáshoz képest. Egy ilyen vizsgálattal bizonyítható, hogy a saját előnyben részesül a mással szemben, ha az nem egy normatív változat. Éppen ezért gondoltam úgy, hogy dolgozatomban, két nem sztenderd nyelvváltozat megítélését fogom összehasonlítani.

Emiatt azonban változtatni kellett a vizsgálat menetén, olyan módon, hogy az eredeti modellhez képest nem egy, hanem két ügynökkel dolgoztam. Ez azért volt szükséges, mert ebben az esetben nem volt lehetőség arra, hogy mindkét szöveget ugyanaz a személy olvassa fel, hiszen ehhez olyan beszélőre lett volna szükség, aki két nyelvjárást teljesen autentikusan, anyanyelvjárásaként használ.

Annak érdekében, hogy a vizsgálat eredményeit ne befolyásolja az, hogy a két ügynököt nyelvhasználatbeli tulajdonságaikon kívüli tényezők alapján másként ítélik meg az adatközlők, figyeltem arra, hogy a két ügynök azonos nemű és hasonló életkorú legyen, valamint nem csupán a két nyelvjárási szöveget, hanem azok sztenderd párját is rögzítettem, s lejátszottam a célszemélyeknek, hogy meglássam, mik azok a tényezők, amik a nyelvváltozatokon kívül eltérő megítélést eredményezhetnek. Mivel a klasszikus módszertől eltérően két ügynökkel dolgoztam, így négy teljesen megegyező tartalmú szöveget kellett volna lejátszanom egyetlen csoportnak úgy, hogy ne jöjjenek rá, nyelvi vizsgálatot végzek. Emiatt az ügynökvizsgálatnak azt a típusát választottam, melyben több,

hasonló összetételű csoportnak játsszák le a különböző szövegeket. (Az ügynökvizsgálat kétféle módjáról lásd a 3. fejezetet).

Az pedig, hogy mindkét nyelvjárási beszélő egy sztenderd szöveget is felmondott, az eddigi klasszikus ügynökvizsgálatok eredményeihez is további adalékkal szolgál. Mivel a két sztenderd minta eltérései meghaladják az 5%-os szignifikanciaszintet, így a két ügynök normatív szövege nem tekinthető homogénnek, ezért szükséges volt az eltérések százalékos arányában korrigálni a nyelvjárási mintákat is. Mindenhol a hajdúsági változat esetében használtam a korrigált adatokat, ezért ezek csak a palóc változathoz képest értelmezhetők. Ezáltal sikerült kiküszöbölni a nem nyelvhasználatból adódó különbségeket, és mérvadóvá vált a két nyelvjárási szöveg közötti differencia.

Kutatásom így két nyelvjárási területen (hajdúsági és palóc) vizsgálja a saját és eltérő nyelvjárási beszélőhöz, valamint ezek sztenderd párjaihoz kapcsolódó attitűdöket.

5.2. Az alibi

Az ügynökvizsgálatok elengedhetetlen része a megfelelő alibi kiválasztása. Mivel nem direkt módon kérdezzük rá az adatközlőknél az adott nyelvváltozattal kapcsolatos véleményükre, ezért szükséges, hogy a figyelmük elterelődjön arról, hogy tulajdonképpen nyelvi vizsgálat résztvevői.

Esetemben az alibi a következő volt: szakdolgozatomban írásbeli közvélemény-kutatással foglalkozom, ezen belül is azt vizsgálom, hogy egyes cégek véleménye a dolgozóik kiválasztása során mennyiben egyezik meg a potenciális vásárlók véleményével. A kísérleti alanyoknak azt mondtam, hogy egy elektronikai termékeket gyártó cég állásinterjújáról hoztam el egy hangfelvételt. Az állásinterjúban bolti eladónak jelentkezőket hallgatnak meg, akik azt a feladatot kapták, hogy bizonyos felkészülési idő után álljanak elő egy olyan reklámszöveggel, mellyel népszerűsítsék az adott céget. (Az ügynökök szövegét sztenderd és nyelvjárási változatban lásd a Függelékben).

Az ügynökeim alibije véleményem szerint azért jobb az eddigi Magyarországon végzett ügynökvizsgálatoknál használt alibiknél (rádiós

műsorvezető, tanár), mert a sztenderddel szemben eleve meglévő elvárást csökkentettem azáltal, hogy egy társadalmilag közepesen megbecsült munkakör betöltésére kerestem jelentkezőt. Ennek az alibijét ugyan nehéz volt megoldani, viszont azért volt nagyon lényeges, mert így az eredmények felfelé és lefelé szórva kitűnően mutatják a közepes szintű munkakörre jelentkezők ennél pozitívabb és negatívabb megítélését.

5.3. A kérdőív és a hangfelvételek elkészítése

Kutatásom során az állásinterjúnak álcázott hangfelvételek alapján kértem az adatközlőket, hogy értékeljék a munkára jelentkezőket egy kérdőív segítségével. Magának a kérdőívnek az összeállítását is befolyásolta, hogy két ügynökkel dolgoztam.

A kérdőív két részből áll. Az első a válaszadóval kapcsolatos kérdéseket tartalmaz, de ezek személyes adatokra természetesen nem irányulnak. A második blokkban, a hallott jelentkezővel kapcsolatos kérdések szerepelnek. Az általam összeállított kérdőív hosszabb, mint amiket az eddigi vizsgálatok során használtak, sokkal több tulajdonságra kérdez rá, amelyeket egy ötfokú skálán kellett értékelniük az adatközlőknek. További kérdéseket illesztettem be a beszédmóddal, kifejezőképességgel, beszédstílussal kapcsolatban, ezen kívül a hagyományos módon rákérdeztem az ügynök korára, iskolai végzettségére és arra, hogy alkalmasnak tartják-e őt az adott, esetlegesen magasabb munkakör betöltésére, így sokkal több szempont alapján válnak összehasonlíthatóvá a különböző nyelvváltozatokhoz kapcsolódó értékítéletek. (A kérdőív mintát lásd a Függelékben).

Mindkét ügynökkel két hanganyagot készítettem, az egyiket anyanyelvjárásukban, a másikat pedig sztenderdben. A hangfelvételeket *Audacity®*, *the Free, Cross-Platform Sound Editor* program segítségével rögzítettem. Mindegyik hangfelvétel egy sorszámot kapott, mely a kérdőívek kódolásában segített (Palóc beszélő sztenderd szövege 1-es kód, palóc beszélő palóc szövege 2-es kód, hajdúsági beszélő sztenderd szövege 3-as kód, hajdúsági beszélő hajdúsági szövege 4-es kód.)

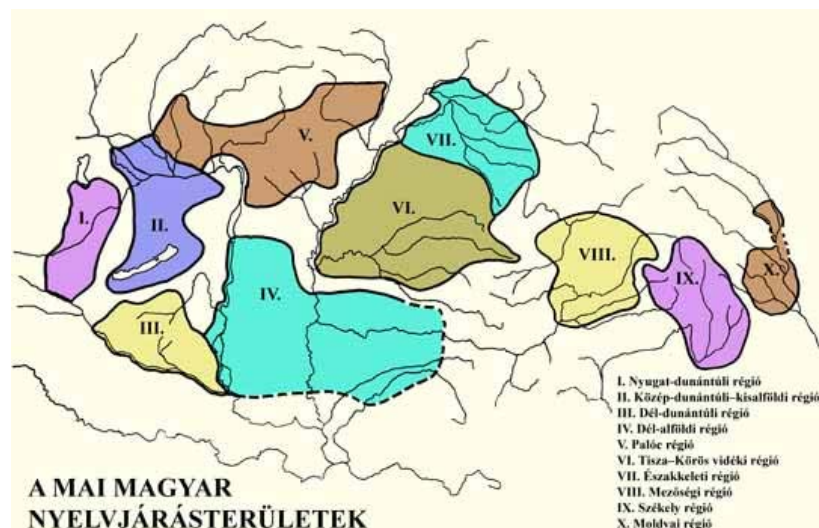
Figyeltem arra, hogy az ügynökök szövegei azonos hosszúságúak legyenek, nehogy a tempóbeli különbség befolyásolja az eredményeket, a felvételek hosszúsága így átlagosan másfél perc lett. Ez éppen optimális terjedelműnek bizonyult az adatközlők figyelmének megtartása szempontjából is. (A hanganyagok a CD-mellékleten hallhatóak.)

5.4. Az ügynökök kiválasztása

Vizsgálatomhoz egy palóc és egy hajdúsági anyanyelvjárású beszélőt kértem meg arra, hogy ügynökként segítsék a munkámat. Hogy miért ezeket a nyelvjárásokat választottam, azt a következők indokolják.

Mindkét változat használata jellemző olyan magyarországi kistérségi, illetve szlovákiai járási központokra, amelyek vonzáskörzetébe több kis település tartozik, ahol a nyelvjárási sajátosságok elég erősek. Az ilyen központokban középfokú oktatási intézmények is működnek, melyek vizsgálatom helyszínül szolgáltak. Ezekbe az intézményekbe az adott városokban (Hajdúnánás, Putnok és Rimaszombat) élő, illetve a kisebb falvakból érkező diákok tanulnak, ami kedvező számomra abból a szempontból, hogy erőteljesebben kötődnek anyanyelvjárásukhoz olyan társaiknál, akik egy-egy régió megyeszékhelyén (például Debrecenben) tanulnak.

Szándékosan olyan nyelvjárást kerestem, amit határterületen beszélnek (palóc), így egy kisebb (kiegészítő) mintán még azt is meg tudtam vizsgálni, hogy ezen a határterületen a szlovák-magyar kétnyelvűségi helyzet mellett van-e valami eltérés a vizsgálati eredményekben határon innen és túl az államnyelvek eltérése miatt.

http://geolingua.elte.hu/maps/regions/nyelvter_hu.html

A palóc változatot ráadásul az egyik legerősebben megőrzött változatként tartják számon a kutatók (KONTRA 1997), így ehhez a kérdéshez is további adatokkal szolgálhatnak az eredmények.

Ezen kívül a hasonló témában íródott szakdolgozatokban mindkét nyelvjárás megítélését vizsgálták már a sztenderd változathoz képest (SZABÓ 2008 és LIPTAI 2008), így ezek között az eredmények között összehasonlításra is lehetőség nyílik.

Az utolsó, de egyben az egyik legfontosabb szempont az volt, hogy a hajdúsági és a palóc változat olyan domináns nyelvi sajátosságokban tér el egymástól, melyek elég erős kontrasztot teremtenek a két dialektus között.

Az általam összeállított ügynökszövegben igyekeztem a két nyelvjárás legfőbb jellegzetességeit megjeleníteni.

A hajdúsági nyelvjárás sajátossága, hogy erősen *i*-ző, tehát a köznyelvben használatos *é* hang helyén többnyire *í* hang áll (*kíszűlík*jeink vagy *szílessep kőrbe*). Gyakran állnak hosszú hangok, olyan helyzetekben, ahol a köznyelvben rövid megfelelő használatos (*keresztűl* vagy *jelmondatául*). Általános jelenség, hogy a köznyelvi *ő* helyén *ű*, az *ó* helyén pedig *ú* áll (*tűlünk* vagy *skálájábúl*). Az *ó*, *ő*, *é* fonémák tipikus realizációja a záródó diftongus (*óu*, *őü*, *éi*) (*televíziójou* -, *külömbözőü audijou* - *éis videóukíszűlíkek*). A nyelvjárásra jellemző az erős *j*-zés, a hiátust szinte minden esetben kitölti (*televíziójou*). A *-hoz* ~ *-hez* ~ *-höz* ragok *-ho*

~ *-he~ -hő* alakban használatosak (*vevők^{hő} ejjuttatni*). A *-ból ~ -ből* ragok megvalósulása a *-bűl ~ -bűl* (*skálájáb^{űl} válogathatnak*). A *-t* tárgyrag esetében nem egyszer pleonasztikus alakok fordulnak elő (*még **asztat** is*). Az *-ért* ragból minden esetben elmarad a *-t*, a toldalék *-é* hangja *í-ző* formájában jelenik meg (*Mindent a vásárló^{űkír!}*!).

A palóc nyelvjárási területre a diftongizáció egyáltalán nem jellemző, a magyar standardhoz képest a többlet vokális a zártabb *ë*. A magánhangzók közül a köznyelvi *a* hang illabiális *á* változatát használják, melynek hosszú párja a labiális *ā* (*Gy^űrtm^űny^űjink s^ë min^űségbe*). Gyakori jelenség az *-ol ~ -öl* és *-ul ~ -ül* hangkapcsolatok esetén az *l* fonéma kiesése és az *l* fonémát megelőző magánhangzó megnyúlása (*kéte^űrn^űycb^ű, áz ^ëm^űt*). A *még* igekötő *g*-je teljesen hasonul az utána következő mássalhangzóhoz (*kesztük m^ëm M^űgy^űrorsz^űgon*). Az irányjelölő ragoknál, mint a *-ból ~ -ből, -tól ~ -től, -ról ~ -ről* gyakran megfigyelhető a szótagzáró *l* elhagyása, és ehhez hasonlóan a *-ban ~ -ben* rag *-n* és a *-hoz~ -hez ~ -höz* *z* hangjáé is, ez utóbbi a hajdúsági változattal egyező jellegzetesség (*á v^ëv^űkh^ű ejjuttatni, széles skálájáb^ű válogathatnák*).

Azok a főbb nyelvjárási sajátosságok, melyeket mindkét változat esetében kiemeltem, olyan jellemzők is egyben, melyek tapasztalatom szerint az eltérő nyelvjárási területen élő adatközlők fülét is leginkább megütötték. Palóc területen a legnagyobb idegenkedést a hajdúsági beszélővel szemben, a tárgyrag halmazott használata váltotta ki, míg hajdúsági területen egyértelműen az illabiális *á* és labiális párjának használata volt furcsa.

5.5. A vizsgált minta és a terepmunka

Dolgozatom eredményei azért lehetnek fontosak, mert Magyarországon először, viszonylag nagy, 265-ös mintán végeztem el ezt a vizsgálatot. Hajdúsági területen 119, palóc területen pedig 146 adatközlővel dolgoztam. Palóc részről a határon belüli minta nagyobb volt a szlovákiaiainál (96 fő Putnokon, míg 50 fő Rimaszombaton), mivel a rimaszombati iskola, mint kisebbségi tanítási nyelvű

intézmény működik, így az osztálylétszámok is jóval alacsonyabbak. A kérdőíveket 185 lány és 80 fiú töltötte ki, akiknek átlagéletkora 16,5 év és mindannyian gimnáziumi tanulók. A négy hangfelvételt mindhárom középiskolában mind a négy évfolyamról választott osztályok hallgatták meg.

A kérdőívezés helyszíne a hajdúnánási Kőrösi Csoma Sándor Gimnázium, a rimaszombati Tompa Mihály Magyar Református Gimnázium (ez adja a határon túli kiegészítő mintát), valamint a putnoki Serényi Béla Gimnázium négy különböző évfolyamú osztálya volt.

Az iskolákban az aktuális órát tartó tanárok sem voltak beavatva abba, hogy nyelvi vizsgálatot végzek, nehogy befolyásolják a diákokat a kérdőív kitöltésében. Először ismertettem a tanulókkal az alibi szerint (5.2. fejezetben), hogy milyen célból kérem a segítségüket. A pályázóról azon kívül, hogy bolti eladói állásra jelentkezik, semmilyen további információt nem adtam meg. A hangfelvétel lejátszása után arra kértem őket, hogy a hallottak alapján töltsenek ki egy kérdőívet, melyben a jelentkező személyével kapcsolatos kérdéseket találnak.

Miután a diákok végeztek, minden kérdőívet egy kóddal láttam el, mely tartalmazta, hogy a kérdőívet kitöltő adatközlő melyik hangfelvételt hallotta, melyik nyelvjárási területen él, valamint hogy melyik osztály tanulója és egy sorszámot. Egy ilyen kód például a következőképp néz ki: 1-H10a1. Amikor a kérdőívek szöveges válaszai közül idézek, ezekre a kódokra hivatkozom.

Ez a módszer a kérdőívek kezelését és az adatok digitalizálását is megkönnyítette. Az adatok feldolgozását *Microsoft Excel* táblázatkezelő program és statisztikai módszerek segítségével végeztem.

6. Hipotézisek

Hipotéziseimet két szempont alapján állítottam fel. Az eddigi attitűdvizsgálatok tanulásaiból kiindulva a nyelvjárási és a sztenderd változatok összevetése kapcsán a következő eredményekre számítottam:

— a legtöbb kérdésben a sztenderd nyelvváltozatú jelöltet ítélik meg előnyösebben, főként iskolázottság és a beszédstílus szimpatikussága szempontjából

— előfordulhat hogy a saját nyelvváltozatukat bizonyos társas tulajdonságok terén pozitívabban ítélik meg a sztenderdnél, de a SÁNDOR-féle vizsgálatból kiindulva ennek ellenkezője is újra igazolódhat (SÁNDOR–LANGMAN–PLÉH 1998).

Ezen kívül a 2. fejezetben levont következtetésekből kiindulva (a nyelv csoportszinten megmutatkozó szerepéről) a vernakuláris és az idegen nyelvjárási változat összehasonlítása kapcsán:

— a saját változat úgy érvényesíti majd presztízsét az eltérő változat felett, ahogy a sztenderd változatok nyelvjárási párjaik felett

— a saját nyelvváltozatukban megszólaló ügynököt előnyösebben fogják megítélni a másikkal szemben, feltehetőleg minden szempontból

— kritikusan, idegenkedve fognak hozzáállni az eltérő nyelvjárású ügynök nyelvhasználatához

— butábbnak, képzetlenebbnek és kevésbé intelligensnek fogják tartani az idegen nyelvváltozatú beszélőt

— alkalmasabbnak fogják tartani a munkára a saját nyelvváltozatukat beszélő jelentkezőt

— társas kapcsolatok terén lényeges tulajdonságok alapján a saját nyelvváltozatú beszélőt fogják előnyben részesíteni.

7. Vizsgálati eredmények

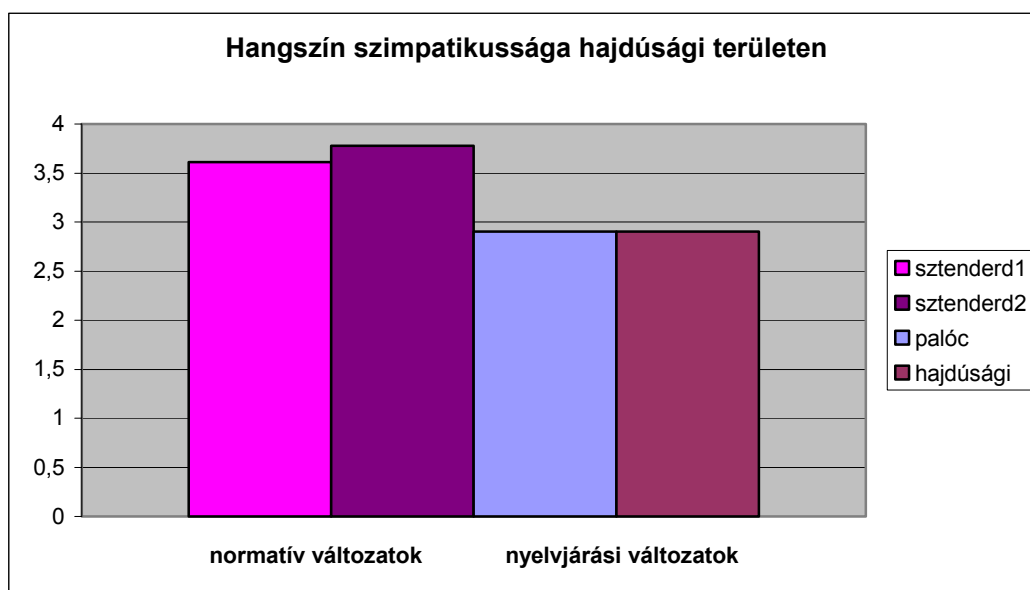
7.1. A jelentkezők beszédéhez kapcsolódó attitűdök a nyelvváltozatok függvényében

Az általam használt kérdőívben többek között olyan kérdéseket helyeztem el, melyek konkrétan rákérdeztek a jelentkezők beszédének szimpatikusságára és nyelvi készségeire. Hasonló kérdéseket a SÁNDOR–LANGMAN–PLÉH-féle ügynökvizsgálat még nem feszegetett. Ezért is tartottam fontosnak megfigyelni, hogy a nem nyelvhasználatra vonatkozó kérdéseknél megmutatkozó, de a

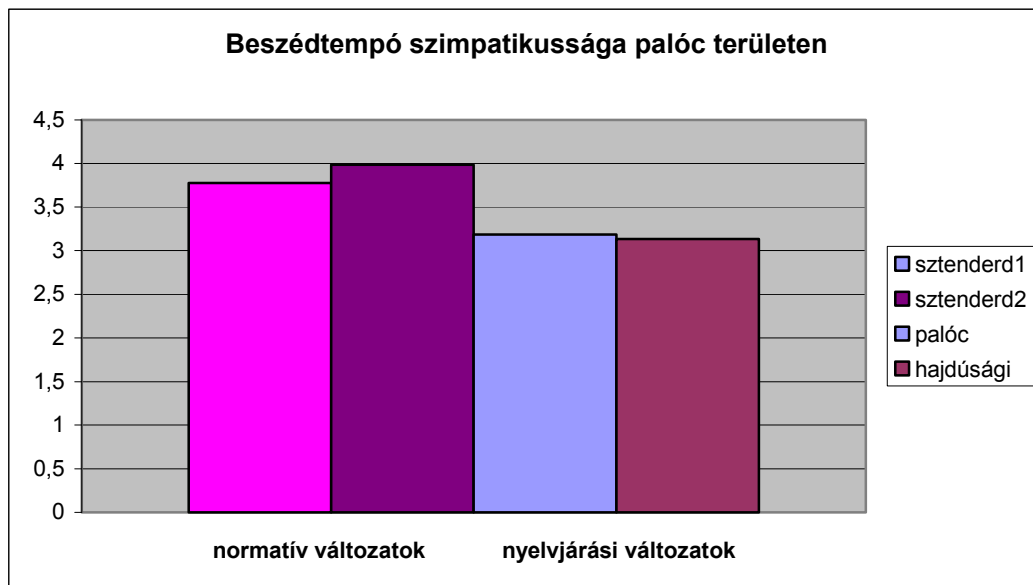
nyelvváltozatokhoz kötődő eltérő attitűdök milyen viszonyban állnak az ügynökök beszédének megítélésével.

A válaszadóknak ötfokú skálán kellett értékelniük a beszédstílust, hangszínt és beszédtempót, ezen kívül véleményt kellett alkotniuk az ügynökök kommunikatív képességeiről, s végül megkérdeztem mennyire tartották meggyőzőnek az interjún elmondott szöveget (a kérdésekhez lásd a kérdőívet a Függelékben).

Először nézzük meg, milyen eltérések mutatkoznak hangszín és beszédtempó tekintetében! Az itt megjelenő eltéréseket azért tartom fontosnak bemutatni, mert ezek nem a nyelvváltozatokból adódó, hanem egyéni különbségek a beszélők között. Ha azonban összevetjük a nyelvjárási szövegeket azok sztenderd párjával, azt tapasztaljuk, hogy a sztenderd beszélők szövegét e szempontok alapján pozitívabban értékelték, míg a két nyelvváltozat szembeállítására nem mutat figyelemreméltó elhajlást (7.1.1. és 7.1.2. diagram). Tehát ha sztenderdben szólalunk meg, még a hangszínünk is szimpatikusabb lesz?

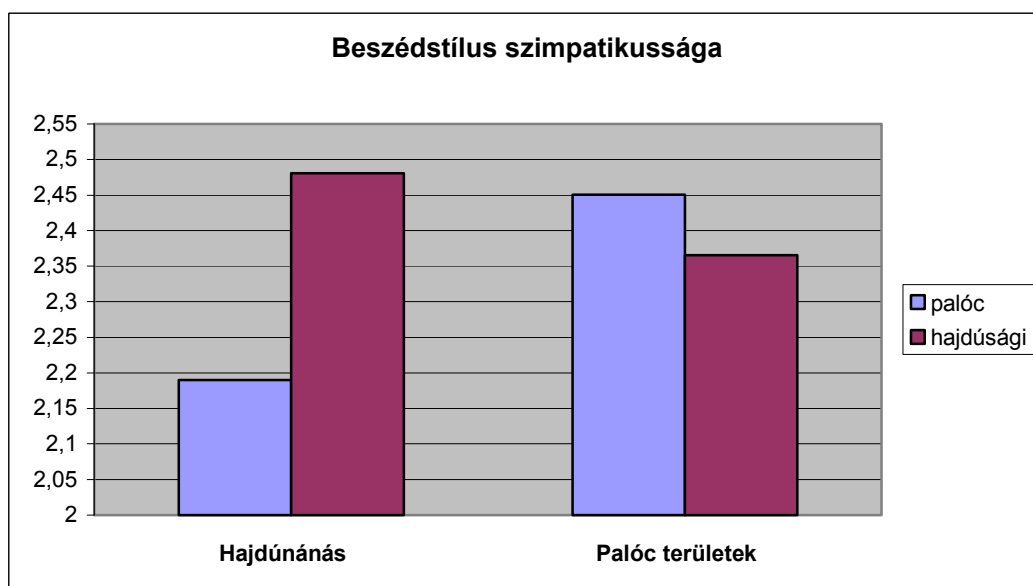

7.1.1.

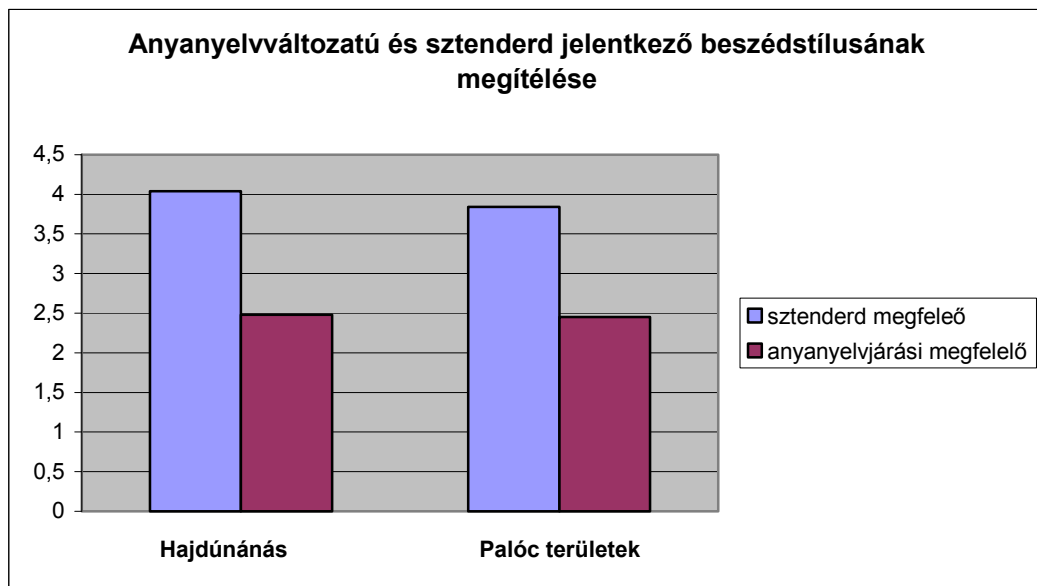
7.1.2.

Amikor arra kértem az adatközlőket, hogy értékeljék a jelentkezők beszédstílusát, úgy gondoltam, hogy az erre adott válaszokban egyértelműen a nyelvváltozati jellegzetességekhez való hozzáállásuk fog tükröződni. Az adatok elemzésekor azt tapasztaltam, hogy a saját nyelvváltozatot használó beszélő mindkét területen szimpatikusabb volt az idegen változatot használótól (7.1.3. diagram).

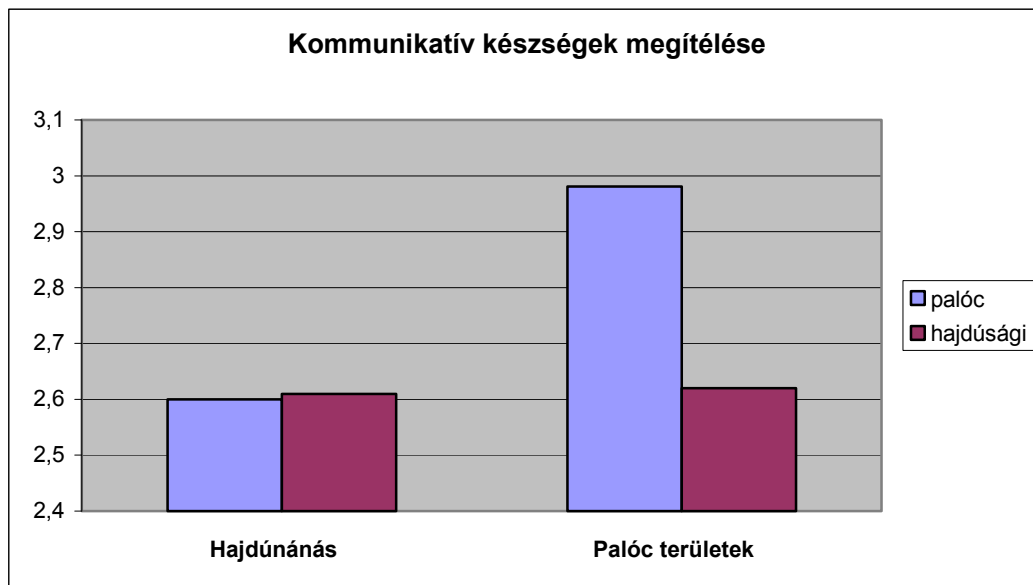
7.1.3.

Ez arra bizonyíték, hogy ha a helyi változatot nem a sztenderddel kell összemérniük az adatközlőknek, akkor a saját variáns rejtett presztízse megmutatkozik, s ez a kezdeti hipotézisemet is alátámasztja. A különbség azonban nem olyan nagy, ennek oka valószínűleg az, hogy ebben a tekintetben a sztenderd felé való elvárás elég magas. Ez akkor tűnik ki, ha összehasonlítjuk a sztenderd szövegek megítélésével az eredményeket. Amikor a normatív változattal kerül szembe a saját változat, az adatközlők kritikusan állnak anyanyelvváltozatukhoz, és a sztenderd megítélése pozitívabb lesz (7.1.4. diagram).

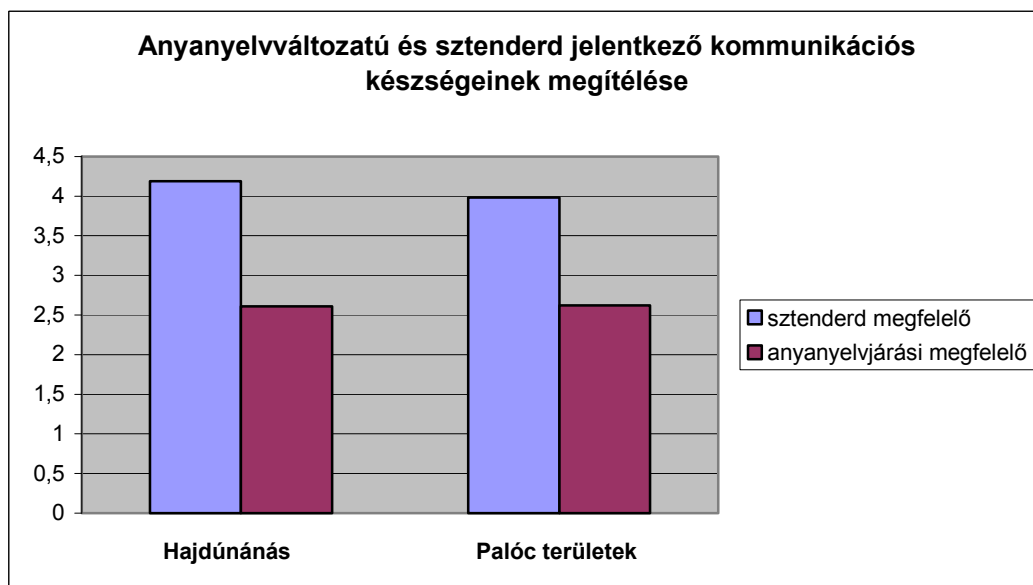

7.1.4.

Ugyanezeket a következtetéseket lehet levonni a kommunikatív készségekre vonatkozó válaszokból is (7.1.5. és 7.1.6. diagram).

7.1.5.

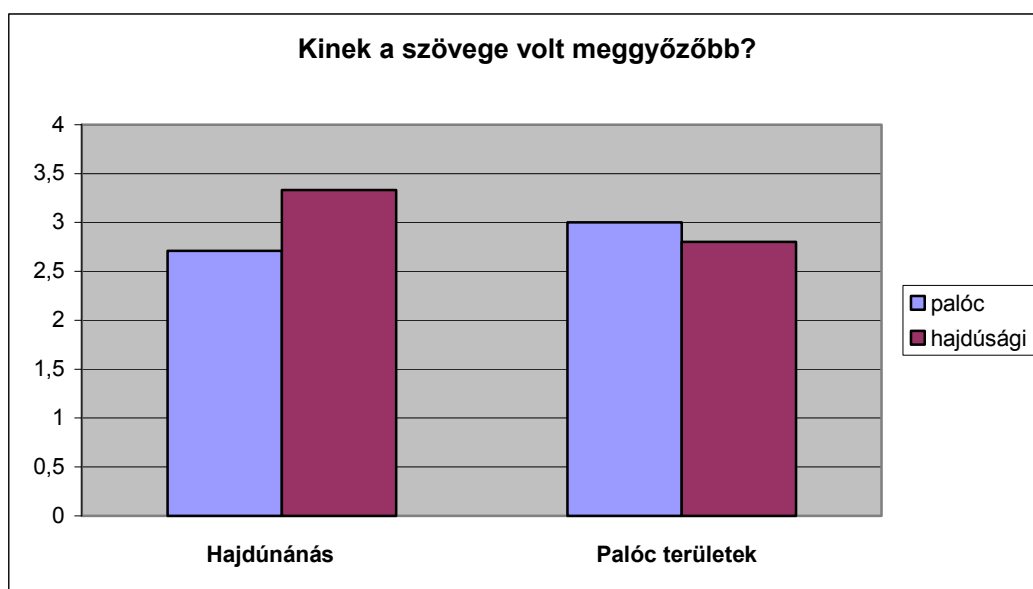

7.1.6.

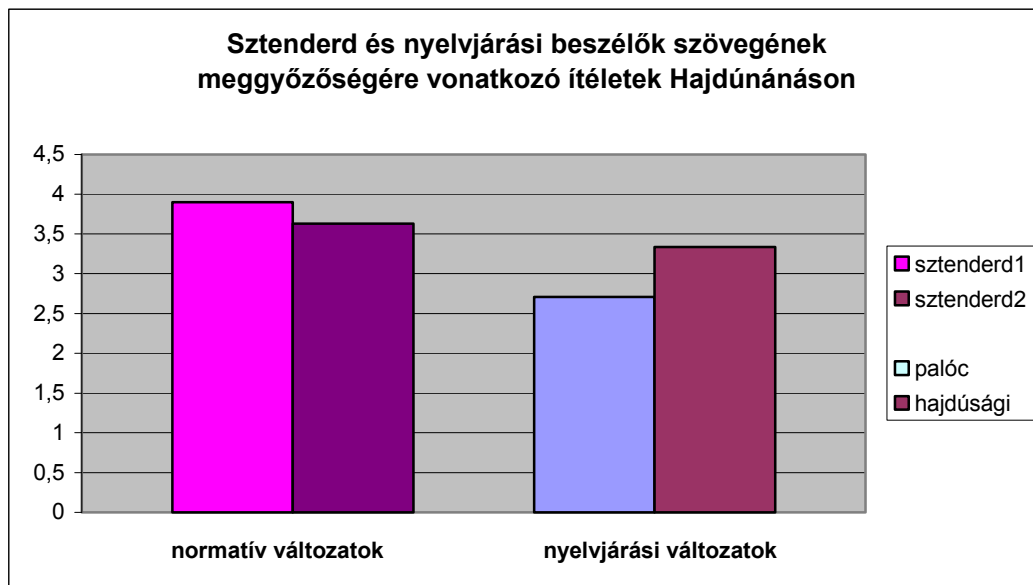
A saját változathoz való kritikus hozzáállás nem meglepő. Az adatközlők ugyan szintén az adott nyelvjárás (hajdúsági vagy palóc) anyanyelvi beszélői, mégis a presztízis változat felé elfogultak. Ez összevethető a LABOV-féle önértékelő tesztek eredményeivel is. Ezek a tesztek fonetikai variánsokat tartalmazó felvételt játszanak le, és arra kéri adatközlőiket, válasszák ki azt a

formát, melyet ők is használnak. A vizsgálat során az derült ki, hogy az emberek a „presztízis-norma” felé térnek el (LABOV 1988).

Végül nézzük mit gondoltak a válaszadók arról, hogy ki szájából volt meggyőzőbb egy teljesen azonosan megfogalmazott reklámszöveg! Palóc területen a palóc élvezett prioritást a hajdúsággal szemben, míg Hajdúnánáson ez fordítva történt. A saját változat tehát ebben az esetben is előnyösebb megítélésben részesült. A legmagasabb presztízse azonban most is, mindkét területen a sztenderd változatoknak volt (7.1.7. és 7.1.8. diagram).

7.1.7.

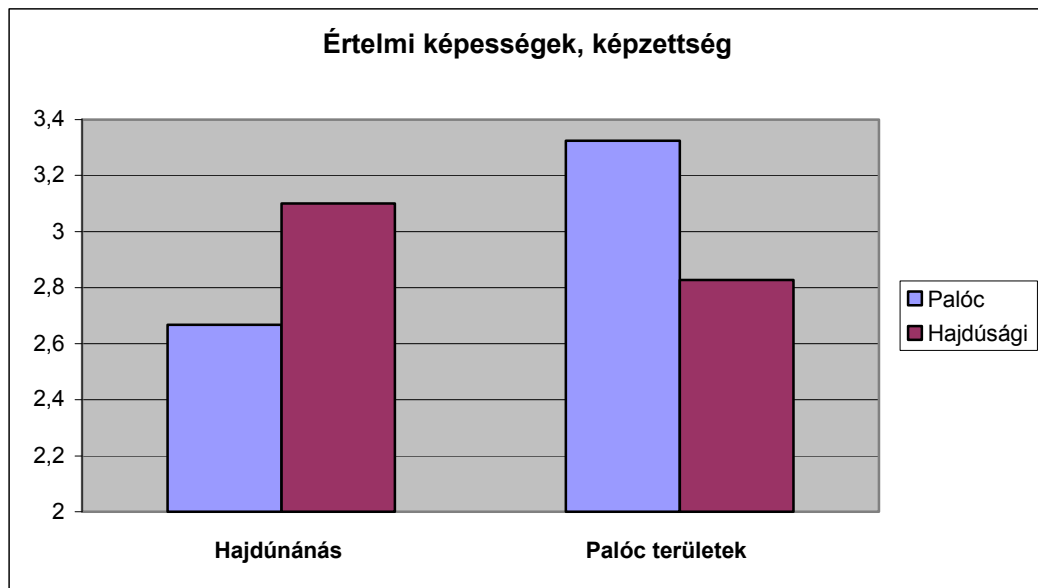

7.1.8.

Ha a konkrétan nyelvhasználatra vonatkozó ítéleteket a továbbiakban összevetjük a beszélők egyéb tulajdonságaira vonatkozó attitűdökkel, akkor azt tapasztaljuk, hogy a kapott eredmények összefüggésben állnak a beszélők e fejezetben tárgyalt nyelvhasználati jellegzetességeinek megítélésével.

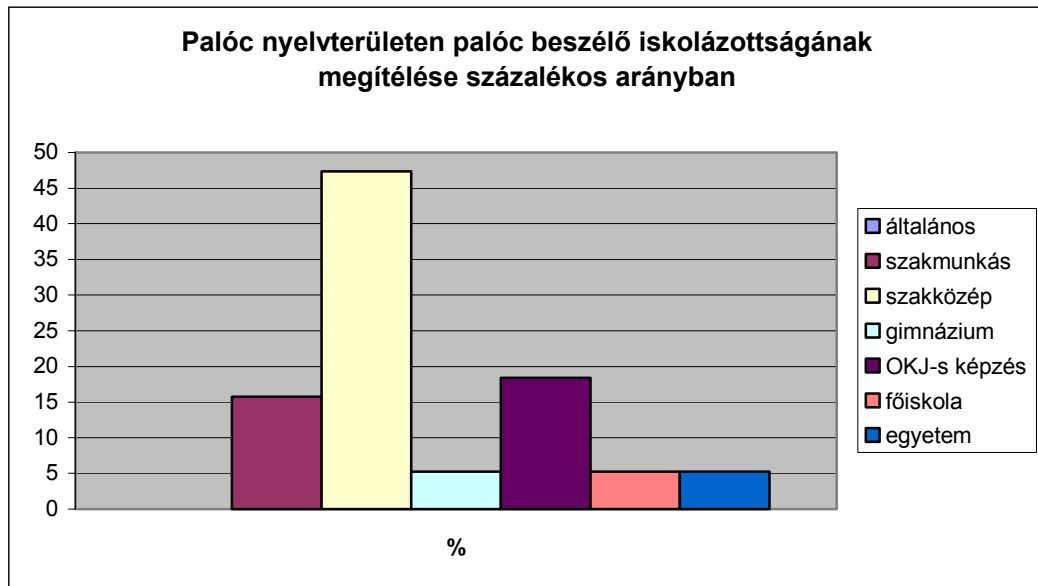
7.2. Ki az okosabb?

A kérdőívben több alkalommal is rákérdeztem arra, hogyan vélekednek az adatközlők a jelentkezők értelmi képességéről, intelligenciájáról és képzettségéről. A kérdőívben „A jelentkezővel kapcsolatos kérdések” címszó alatt szerepeltek olyan kérdések, melyeknél egy ötfokú skálán kellett értékelni a beszélőket bizonyos tulajdonságok szerint. Az e kérdéskörhöz tartozó tulajdonságok eredményeit átlagoltam és együttesen kezeltem. Ide tartozik a 3-as, 5-ös, 7-es és 13-as tulajdonság (lásd a kérdőívben). Az eredmények azt mutatják, hogy a saját nyelvváltozatot használó beszélőt értelmi képességek terén is pozitívabban ítélik meg az idegennél (7.2.1. diagram).

7.2.1.

Ezen kívül egészen konkrétan rákérdeztem a válaszadóktól, milyen iskolai végzettségűnek gondolják a jelentkezőt. A palóc területen (7.2.2. diagram) kapott eredményekből azt tartom fontosnak kiemelni, hogy míg az anyanyelvjárási beszélőről senki nem gondolta azt, hogy csupán általános iskolai végzettsége van, addig a hajdúsági beszélőről a válaszadók 13%-a gondolta ugyanezt. Ezt egészíti még ki, hogy egyetemi végzettségűnek a palóc beszélőt a válaszadók 5%-a gondolta, míg a hajdúságit egyetlen diák sem.

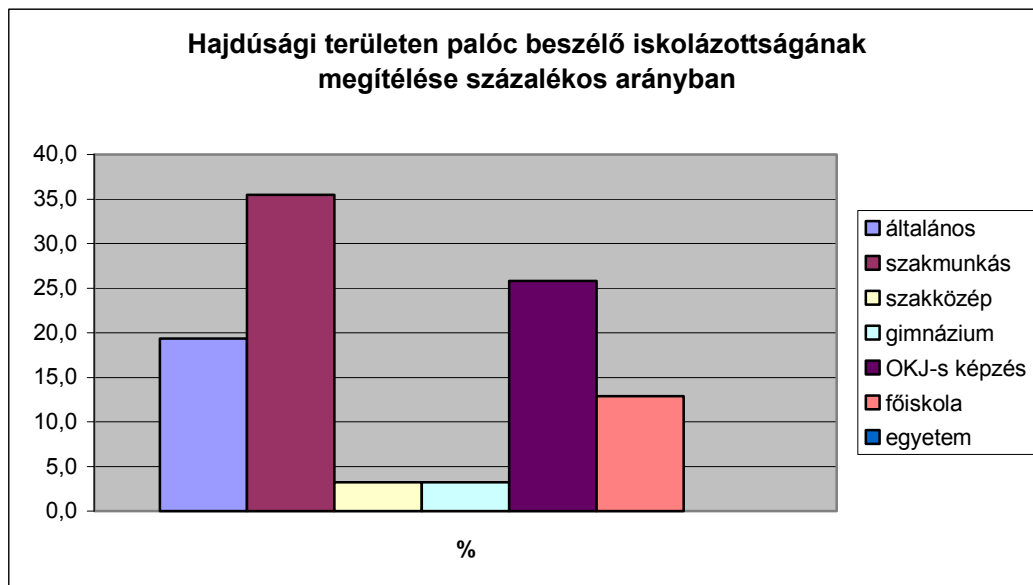

7.2.2.

A hajdúnánási vizsgálat eredményei nem támasztják alá ugyanezt a hipotézist, miszerint a saját nyelvváltozatot beszélő egyértelműen képzetesebb is. A palóc beszélőről többen gondolták, hogy rendelkezik felsőfokú végzettséggel, míg a hajdúságról ugyanezt nem feltételezték (7.2.3. és 7.2.4. diagram).

7.2.3.

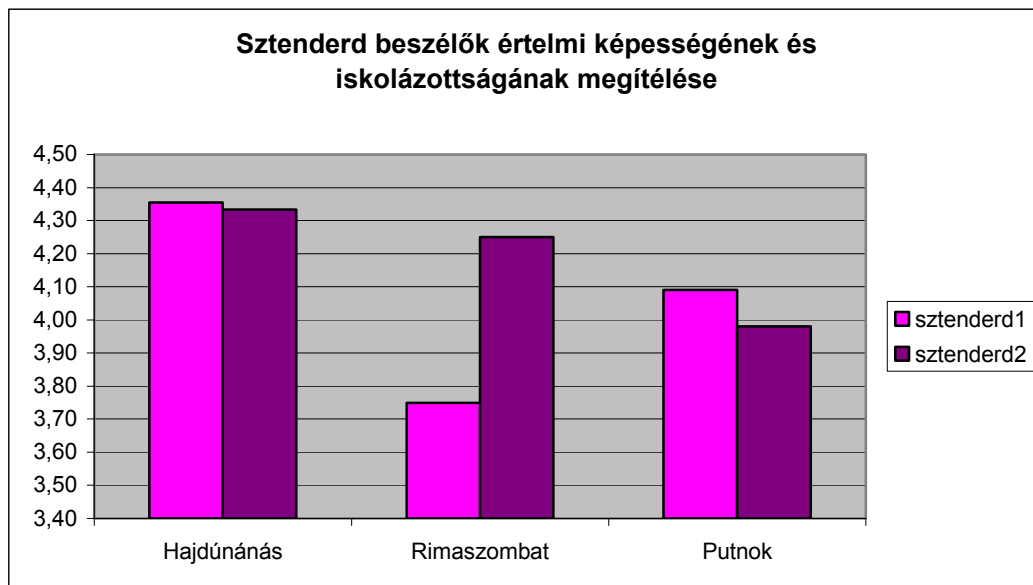

7.2.4.

Ennek az lehet az oka, hogy a hajdúsági beszélőt egyértelműen idősnek tartották, ezzel együtt tapasztalat, hogy a nagyszülők általában alacsonyabb végzettséggel rendelkeznek, mint a szülők, régen kisebb számban juthattak be nők a főiskolákra, egyetemekre. Ezen kívül a vizsgálat során azt tapasztaltam, hogy Hajdúnánáson a helyi nyelvváltozatot kisebb arányban beszélik az iskolában, mint Rimaszombaton, így az az elvárás is befolyásolhatta a válaszokat, hogy aki iskolába jár, főleg felsőfokú intézménybe, az inkább már a sztenderd formákat használja.

Itt is érvényes viszont, hogy a saját változatot használó jelentkezőről kevesebben gondolták, hogy csupán általános iskolát végzett, mint az idegen nyelvváltozatúról.

A sztenderd változattal szemben egyértelműen alul maradtak a saját változatot használó beszélők is (7.2.5. diagram).

7.2.5.

Hangfelvételek alapján adatközlőim tehát véleményt mondtak arról, milyen értelmi képességekkel és iskolai végzettséggel rendelkeznek a munkára jelentkezők. Válaszadóimnak nem okozott különösebb problémát, hogy hang alapján ítéelkezzenek. Furcsa volt azt tapasztalni, hogy a 265 megkérdezett diák közül a kérdőívek kitöltése során csak egyben merült fel, hogy efféle kérdésekben (például intelligencia, külső, képzettség) pusztán hang alapján nem tud döntést hozni.

SZABÓ TAMÁS PÉTER vetette fel ugyanezt a problémát. Szerinte, amikor kutatási szituációban a nyelvész olyan „provokatív” kérdéseket tesz fel, mint amit esetemben is tapasztalunk, a válaszokból a következő következtetésekre juthat:

- valakinek a nyelvhasználata alapján el lehet dönteni, hogy okos-e, szorgalmas-e, elismert-e, népszerű-e, kedves-e;
- helyeselhető vagy helyteleníthető az, hogy valaki éppen úgy beszél a másik emberrel, ahogy;
- megalapozott ismeretek híján, egy meglehetősen elnagyolt vázlat elolvasása után is ítéletet lehet mondani valakiről (SZABÓ 2011).

SZABÓ felmérésében ráadásul csupán egy rövid történet alapján ítélték a válaszadókat. A történet az alábbi volt: „Anna és Eszter ugyanabból a faluból származnak, egy osztályba járnak, de másképp beszélnek:

Anna

— a nagyszüleivel mindig tájszólásban beszél,

— a barátai közül csak kevéssel beszél tájszólásban,

— a tanáraival soha nem beszél tájszólásban

Eszter

— mindenkiel mindig tájszólásban beszél” (SZABÓ 2011).

A válaszokból egyértelműen az derült ki, hogy Eszter szinte semmilyen téren nem rúghat labdába Annával szemben (például okos, szorgalmas, jobb jegyeket kap, népszerűbb), tehát hogy a nyelvjárási beszélőhöz való hozzáállás negatív. Ez egybeesik a SÁNDOR-féle (SÁNDOR–LANGMAN–PLÉH 1998) és saját vizsgálatom tapasztalataival is. SZABÓ szintén iskoláskorú gyerekek körében tette fel „provokatív kérdéseit”, ami jól mutatja, hogy a nyelvi előítéletesség kialakításában az oktatásnak milyen nagy szerepe van. „A nyelvművelő és a legtöbb magyartanár így szól hozzánk »gyere, megtanítunk szépen, jól beszélni, hogy okosabb legyél, jobban tudj majd dolgozni, elismert legyél, kedveljenek téged, jó társaságba kerülj! Megtanítunk, hol beszélhetsz úgy, ahogy azt otthon tanultad és hol kell ezt elrejtened, nehogy bajod essék«” (SZABÓ 2011).

Az iskolai anyanyelvi oktatásnak a nyelvi normák tudatosításában betöltött szerepéről KISS JENŐ 1989-es vizsgálatának eredményei is tanúskodnak. KISS 10–14 éves általános iskolások normatudatát vizsgálta. Azért választotta ezt a korosztályt, „mert 10 éves korra már kialakul az implicit norma, illetőleg mert a különböző nyelvváltozatok megkülönböztetésének és megítélésének a tudata nagyjából a 10. életévvel kezdődően fejlődik ki és kezd megszilárdulni, s ez egybeesik az érték- és előítéletstruktúrák kialakulásával” (KISS 2002: 28). Kérdésvetése arra irányult, hogy hogyan fogalmazzák meg saját véleményüket

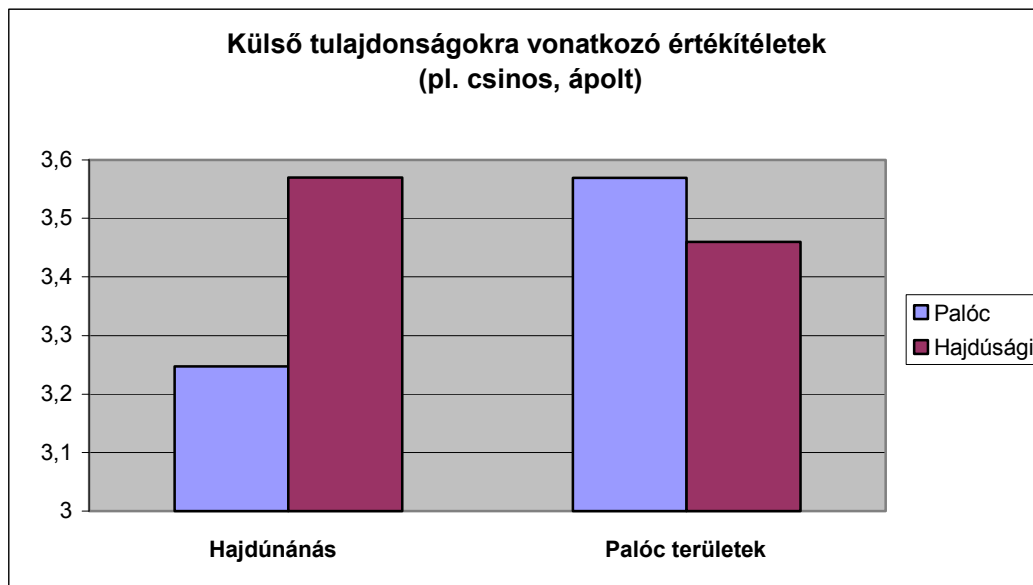
a diákok arra vonatkozóan, hogy milyen a helyes beszéd. A válaszok azt mutatták, hogy amikor a diákok arról vallanak, hogyan kell helyesen beszélni, válaszaikban „tanári intelmek köszönnek vissza” (29). Ez egyértelműen mutatja, hogy a pedagógusok „intelveinek” döntő szerepe van a nyelvi tudat kialakításában. A válaszok alapján ahhoz is közelebb került, milyen hibákat javítanak a pedagógusok. „Egyrészt azokat, amelyek a nyelvjárási háttérből, környezetből, illetőleg a tanulók többségének nyelvjárási meghatározottságából következnek” (30).

Ezek után nem meglepő, ha az általános iskolai oktatásból kilépő, majd ugyanilyen preskriptív szellemiségű anyanyelvi középszintű oktatásba kerülő gimnazisták értékítéleteiben elítélő szemlélet mutatkozik a „falusias” beszélőkkel szemben, s nem csupán azok beszédmódjáról, de értelmi képességeiről is magabiztosan hoznak döntéseket.

7.3. Beszédünk a külsőnkől árulkodik

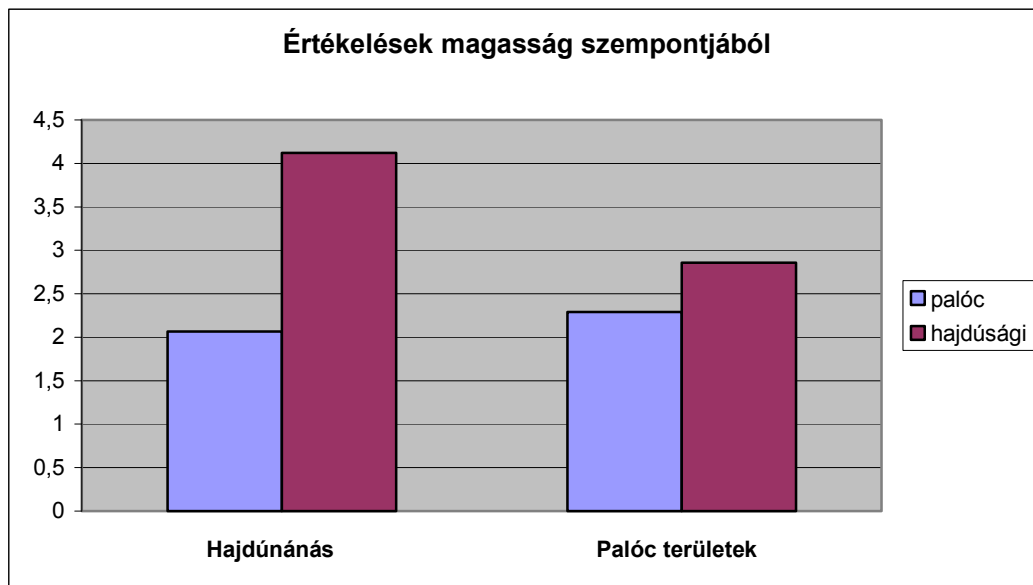
A klasszikus ügynökvizsgálatok rákérdeznek bizonyos külső tulajdonságokra, mivel az értelmi képességekhez hasonlóan ebben az esetben is érdekes tanulsággal szolgálhat, hogy csupán hang alapján milyen következtetéseket vonnak le az adatközlők.

Magam is követtem ezt a gyakorlatot, és ötfokú skálán kértem, hogy minősítsék a jelentkezőket bizonyos külső tulajdonságok alapján (lásd a kérdőíven a 8-as, 10-es és 12-es tulajdonságot). Itt is együttesen értékeltem az eredményeket, melyek azt mutatják, hogy aki a saját anyanyelvváltozatot beszéli, annak a külső megjelenése is tetszetősebb lehet (7.3.1. diagram).

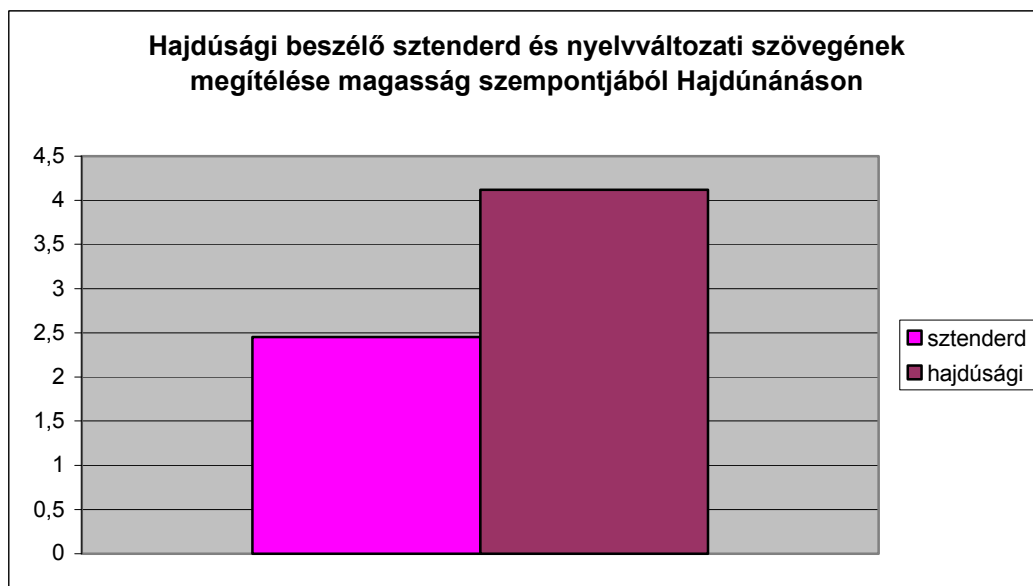
7.3.1.

Az eddigi ügynökvizsgálatokban előszeretettel kérdeztek rá a beszélők magasságára is. Eddig azt tapasztalták, hogy aki a sztenderdet beszéli, az a válaszadók szerint magasabb annál, aki valamilyen nyelvváltozatot használ (LIPTAI 2008, SZABÓ 2008, FÖLDVÁRI 2001). Kíváncsi voltam, hogy két nyelvjárás szembeállításakor az eredmények mutatnak-e szignifikáns eltéréseket. Ha megnézzük az adatokat, azt tapasztaljuk, hogy hajdúsági területen a hajdúsági beszélőt kiemelkedően magasabbnak ítélték a palócnál, azonban palóc területen ugyanilyen elhajlás nem tapasztalható, itt is a hajdúsági beszélőt ítélték meg kedvezőbben, igaz, sokkal kisebb volt a különbség (7.3.2. diagram).

7.3.2.

Ami az eddigi vizsgálatok eredményeihez képest feltűnő, hogy saját kutatásomban nem értékelték minden esetben magasabbnak a sztenderd alakot a nyelvjárásiakhoz képest (7.3.3. diagram).

7.3.3.

Az eltérést talán az okozhatja, hogy kérdőívemben ötfokú skálán kellett értékelniük a válaszadóknak, hogy mennyire tartják magasnak az adott beszélőt,

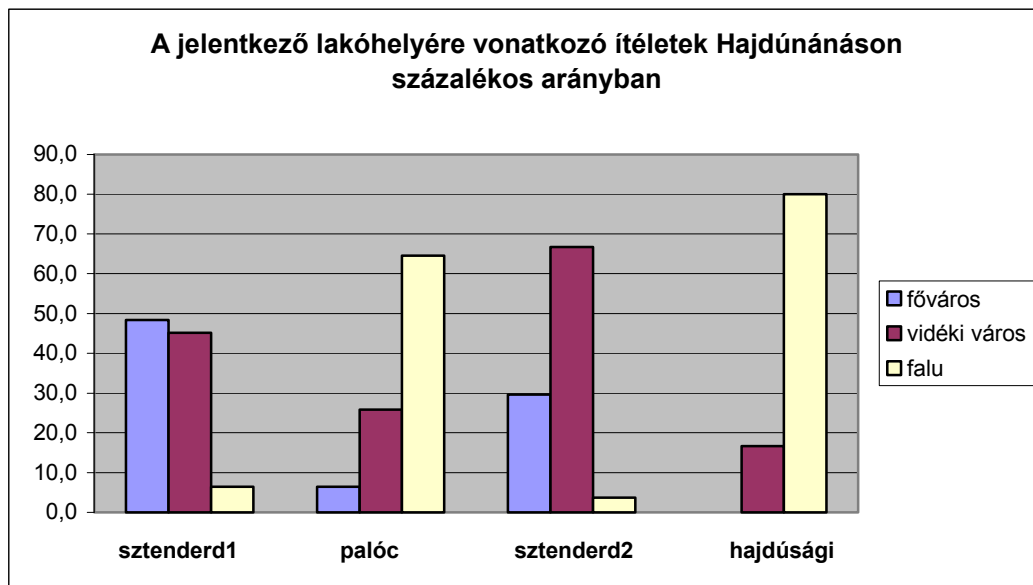
és nem három lehetőségből választhattak (alacsony, középtermetű, magas). Másfelől abból is adódhat az eltérés, hogy női ügynökkel dolgoztam, s a nők esetében nem feltétlenül pozitívabb tulajdonság a magasság (vö. ugyanakkor SZABÓ 2008, női ügynököt használva is magasabbnak ítélték adatközlői a sztenderd beszélőt a nyelvjárásinál). Persze az sem zárható ki, hogy a sztenderd beszélő mégsem trendszerűen magasabb a nyelvjárásinál.

7.4. Nyelvhasználatunktól a közvetlen környezetünkig

A különböző kategóriájú településeken élő emberek tulajdonságai, szemléletmódja sok tekintetben eltérhet egymástól. Ezek a különbségek megmutatkoznak konkrétan a nyelvhasználatban vagy a hozzáállásban bizonyos nyelvi formákkal kapcsolatban. A fővárosi lakosok hajlamosak leginkább a stigmatizációra, míg vidéken megértőbbek a nem standard nyelvi formákkal szemben (KONTRA 2003a: 181–185).

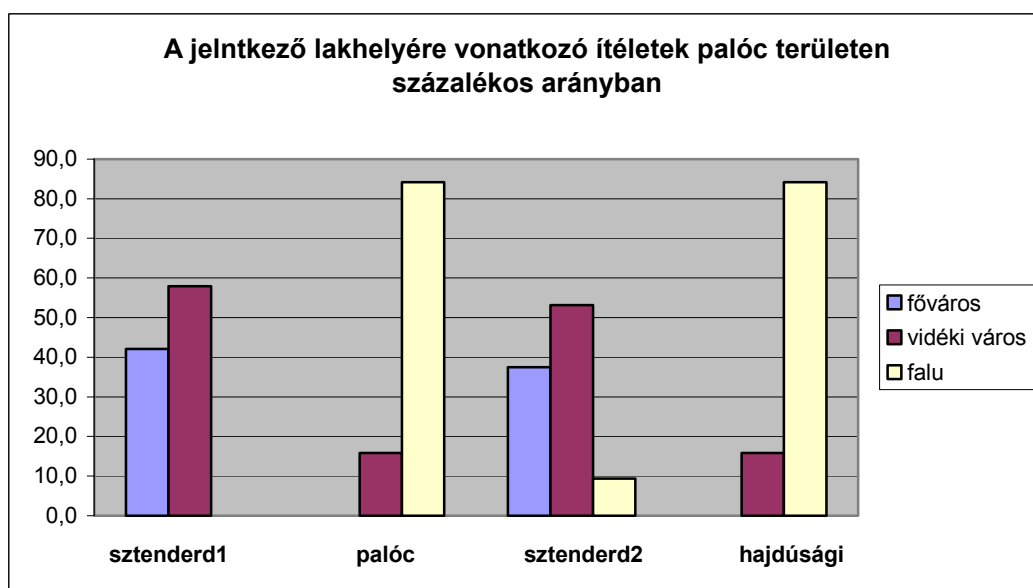
Ez az összefüggés azonban fordítva is működik, hiszen nyelvészeti kérdések tekintetében naivak is tudják, hogy az ország különböző részein másképp beszélnek az emberek. Ha nyelvjárási beszélőktől rákérdezünk, történt-e már velük olyan, hogy a nyelvhasználata alapján felismerték honnan származik, akkor sok igenlő választ kapunk (SÁNDOR 2004: 42). Ha ma már pontosan régióhoz nem is tudják kötni a nyelvjárási jellegzetességeket az emberek, abban biztosak, hogy aki nyelvjárásban beszél, az inkább vidéken, aki sztenderdben, az pedig nagyvárosban vagy a fővárosban él (ugyanerre a következtetésre jut SÁNDOR–LANGMAN–PLÉH 1998). Sőt ez nem csak tapasztalat, inkább már elvárás is, amit kutatásom következő eredményei támasztanak alá.

Kérdőívemben az adatközlők három lehetőségből (főváros, vidéki város, falu) választva dönthették el, hogy hol él a jelentkező. Az elvárás természetesen az volt, hogy a sztenderd beszélőt leginkább városinak, míg a nyelvjárásit leginkább falusinak fogják gondolni. Ez be is igazolódott (7.4.1. és 7.4.2. diagram).

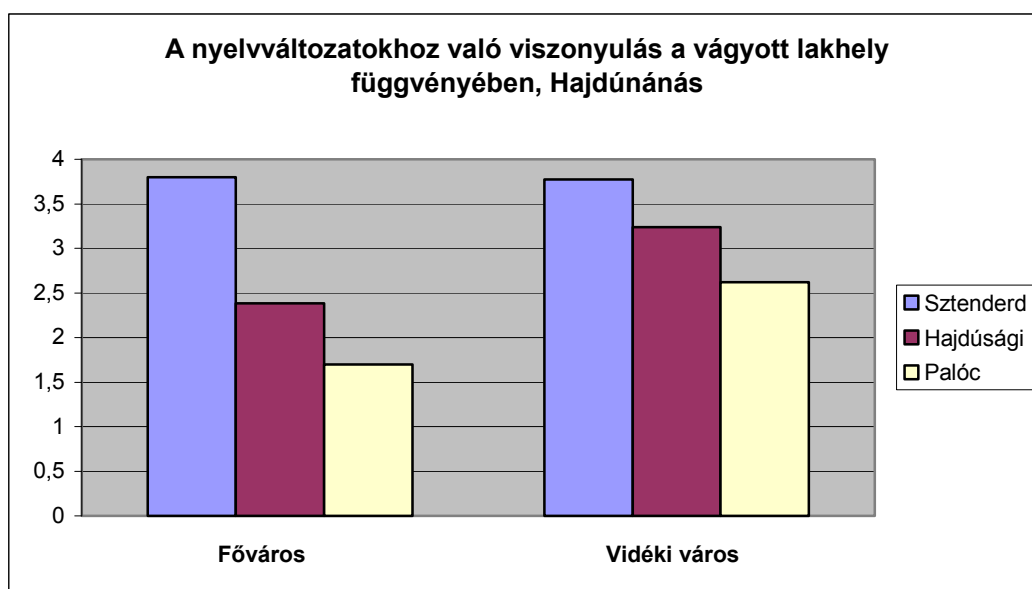
7.4.1.

A két nyelvjárás megítélésének összevetésekor mindkét terület esetében az figyelhető meg, hogy a saját és idegen nyelvváltozatot viszonylag egységesen kezelték, a nyelvjárási beszéd a falusi élet velejárója. A legszembeütőbb, hogy palóc területen mind a palóc, mind a hajdúsági beszélő pontosan ugyanolyan megítélésben részesült (7.4.2. diagram).

7.4.2.

Az adatközlőkkel kapcsolatos kérdések között az is szerepelt, hogy ők hol élnének a legszívesebben. Itt is három lehetőség közül választhattak: főváros, vidéki város vagy falu. Arra voltam kíváncsi, hogy a vágyott lakhely befolyásolja-e azt, hogy mennyire előítéletesek a nyelvjárást használó jelentkezővel szemben. Az eredmények azt mutatják, hogy azok a diákok, akik fővárosban élnének legszívesebben, előítéletesebbek a nyelvjárási beszélőkkel szemben olyan társaikhoz képest, akik a falut vagy a vidéki várost jelölték meg leendő lakhelynek (7.4.3. diagram).

7.4.3.

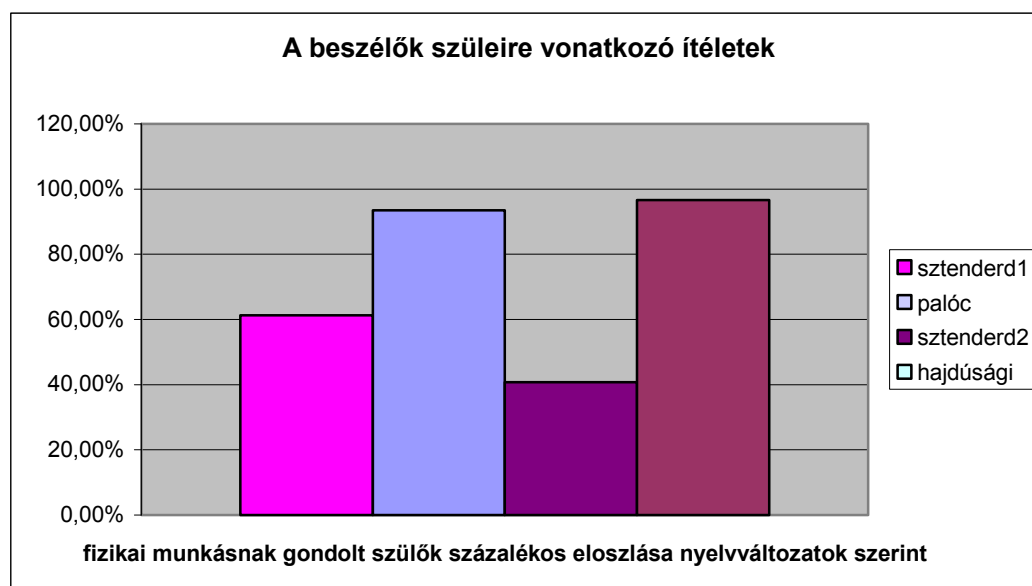
„Mint a város életformájának és a nagyvárosnak általában, nyelvének is megvan a sajátos kisugárzása és vonzása az egész nyelvközösségre, különösen a vidékre” (KOVALOVSKYK idézi KONTRA 2003b: 59).

A főváros kisugárzása úgy tűnik, nem csak nyelvileg érvényesül, hanem a nyelvi jellegzetességekhez való viszonyulásokban is (például a stigmatizációs magatartás követése). Akik a fővárost választották vágyott lakhelyül, azok sokkal kisebb arányban tartják alkalmasnak a valamely nyelvváltozatot használó jelentkezőt a bolti eladói állás betöltésére. Aki tehát a fővárossal szimpatizál, abban kialakul egy eleve elvárás a sztenderd nyelvhasználat irányába még akkor is, ha ő maga jelenleg még valamely nyelvjárási területen él.

Sok nyelvészt foglalkoztat(ott), hogy az emberek pusztán a beszéd alapján, hogyan képesek következtetéseket levonni mások osztálybeli vagy etnikai hovatartozásáról, és azt próbálják megfejteni, mik lehetnek azok a jegyek, melyek a hovatartozás iránti érzékenységet kiváltják. Az erre a kérdésre vonatkozó teszteknek nevezi LABOV *családi-háttértesztek*-nek. (LABOV 1988: 39–40).

Saját vizsgálatomban a társadalmi osztályba sorolást elavult szempontnak tartottam, hiszen napjainkban már nincsenek meg azok az éles különbségek a társadalmi rétegek között, mint régebben. Azonban szorosán összekapcsolódik a kérdéssel az, hogy munkás vagy értelmiségi családból származónak gondolják a jelentkezőket. A fentebb bemutatott tapasztalatokkal összhangban én is arra jutottam, hogy az adatközlők egészen egyértelmű válaszokat adtak arra vonatkozóan, hogy a jelentkezők szülei milyen típusú munkát végeznek.

Ebben az esetben sem kellett különbséget tennem a két terület és a két nyelvjárás között, mert az eredmények szinte minden tekintetben megegyeztek egymással. A válaszadók úgy gondolták, hogy a nyelvjárási beszélők szülei fizikai munkát végeznek (mindkét területen és mindkét változat esetében 90% fölött választották ezt a lehetőséget). A két sztenderd változat megítélésénél ez az érték 60% és 40% volt (7.4.4. diagram).

7.4.4.

Az, hogy ezek az értékek is viszonylag magasak, azzal magyarázható, hogy a vizsgálat során bolti eladói munkakörbe kerestem dolgozót, az általános tapasztalat szerint pedig a gyermekek inkább felfelé, mint lefelé mobilisak (BUKODI 2002).

Ezekből az adatokból levonhatjuk a következtetést, hogy nyelvváltozattól független az elképzelés, hogy aki nyelvjárásban beszél, az munkás szülők gyermeke, vidéken él és dolgozik, s ha „előre akar jutni”, akkor előnyös lenne elsajátítania a sztenderd változatot.

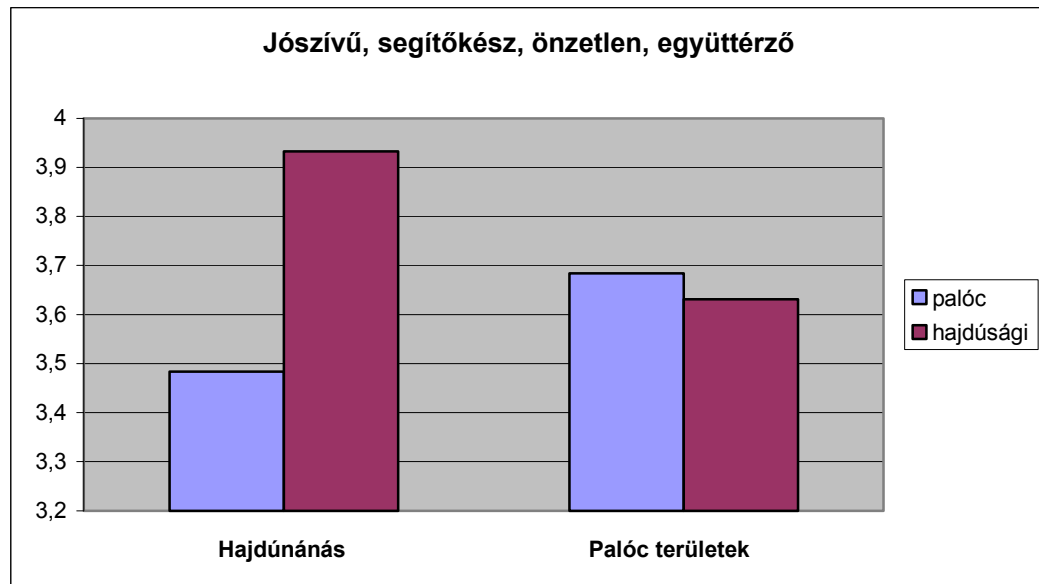
7.5. Kivel kötünk barátságot? A nyelvváltozatok szerepe társas viszonyainkban

Kiinduló hipotéziseim egyike az volt, hogy nyelvhasználatunk meghatározza társas viszonyaink alakulását, mivel a nyelv központi szerepet játszik a csoportkohézió fenntartásában. Ennek a feltételezésnek az igazolására alkalmasnak találtam olyan tulajdonságok megítélésének összehasonlítását, melyek befolyásolják azt, kiket engedünk magunkhoz közel, vagy hogy kit fogadunk be a közösségünkbe. Az általam használt kérdőívben ehhez a szemponthoz kapcsolódóan is több tulajdonság (tulajdonságcsoport) alapján kellett egy ötfokú skálán értékelniük az adatközlőknek a jelentkezőket (a mellékelt kérdőívben lásd a 6. 9. 11. 15. 16. 18. és 20. tulajdonságokat).

A hangfelvétel alapján olyan típusú kérdésekben is egyöntetűen tudtak dönteni a válaszadók, mint a jószívűség, erkölcsösség vagy őszinteség. Az eredményeken az első benyomás fog megmutatkozni, ami a mindennapi életben is negatív, illetve pozitív irányban meghatározza azt, hogyan viszonyulunk másokhoz. Ennek megfelelően azt is látni fogjuk, hogy a nyelvjárásban beszélők milyen fogadtatásban részesülnének az egyes csoportokban.

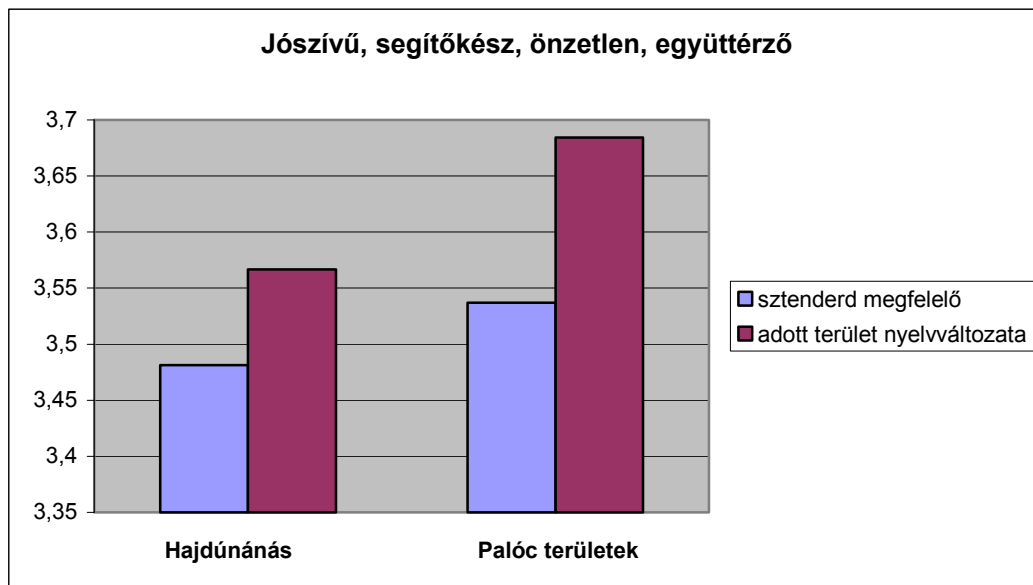
Első szempontként figyeljük meg, hogy mennyire tartották jószívűnek, segítőkésznek, önzetlennek és együttérzőnek a jelentkezőket! Ezt a négy tulajdonságot már a kérdőívben is együttesen kezeltem, hiszen szorosan összekapcsolódnak, és a másokról alkotott képünkben sem válnak el élesen

egymástól (nem szokás azt mondani, hogy ez az ember jószívűnek látszik, de segítőkésznek nem).

7.5.1.

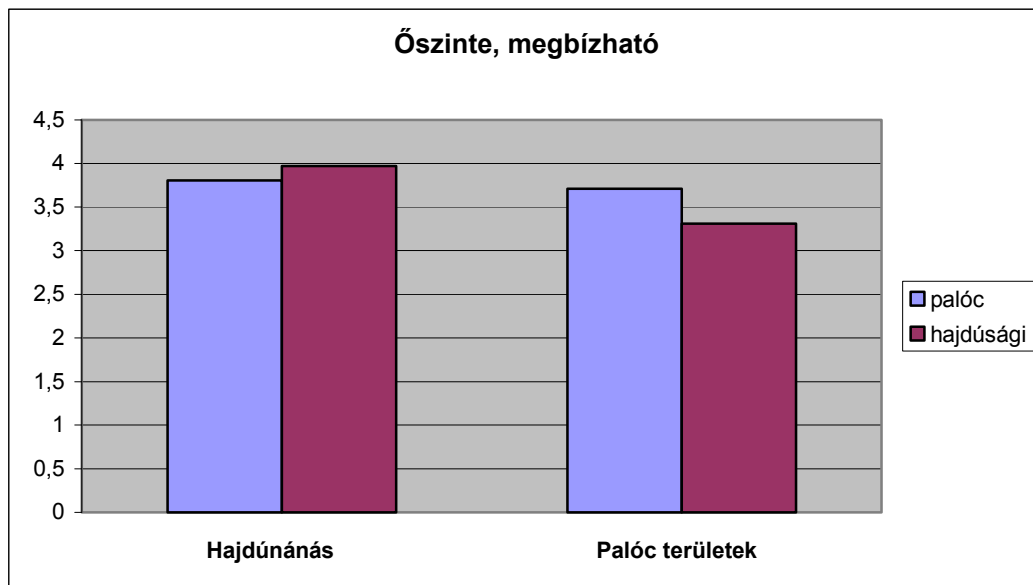
A 7.5.1. diagramról leolvasható, hogy a válaszadók mindkét területen a saját nyelvváltozatukat használtót ítélték meg előnyösebben. Amikor azonban a nyelvjárási változatokat sztenderd párjaikkal hasonlítottam össze (7.5.2. diagram), a normatív változatok mindkét esetben nagy különbséggel a nyelvjárási párjaik fölé emelkedtek.

7.5.2.

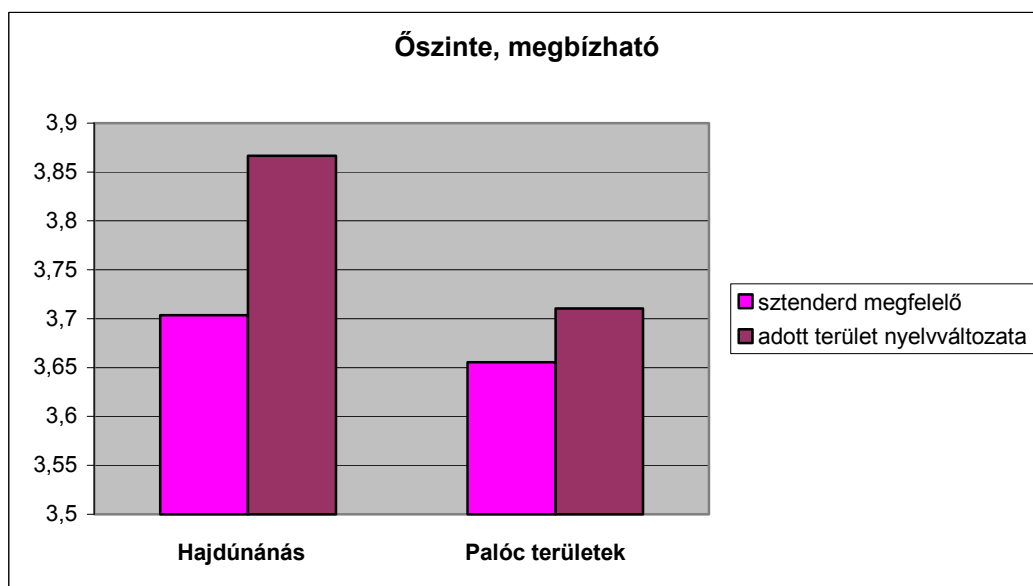
Ez megfelel a SÁNDOR KLÁRA és munkatársai által végzett ügynökvizsgálat tapasztalatainak, miszerint a sztenderdet használó személyt még a társas kapcsolatok terén is pozitívabban ítélték meg (SÁNDOR–LANGMAN–PLÉH 1998).

Az őszinteség és megbízhatóság szinte minden emberi kapcsolatunk alappillére, így kutatásom szempontjából is fontosak az erre vonatkozó vélemények. Az eredmények az előfeltevéseket látszanak igazolni, mert kisebb különbséggel ugyan, de ezen a területen is a saját nyelvváltozatot beszélő ügynök „diadalmaskodott” (7.5.3. diagram).

7.5.3.

Ami érdekes, hogy az előző tulajdonságsoporttal ellentétben itt a sztenderd változatok is alulmaradtak a versenyben a saját nyelvváltozattal szemben (7.5.4. diagram).

7.5.4.

Azt, hogy a sztenderdet használó személyeket így ítélték meg, adódhat abból, hogy a nyelvjárási jelentkezők még egy állásinterjún sem vetkőzték le „otthonról”

hozott tulajdonságukat (azaz nyelvhasználatukat), így ők őszintébben viselkedtek az adott szituációban. Emellett a nyelvjárási beszélők abban a változatban szólaltak meg, amelyet az adatközlők közvetlen környezete is használ (például család, barátok), ezekben az emberekben pedig alapvetően megbíznak.

Nem tartanám furcsának, ha ilyen elképzelések állnának az eredmények hátterében, hiszen más nyelvváltozatokkal és nyelvi alapon történő megkülönböztetéssel foglalkozó kutatásokban is leírtak hasonló jelenségeket. „Norvégiában a legnagyobb, szinte megbocsáthatatlan nyelvi „bűnnek” az számít, ha valaki affektál, azaz megpróbálja beszédét egy másik nyelvváltozat, vagy ami még rosszabb, valamelyik (...) írott változat irányában megváltoztatni. Erre a jelenségre külön — erősen elítélő — kifejezés is van” (SÁNDOR 2002b).

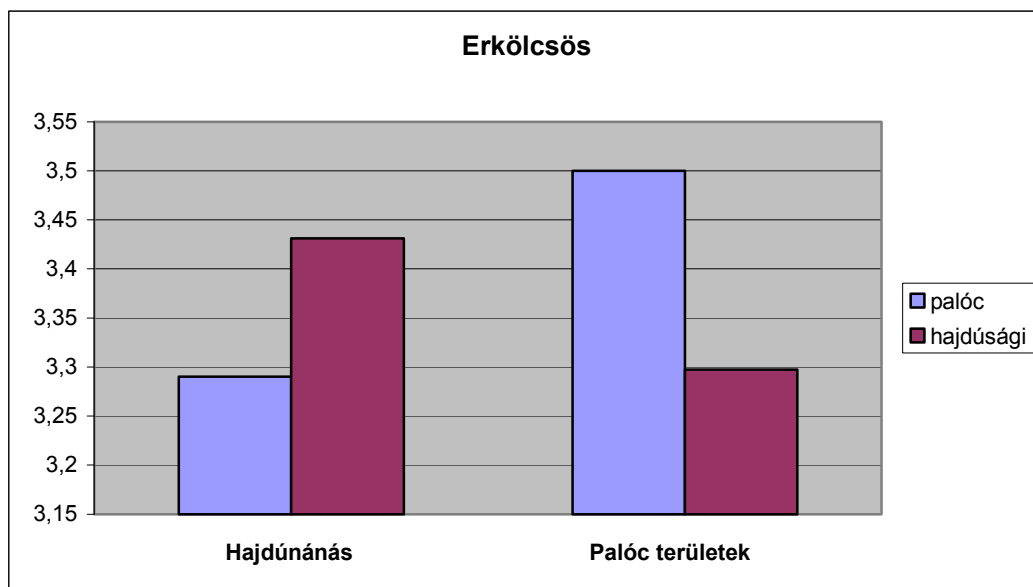
Magyarországon főként a nyelvművelés hatására, ha valaki anyanyelvjárási jellegzetességeit levetkőzve a normatív változat felé közelíti a nyelvhasználatát, nem elítélendő, inkább örvendetes cselekedet, és erre nyilvános fórumokon is buzdítanak bennünket, s el akarják hitetni a beszélőkkel, hogy vannak olyanok, akik meg tudják mondani, hogyan kell „helyesen és szépen beszélni magyarul” (SÁNDOR 2002b, a norvég és magyar nyelvműveléssel kapcsolatban lásd még SÁNDOR 2002b).

Ettől függetlenül azonban úgy gondolom, hogy érvényes lehet a fenti megállapításom, hiszen a felszínre kerülő rejtett attitűdökben (például hogy a sztenderd beszélőt kevésbé tartják őszintének) tükröződhet a norvégokéhoz hasonló felfogásmód, főleg egy erősen nyelvjárási közegben, ahol az anyanyelvjárást használni nem bűn, hanem erény, hiszen az egyúttal a helyi közösséghez tartozás szimbóluma is.

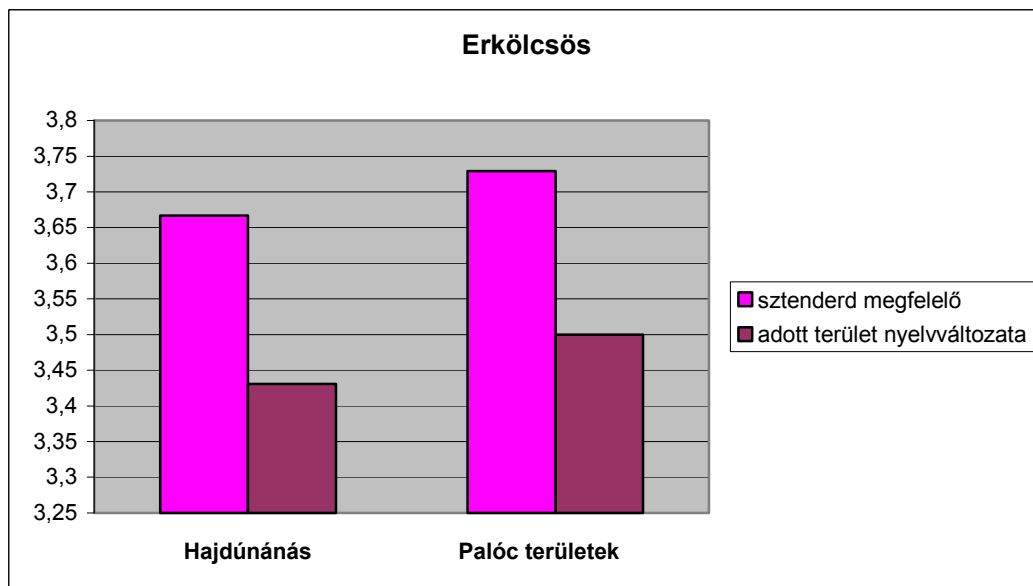
Az erkölcsi norma olyan társadalmilag meghatározott íratlan szabályrendszer, melyhez az egész közösség igazodni kíván, s azokat, akik vétnek a szabályok ellen, negatívan fogják megítélni. Az erkölcs mint emberi érték az élet számtalan területén megmutatkozhat, s nem csak viselkedés, hanem külső tulajdonságok alapján is levonunk erre vonatkozó következtetéseket.

Az azonban, hogy valakinek a beszéde is árulkodhat erkölcsösségéről, több mint meglepő. Már csak azért is, mert az adatközlőim csakúgy mint az őszinteség

terén, most is egybehangzóan hoztak ítéleteket a jelentkezőkről. A saját nyelvváltozatban beszélő jelentkező erkölcsösebb az eltérő nyelvváltozatúnál (7.5.5. diagram), azonban a sztenderd beszélők mindkét területen erkölcsösebbnek bizonyultak nyelvjárási társaiknál (7.5.6. diagram).

7.5.5.

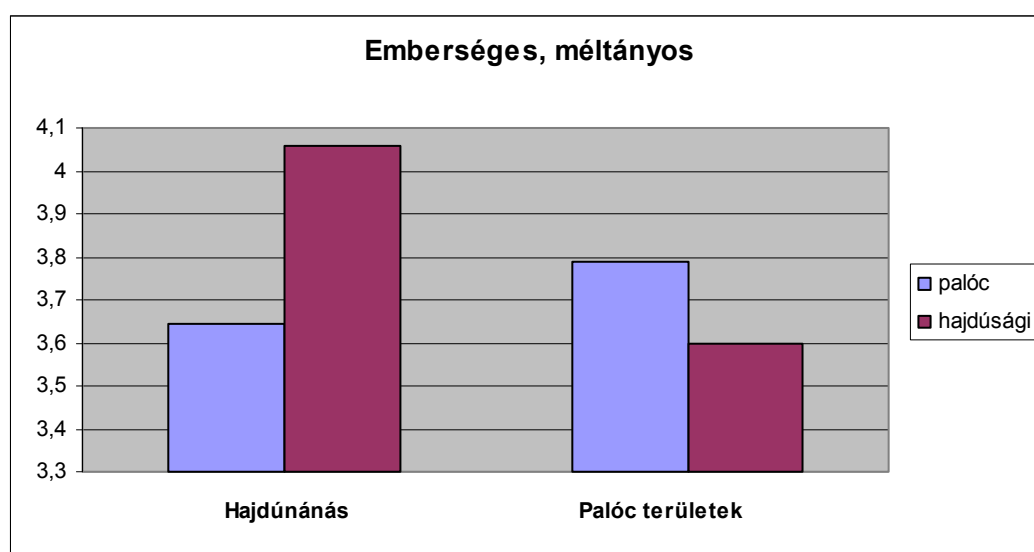

7.5.6.

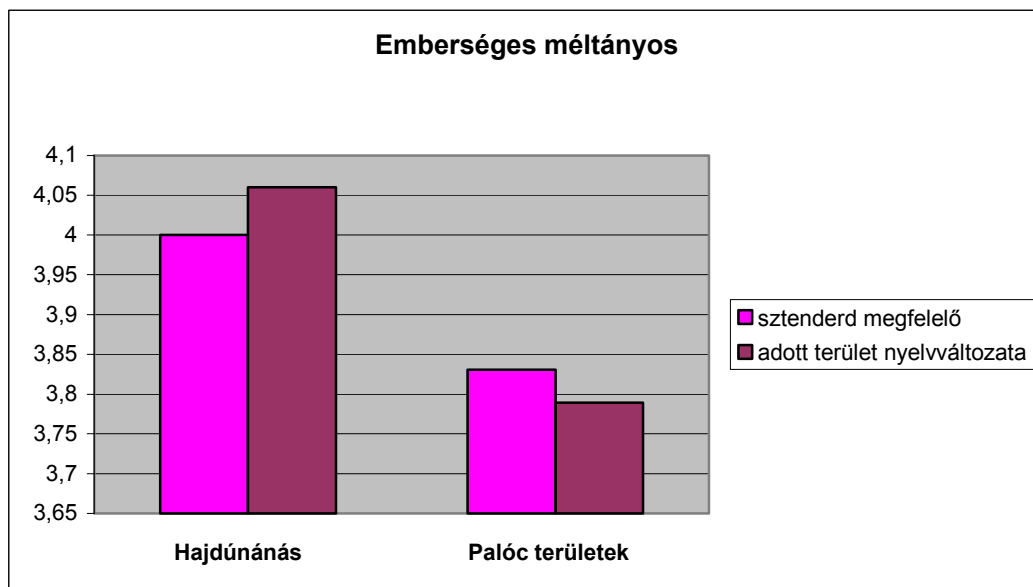
Hogy miért gondolhatják erkölcsösebbnek a normatív változatban beszélőt egy nyelvjárásnál, azt sok tényező befolyásolhatja. A sztenderd változathoz gyakran kapcsolódnak nemzeti, társadalmi, morális értékek. Ez azt az elképzelést vonhatja maga után, hogy aki a „nyelv ellen vét”, az egyben ezeket az értékeket is tagadja. Sokszor lehet például az interneten olyan nyelvészeti szempontból naiv bejegyzésekkel találkozni, melyek azt hangoztatják, hogy az erkölcsös emberi magatartáshoz „nyelvünk szeretete” és a „helyes” nyelvhasználat is hozzátartozik.

Hogy ezek a hiedelmek mennyiben befolyásolhatják a középiskolások vélekedéseit, kérdéses, az azonban biztos, hogy az iskola mindenképp a normatív szemlélet irányába tereli a tanulókat, hiszen „a nyelvművelés legfőbb intézményes hátterét az oktatási intézmények jelentik” (SÁNDOR 2002b). Ha pedig egy normatív jellegű látásmódot sajátít el a tanuló, ahhoz már könnyedén hozzákapcsolódhatnak az imént említett sztereotípiák.

Végül figyeljük meg a jelentkezők emberségesség és méltányosság alapján történő megítélését! Az eredmények nem okoznak meglepetést az előző három szemponthoz képest, a konklúzió itt is az, hogy az adott területen beszélt nyelvváltozat használóját előnyben részesítették az idegennel szemben (7.5.7. diagram). A sztenderd és a hozzájuk tartozó nyelvjárási változat megítélése a két területen eltérő volt, tehát ebben az esetben nem egyértelmű egyik változat fölénye sem (7.5.8. diagram).

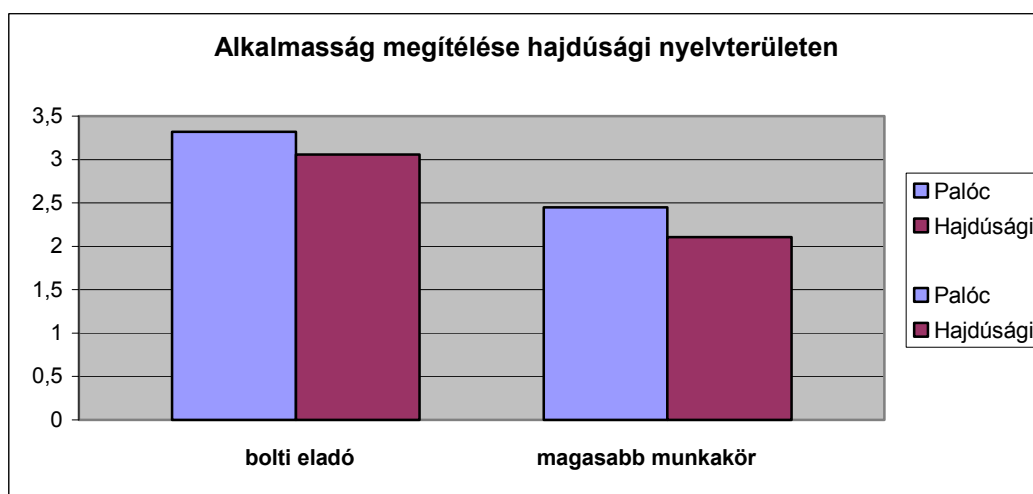
7.5.7.

7.5.8.

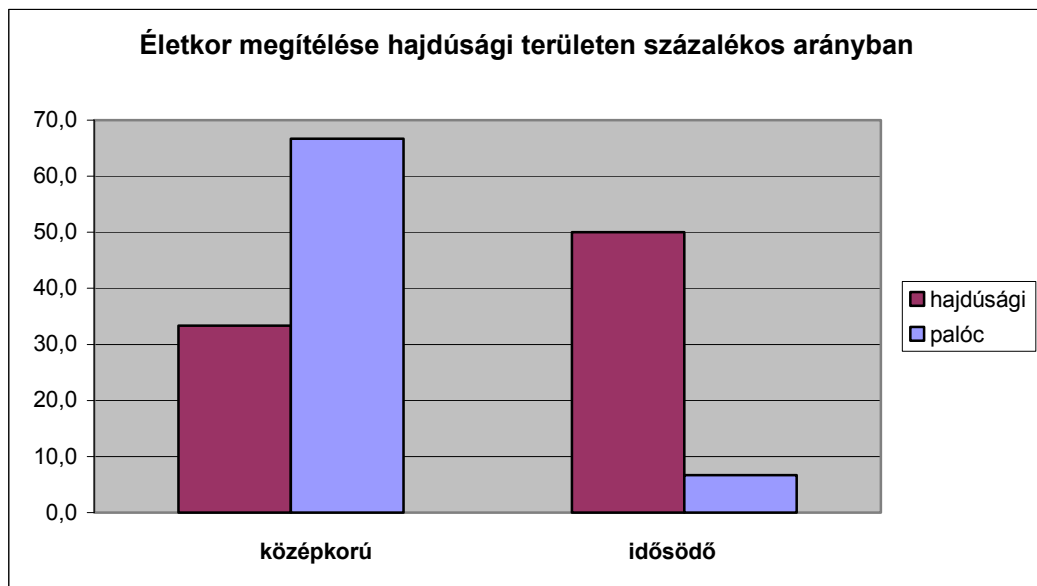
A kapott válaszok alapján azt mondhatjuk, hogy a társas viszonyok kialakításában általában fontosnak tartott tulajdonságok megítélésében az adatközlők Hajdúnánáson és a palóc nyelvterületen is a saját nyelvváltozatot beszélő irányába voltak elfogultabbak. Az azonban az eredményekből kitűnik, hogy amikor a saját változat a normatívval mérettetik meg, annak presztízse több esetben felülírja a saját nyelvváltozathoz való kötődést.

7.6. Alkalmas vagy nem alkalmas?

7.6.1.

A 7.6.1. diagramon látszólag az elvárásoknak ellentmondó eredmények olvashatók. Hajdúsági területen a válaszadók alkalmasabbnak tartották a palóc beszélőt a bolti eladói és magasabb munkakör betöltésére is. Ahogy az a mellékelt kérdőíven is látható, azt kértem az adatközlőktől, indokolják meg válaszaikat. Ha ezeket a szöveges értékeléseket olvassuk, magyarázatot kapunk arra, miért értékelték alul a saját nyelvváltozatukban beszélőt. Ha megnézzük a 7.6.2. ábrát, azt tapasztaljuk, hogy Hajdúsági területen a saját nyelvjárásban beszélő jelentkezőt nagy arányban idősödőnek ítélték (66%), és ez volt a fő indok akkor is, amikor az alkalmasságáról negatívan döntöttek.

7.6.2.

Az, hogy az életkor ennyire befolyásolta az adatközlők véleményét, azt is mutatja, hogy sikeres volt az ún. megfigyelői paradoxon leküzdése (a megfigyelői paradoxonról: 3. fejezet), mert teljes mértékben arra koncentráltak, hogy az elektronikai termékek eladására milyen típusú személy lenne a legalkalmasabb.

Ennek igazolására nézzünk meg pár szöveges választ: „ Szerintem egy falun élő idősödő nő nem nagyon ért az elektronikai berendezésekhez” (4-H9a3). „Ahogy megismertem a beszédjéről arra következtetek, hogy idős lehet és falusi vagy kisvárosi és nemsokat ért a fejlett technikához” (4-H9a4). „Lehet jobb lenne

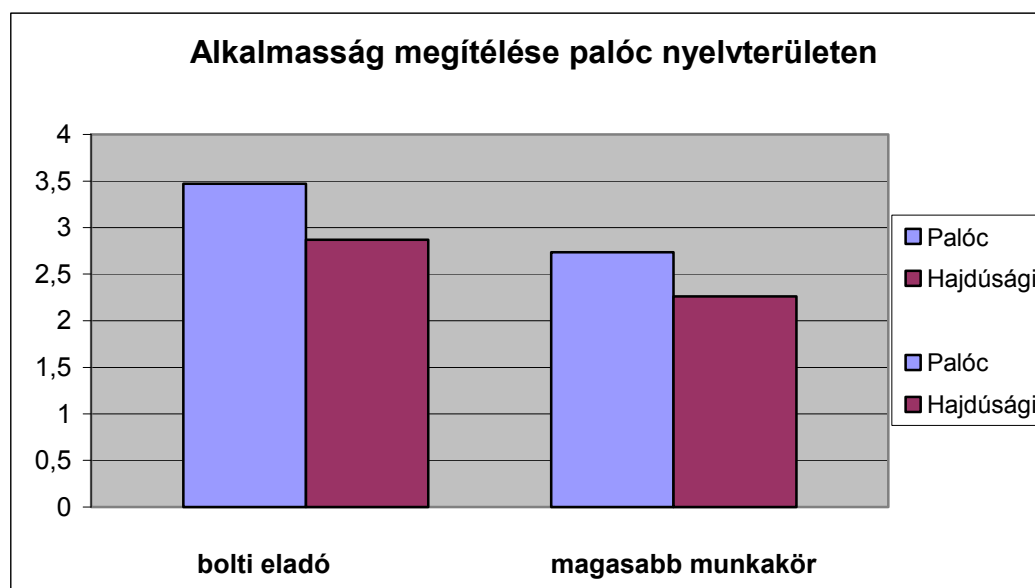
egy fiatalabb eladó aki jobban meggyőzheti az embereket mert ő már ebben a világban nőtt fel és ismeri a technikai dolgokat” (4-H9a5). A Hajdúnánáson élő gimnazisták tapasztalata tehát, hogy a helyi nyelvjárást leginkább az idősebbek használják, ők pedig már nem értenek a modern technikához.

Ezzel szemben a palóc beszélő alkalmasságának megítélésénél olyan válaszokat kaptam, amelyek a jelentkező képzettségét kérdőjelezzik meg, vagy a beszédstílusát kifogásolják. A palóc beszélőnél az életkor sem játszott olyan nagy szerepet, az adatközlők 43% fiatalnak tartotta az ügynököt. Nézzünk erre is pár példát a kérdőívekből!

„Ez pontosan megfelel neki de magasabb szintre nem hiszem, hogy eljut ezzel a műveltségi szinttel amit mutat” (2-H12b10). „A beszédstílusa miatt nem nagyon tartom alkalmasnak” (2-H12b19).

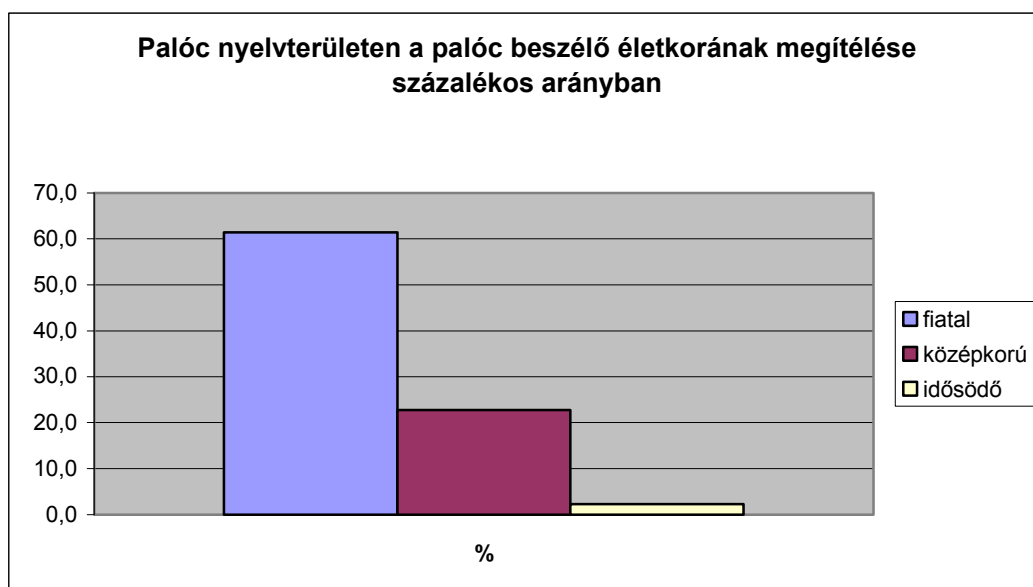
A másik ok, ami miatt a válaszadók magasabb pontokat adtak a palóc beszélőnek, az lehetett, hogy roma származásúnak gondolták, és a kisebbségekkel szemben tanúsított toleranciájukat akarták megmutatni. Nézzünk erre is egy példát a szöveges válaszokból!

„Sajnos a magyar emberek nem túl barátságosak, engedékenyek a kisebbségi emberekkel” (2-H12b22).

7.6.3.

A palóc területen az elvárásoknak megfelelően a saját változatot alkalmasabbnak találták mindkét kérdésben a hajdúságinál (7.6.3. diagram). A palóc beszélőt az adatközlők elenyésző százaléka ítélte idősödőnek, itt ez a tényező nem befolyásolhatta a válaszokat (7.6.4. diagram).

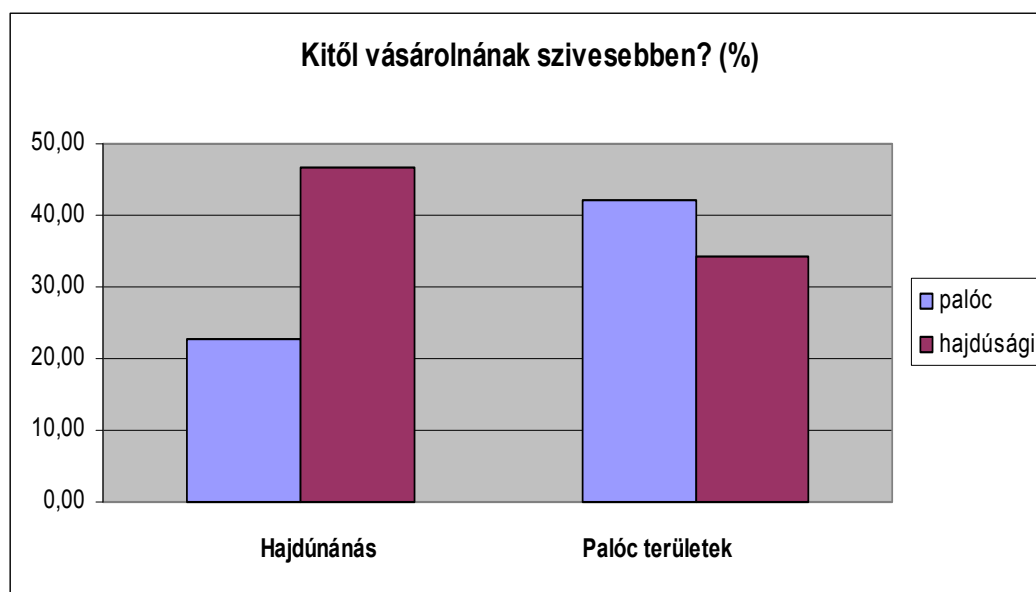
7.6.4.

Valószínűleg ezt az okozza, hogy ezeken a területeken a fiatalok is a palóc változatot használják, nemcsak otthon, hanem az iskolában is, így itt nem tapad egyértelműen az idős korúakhoz az anyanyelvváltozat használata. Putnokon és Rimaszombaton sokkal szigorúbbak voltak az idegen nyelvváltozattal szemben, mint Hajdúnánáson. Nézzünk erre példákat a szöveges indoklások közül!

„Ha nem nagyáruházba vagy komoly szaküzletbe kellene felvenni elfogadható, de sajnos hallani, h NAGYON messze lakik a várostól” (4-R710). „Úgy gondolom nem tenne jót az üzletnek ha alkalmaznák ezt a személyt a beszédstílusa miatt” (4-R75). „Mert buta” (4-R-73). „Egy bolti eladó szerintem tudjon normálisan és tisztelettudóan beszélni” (4-P10a13). „Elképzelhető, hogy ha egy kicsit többet fordítana tanulásra több mindent is meg tudna csinálni” (4-P10a10).

Levonhatjuk a következtetést, hogy a hajdúsági beszélőt nyelvhasználata alapján egyértelműen falusinak, alacsony képzettségűnek és nem elég tisztelettudónak tartották.

Ha az alkalmasságra vonatkozó ítéleteket összevetjük azzal, hogy az adatközlők mennyire szívesen vásárolnának terméket a jelentkezőktől, másféle eredményeket kapunk. A vásárlói rokonszenvet mindkét területen egyértelműen a „hazai” nyelvváltozatot beszélő ügynök nyerte el (7.6.5. diagram).

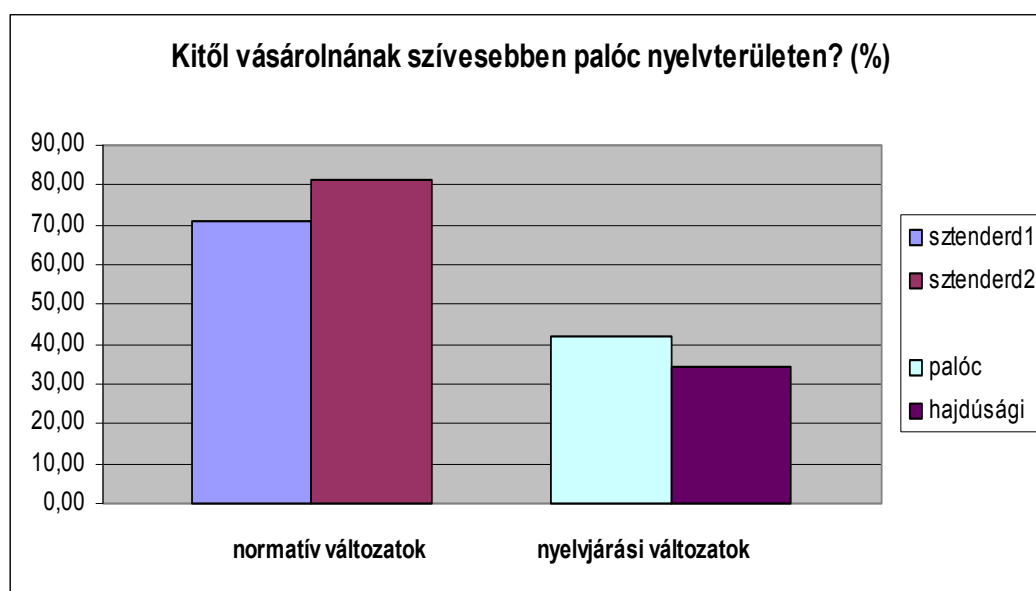
7.6.5.

Ebben az esetben tehát azt tapasztaljuk, hogy a hajdúnánási középiskolások nem tartják alkalmasnak idős kora miatt a hajdúsági nyelvváltozatot beszélő jelentkezőt a bolti eladói állásra, mégis szívesebben vennének tőle elektronikai termékeket, mint a palóc beszélőtől. A szimpátiájukat tehát jobban elnyerte a saját változatot használó jelentkező, és ez okozhatja, hogy kérdésenként különböző a jelentkezők megítélése.

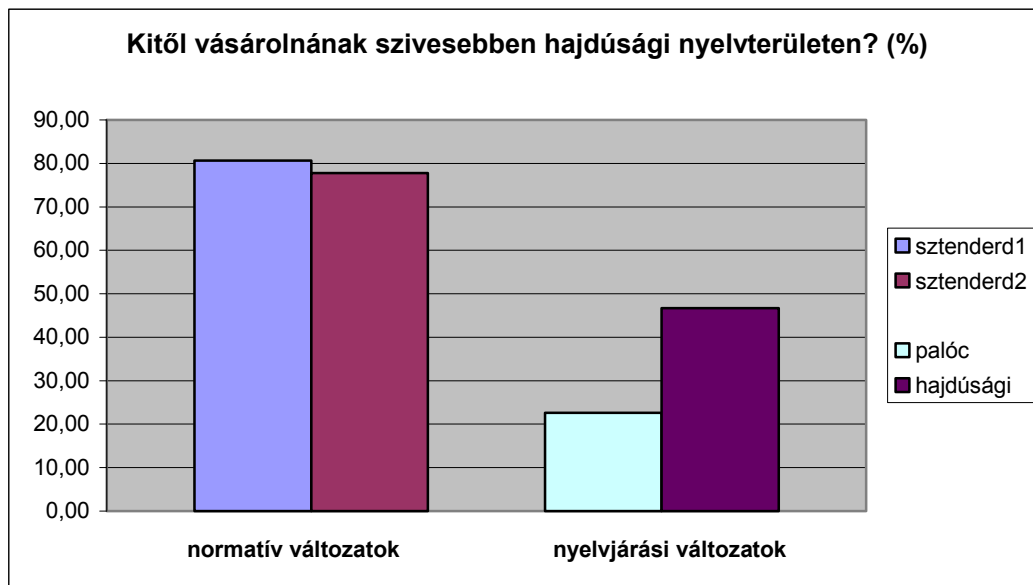
Ez összevethető egy 2008-as ügynökvizsgálat eredményeivel, ahol rádiós műsorvezetői állás betöltésére alkalmasság szempontjából a sztenderd jelentkezőt, míg szimpátia alapján a palóc beszélőt részesítették előnyben. „Mivel a palóc ügynök rokonszenvesebbnek bizonyult, érthető az is, hogy miért hallgatnák többen a műsort akkor, ha ő kapná meg az állást. 30% (31 fő) hallgatná az ő

műsorait, ellentétben a standard jelölttel, akit csak 29% (azaz 22 fő) hallgatna.” (SZABÓ 2008: 47).

Ami azonban a nyelvjárások és a sztenderd szimpátiabeli megítélését illeti, vizsgálatomban eltérő konklúzióra jutottam.. A 7.6.6. és 7.6.7. diagramokon összevettem az erre vonatkozó értékeket, ezek alapján azt a következtetést vonhatjuk le, hogy mindkét területen szívesebben vásárolnának sztenderd beszélőtől az adatközlők, s ez az eltérés a saját nyelvváltozattal szemben is igen magas.

7.6.6.

7.6.7.

7.7. A lányok megértőbbek

REMÉNYI ANDREA ÁGNES tanulmányában a szociolingvisztika elmúlt negyven évének társadalmi nem és nyelvhasználat összefüggéseire vonatkozó eredményeit összegzi. A kérdést vizsgáló irányzatok eltérő látásmódját a következőképp fogalmazza meg: „az egyik oldal (a variációelemzők, ill. a differenciában hívó interakció-elemzők) szerint a nyelvi viselkedés megannyi jelenségét (...) alapvetően meghatározza a nyelven kívüli valóság, így például a beszélők nő vagy férfi mivolta, s e valóságnak a nyelvi viselkedés csak tükörképe vagy lenyomata. A másik oldal szerint pedig éppen ellenkezőleg, a nyelv használata hozza létre a magunktól függetlenül létezőnek érzékelt valóságot” (REMÉNYI 2001).

Az eltérő megközelítéstől függetlenül mindkét „oldal” rámutat a nemek nyelvi szempontú különbözőségére. Az interakciós vizsgálatok a nők és férfiak verbális viselkedésének eltéréseire fektetik a hangsúlyt. Mivel saját kutatásom ezeket az eltéréseket nem, csupán a nyelvhasználat megítélésben mutatkozó eltéréseket képes szemléltetni, a REMÉNYI által említett vizsgálatok közül ezúttal csak a variációelemzők következtetéseit emelem ki.

„William Labov (1966, 1972) az általa kifejlesztett szociolingvisztikai interjú módszerével a New York-i beszélőktől, különböző beszédstílusokból gyűjtött

minta (Labov 1984) elemzésekor (...) Arra az eredményre jutott, hogy a bármely társadalmi osztályba és korcsoportba tartozó nők általában gyakrabban választják a nyelvi változók sztenderd nyelvváltozathoz tartozó alakját, a nyelvi változások tekintetében ugyanakkor kevésbé konzervatívak, mint az ugyanabba a csoportba tartozó férfiak” (REMÉNYI 2001).

„Trudgill (1972) fejti ki először azt a tételt, hogy a nők a társadalomban betöltött bizonytalanabb helyzetüket ellensúlyozzák a sztenderd nyelvi formák gyakoribb választásával” (REMÉNYI 2001).

„Susan Gal (1978) a burgenlandi Felsőőr német–magyar kétnyelvű közösségében végzett vizsgálatai alapján rámutatott arra, hogy a nők nyelvi választásait társadalmi helyzetük, stratégiai lehetőségeik és a nyelvi variánsok által hordozott szimbolikus értékek figyelembevételével érdemes értelmezni” (REMÉNYI 2001).

„Lesley Milroy belfasti kutatásai alapján azt találta, hogy (...) a nők és férfiak nyelvi viselkedése annál különbözőbb lesz, minél stabilabbak a (hagyományos) nemi szerepek az adott csoportban” (REMÉNYI 2001).

Ezeket a vizsgálatokat (ahogy azt a kritika is megfogalmazta) a nyelv és társadalmi nem összefüggéseit illetően általánosító megközelítésmód jellemzi, míg a 90-es évek irányzatai fellépnek a túláltalánosítások ellen, „és a társadalmi nemek konstrukciójának egyes csoportokon belüli jellegzetességeire helyezik a hangsúlyt. (»Teleszkóp helyett használjunk mikroszkópot!«)” (REMÉNYI 2001:).

Vizsgálatomat a variációelemzők, valamint az MNSZV nemi különbségekre vonatkozó eredményeivel vetem össze, s az általam vizsgált 14-18 év közötti középiskolai tanulók csoportjára vonatkoztatom. Az eltéréseket területenként is megvizsgálom.

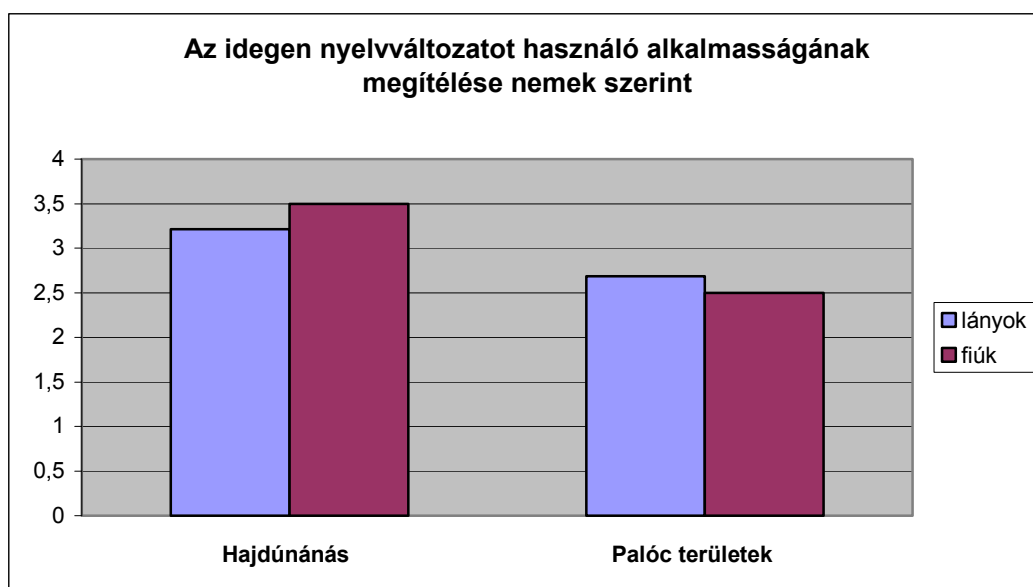
A külföldi és magyarországi vizsgálatok eredményei arra mutattak rá, hogy a nők szívesebben és gyakrabban használnak sztenderd formákat, s választásaikban is inkább standardabbak, mint a férfiak (KONTRA 2003b: 60).

Ezek a felmérések azonban csak a tudatosan közölt attitűdöket mérték fel, ellenben az ügynökvizsgálattal, mely képes a nem tudatos attitűdöket is felszínre hozni. Korábbi ügynökvizsgálatokban arra derült fény, hogy rejtetten a nők megértőbbek, míg a férfiak elítélőbbek a nyelvjárási beszélőkkel szemben,

ráadásul direkt vizsgálatok folyamán az is kiderült, hogy a nők fogékonyabbak a nyelvi változásra, mint a férfiak. A nők rejtett toleranciáját a nyelvi változatossággal kapcsolatban saját kutatásom is bizonyítani látszik.

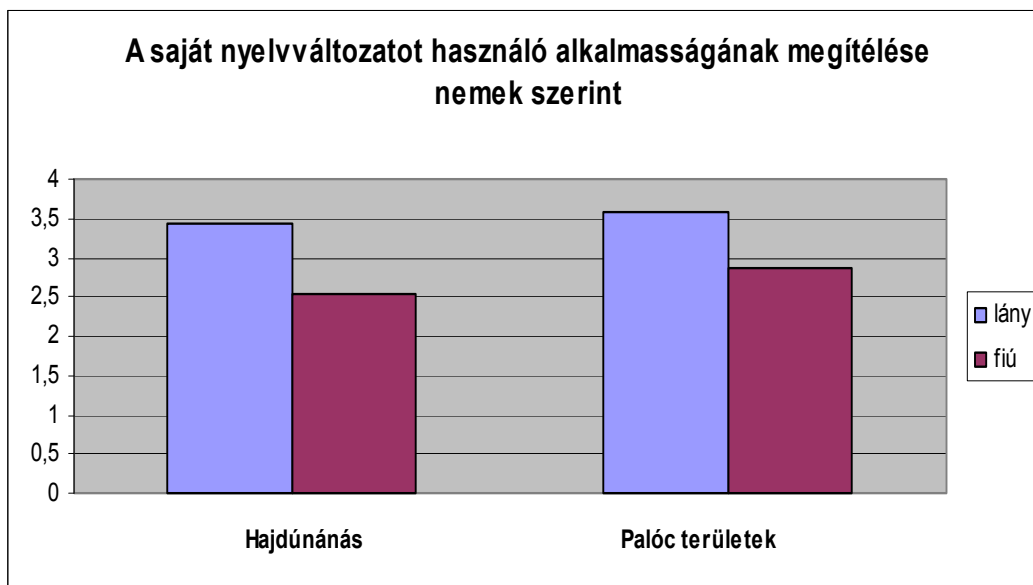
Vizsgálatomban lehetőség nyílt arra, hogy összevessem a lányok és a fiúk értékítéleteit a sztenderd és nem sztenderd változat, valamint a saját és idegen nyelvjárás szempontjából. Az összehasonlításnál azt vettem figyelembe, hogy melyik nem mennyire tartja alkalmasnak az adott jelentkezőt a bolti eladói munkakör betöltésére.

Az adatok elemzése után azt tapasztaltam, hogy hajdúsági területen a lányok, míg palóc területen a fiúk voltak előítéletesebbek az idegen nyelvjárással kapcsolatban.(7.7.1. diagram).

7.7.1.

Ezzel szemben a saját változat és a sztenderd összevetésekor mindkét nyelvjárási területen a lányok voltak megértőbbek a saját változattal kapcsolatban (7.7.2. diagram).

7.7.2.

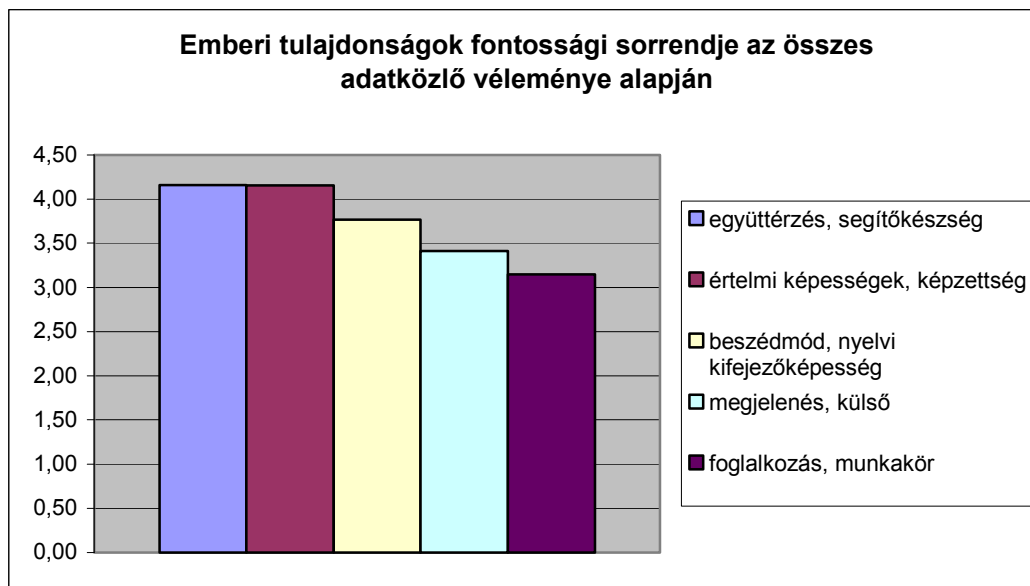
Vizsgálati eredményeim a következő képet mutatják. A hajdúsági és palóc nyelvjárási területen élő középiskolások között a saját nyelvváltozattal kapcsolatban egyértelműen a lányok mutattak nagyobb toleranciát, míg az idegen nyelvjárást beszélő jelentkezőt Hajdúnánáson a fiúk, palóc területeken a lányok ítélték meg kedvezőbben. Összességében rejtett attitűdjeikben a lányok mutatnak nagyobb megértést a nyelvjárási beszélőkkel szemben.

7.8. Az eredmények elemzése a válaszadókkal kapcsolatos információk alapján

A kérdőív válaszadókkal kapcsolatos kérdései között arra kértem adatközlőimet, hogy rangsorolják, mennyire fontosak számukra a következő tulajdonságok: megjelenés, külső; együttérzés, segítőkészség; értelmi képességek, képzettség; beszédmód, nyelvi kifejezőképesség; foglalkozás, munkakör. A 265 válaszadót együttesen kezelve a 7.8.1. diagramon is olvasható rangsor állt fel:

1. együttérzés, segítőkészség (4,16)
2. értelmi képességek, képzettség (4,15)
3. beszédmód, nyelvi kifejezőképesség (3,8)

4. megjelenés, külső (3,4)
5. foglalkozás, munkakör (3,1)

7.8.1.

Az, hogy arra kértem a válaszadókat, rangsorolják ezeket az eredményeket, két aspektusból vált fontossá. Az egyik, hogy megtudjuk, az itt felsorolt általánosított emberi tulajdonságok között a beszédkészséget, nyelvhasználati jellemzőket mennyire tartják fontosnak.

Eredményeimet az 1988-as nyelvhasználatra vonatkozó reprezentatív országos kérdőíves adatgyűjtés következtetéseivel hasonlítom össze (TERESTYÉNI 1990). Ebben a vizsgálatban többek között arra voltak kíváncsiak, hogy az emberek milyen jelentőséget tulajdonítanak különféle nyelvi képességeknek a társadalmi érvényesülésben. A válaszadóknak négyfokú skálán kellett értékelniük bizonyos tulajdonságokat, tényezőket. A tulajdonságok fontossági rangsorában a kifejezőképesség és a helyesírási készség jelentőségét nagyra értékelték.

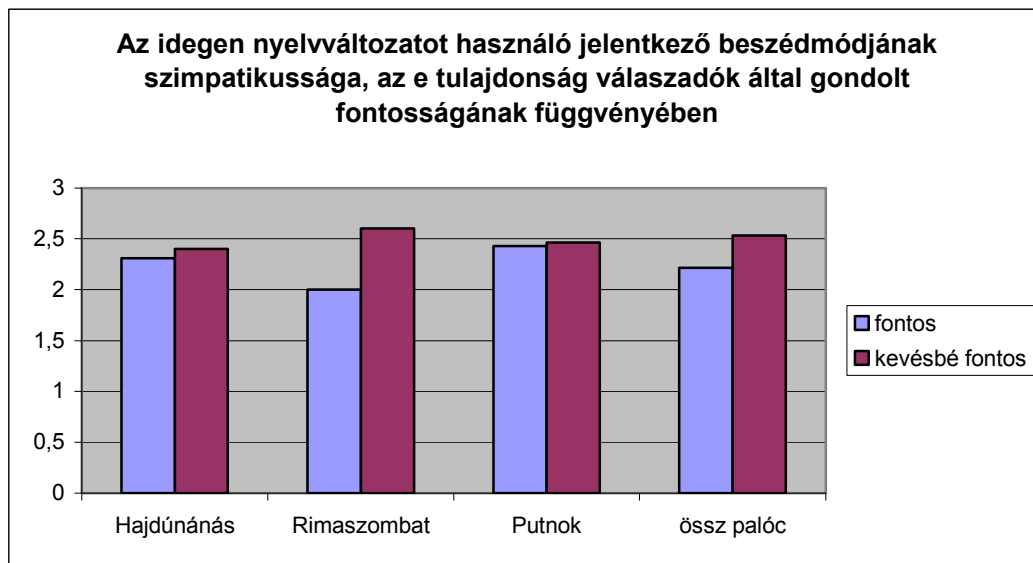
Az én megkérdezetteim hasonlóan döntöttek, a beszédmód és nyelvi kifejezőképesség tulajdonképpen második a sorban, mivel az együttérzés, segítőkészség és az értelmi képességek, képzettség azonos értékelést kapott. Ebből kitűnik, hogy a válaszadók számára a fontosabb sajátosságok közé

tartoznak a nyelvhasználati jellemzők, vagy legalábbis úgy tudják, hogy erre nagy hangsúlyt kell fektetni.

Igaz, hogy míg az 1988-as felmérés a 18 éven felüli lakosság vélekedéseit vizsgálta, addig én a középiskolások körében végeztem el a felmérést, azonban úgy gondolom, hogy a felnőtt korunkra jellemző felfogásunk, beállítódásaink a középiskolára nagyrészt kialakulnak. Ezt az is bizonyítja, hogy az 1988-as felmérés adatai szerint, a középiskolát végzett adatközlők tartották a nyelvhasználati tényezőt a legfontosabbnak. TERESTYÉNI azzal indokolja, hogy a válaszadók ilyen nagy hangsúlyt fektettek a nyelvi szempontokra, hogy az embereknek az a tapasztalata, hogy aki a nyelvileg jobban ki tudja fejezni magát, az a mindennapokban is inkább megállja a helyét, sikeresebb az életben (TERESTYÉNI 1990). A középiskolásokra is hat ez a tapasztalat, főleg akkor, ha az iskolában azzal szembesülnek, hogy akit nyelvhasználata alapján előnyösen ítélnék meg, az más helyzetekben is jobban meg tud felelni.

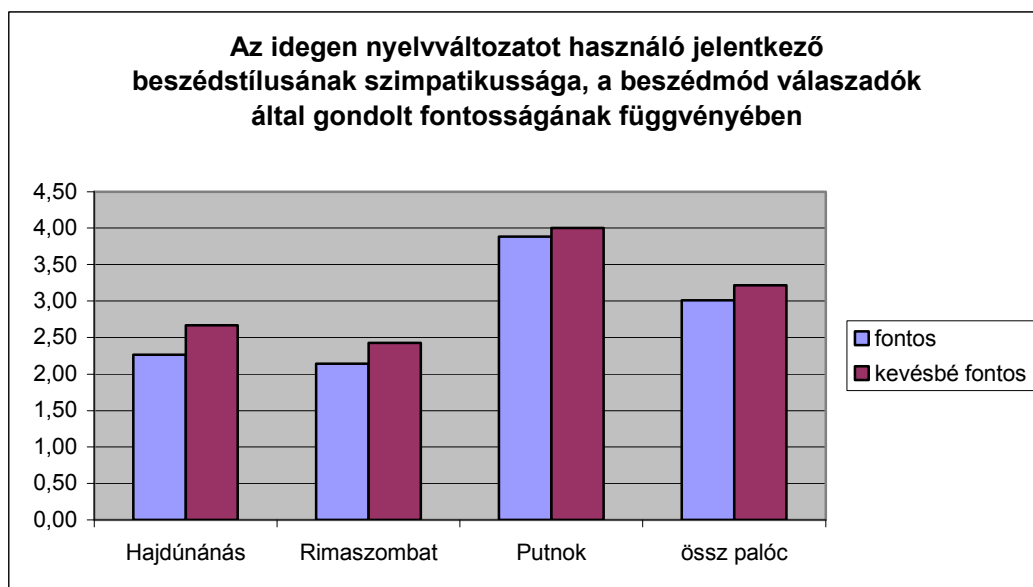
A másik szempont, melyhez a tulajdonságok rangsorolása segítséget nyújtott, az eredmények elemzésével kapcsolódik össze, ugyanis a jelentkezővel kapcsolatos kérdések között olyan tulajdonságok is szerepelnek, melyek az előbb felsorolt, öt főbb tulajdonságcsokor alá sorolhatók. Ennek köszönhetően a válaszadók számára fontos és kevésbé fontos jellemvonások függvényében tudom elemezni a válaszokat.

Dolgozatom témája szempontjából a beszédmódhoz kapcsolódó tulajdonságok megítélését tartottam fontosnak bemutatni.

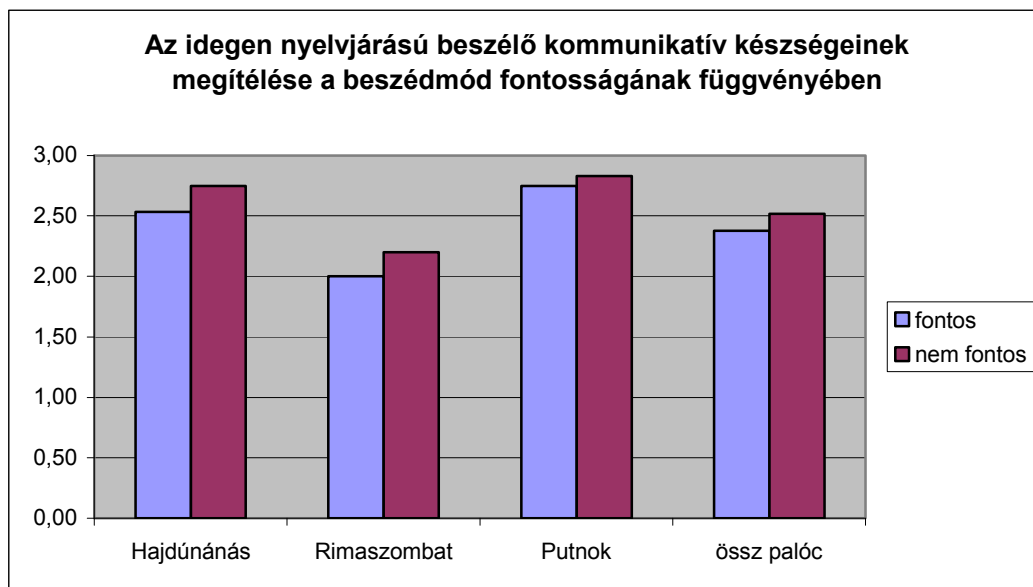

7.8.2.

Azok a diákok, akik a beszédmódot és nyelvi kifejezőképességet a legfontosabb tulajdonságként jelölték meg, kevésbé tartották szimpatikusnak az idegen nyelvjárást használó beszédét, mint azok, akik ezt nem annyira fontos jellemzőnek ítélték meg (7.8.2. diagram). Ugyanez tapasztalható a beszédstílussal és kommunikatív készséggel kapcsolatos vélemények esetében is (7.8.3. és 7.8.4. diagram).

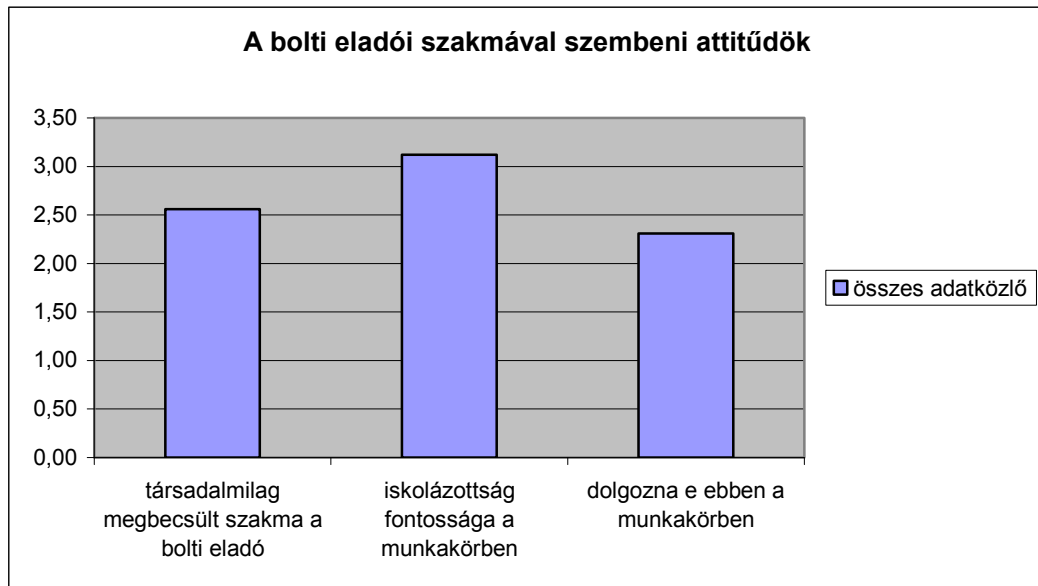
7.8.3.

7.8.4.

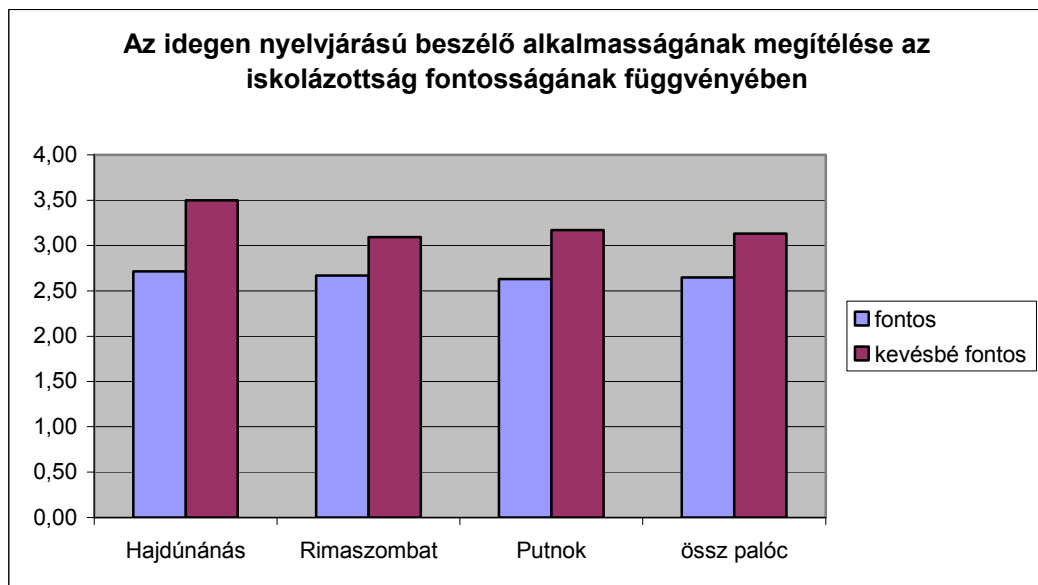
A kérdőívben a betöltendő állásra vonatkozóan is tettem fel kérdéseket. Az iskolázottságot a bolti eladói munkakörnél a diákok összességében közepesen fontosnak tartották (3,1), ezt a szakmát társadalmilag alacsonyán megbecsültnek ítélték (2,5), és nem szívesen dolgoznának ebben a munkakörben (2,3) (7.8.5. diagram).

Ennek ismeretében elsőre furcsa, hogy miért találják olyan sokan alkalmatlannak a nyelvjárású beszélőket, ha úgy gondolják, alacsonyabb iskolai végzettséggel is betölthető az állás (arról, hogy a nyelvjárású beszélőket egyértelműen alacsonyán képzettnek tartották, lásd a 7.3. fejezetet). A válaszadók leginkább azzal érveltek, hogy egy eladó napi kapcsolatban áll a vevőkkel, ezért inkább olyan jelentkezőt kellene választani, aki tud „rendesen” beszélni.

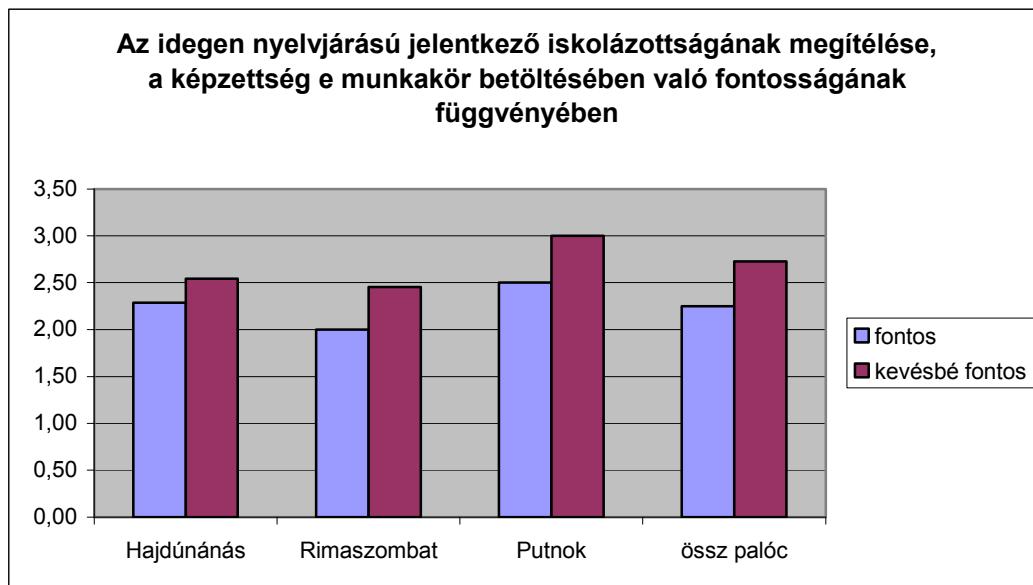

7.8.5.

Azok a diákok, akik fontosnak találták az iskolázottságot ebben a szakmában, kevésbé tartották alkalmasnak az idegen nyelvjárásban beszélő jelentkezőt az állásra, mint azok, akiknek ez a szempont nem bizonyult lényegesnek (7.8.6. diagram). Ez arról is árulkodik, hogy akiknek fontos az iskolázottság, kevésbé gondolták tanultnak a jelentkezőket (7.8.7. diagram).

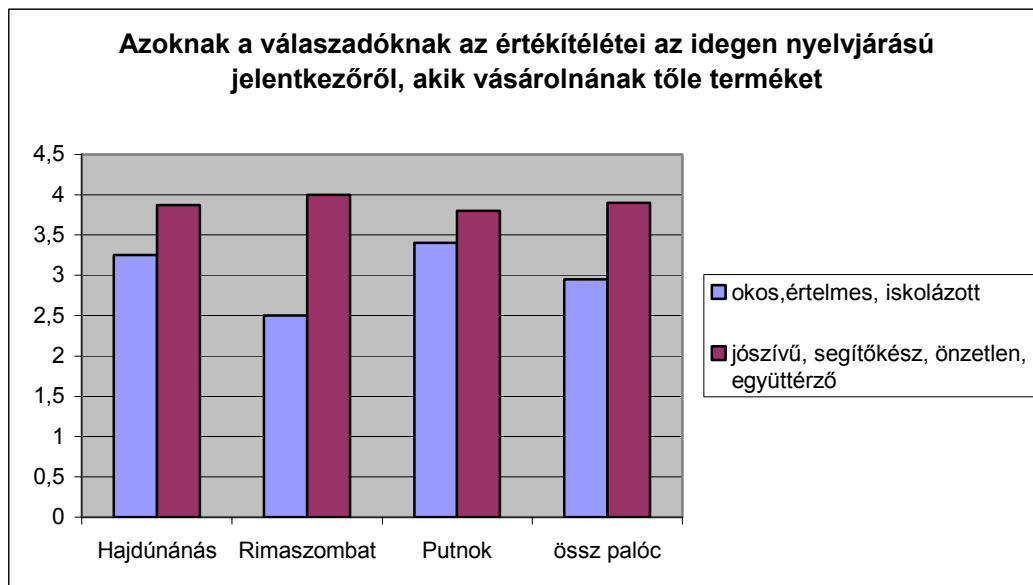

7.8.6.

7.8.7.

Ezen kívül azt is megvizsgáltam, hogy mire alapozhatták döntésüket azok a válaszadók, akik vennének terméket a nem saját nyelvjárásukban beszélő jelentkezőtől. Az eredmények azt mutatják, hogy értékítéleteikben a jelentkezőket inkább jószívűnek és segítőkésznek gondolták, mint okosnak és iskolázottnak. Szimpátiájukat tehát hang alapján elképzelt, pozitív belső tulajdonságok nyerték el. Ebből azt a következtetést lehet levonni, hogy az idegent is inkább társas tulajdonságai alapján értékelik pozitívan, nem pedig képzettség tekintetében (7.8.8. diagram).

7.8.8.

7.9. Melyik nyelvjárási területen előítéletesebbek?

1988-ban az MNSZV adatfelvételekor a kutatók többek között arra a sokakat foglalkoztató kérdésre is keresték a választ: „Melyik vidéken beszélnek a legszebben?” (IMRE 1963). A vizsgálat 832-es országos reprezentatív, valamint nyelvjárási területenként bontott mintával dolgozott. Az országos minta eredményei szerint a legszebben Budapesten, míg a legcsúnyábban Nógrád-megyében beszélnek (Kontra 2003c: 244–252)

A kutatók ugyanakkor feltételezték, hogy az ítéletek nyelvjárási területenként váltakozóak lehetnek. A felmérés során az alábbi hat nyelvjárási (BALOGH LAJOS felosztása szerint) (Kontra 2003c: 248) régió ítéleteit vizsgálták:

- nyugati nyelvjárássterület
- dunántúli nyelvjárássterület
- déli vagy ő-ző nyelvjárássterület
- palóc nyelvjárássterület
- északkeleti nyelvjárássterület
- tiszai nyelvjárássterület

Dolgozatom szempontjából eredményeik közül a palóc és északkeleti nyelvjárási területen élők ítéleteit emelem ki. A palóc területen élők szerint a legszebben Budapesten és Pest megyében beszélnek, harmadik helyre pedig saját lakhelyüket sorolták, legcsúnyábbnak pedig a Szabolcsban élők beszédét ítélték.

Az északkeleti területen saját régiójuk beszédét tartották legszebbnek (Szabolcs, Hajdú-Bihar és Borsod), míg legcsúnyábbnak a nógrádiak beszédét gondolták. Azonban itt önstigmatizáció is megmutatkozott, mert saját területük beszédét egyben a harmadik legcsúnyább változatnak is tartották (Kontra 2003c: 244–252).

Ezekből az eredményekből jól látszik, hogy mely területen előítéletesebbek a saját, illetve az eltérő nyelvjárási beszélőkkel, ráadásul területenként is lehetőség nyílik összehasonlításra.

Ebből kiindulva dolgozatom eredményeit szeretném a továbbiakban elemezni abból a szempontból, hogy az általam vizsgált nyelvjárási területeken élők ítéletei mennyiben egyeznek meg az MNSZV felmérésének eredményeivel.

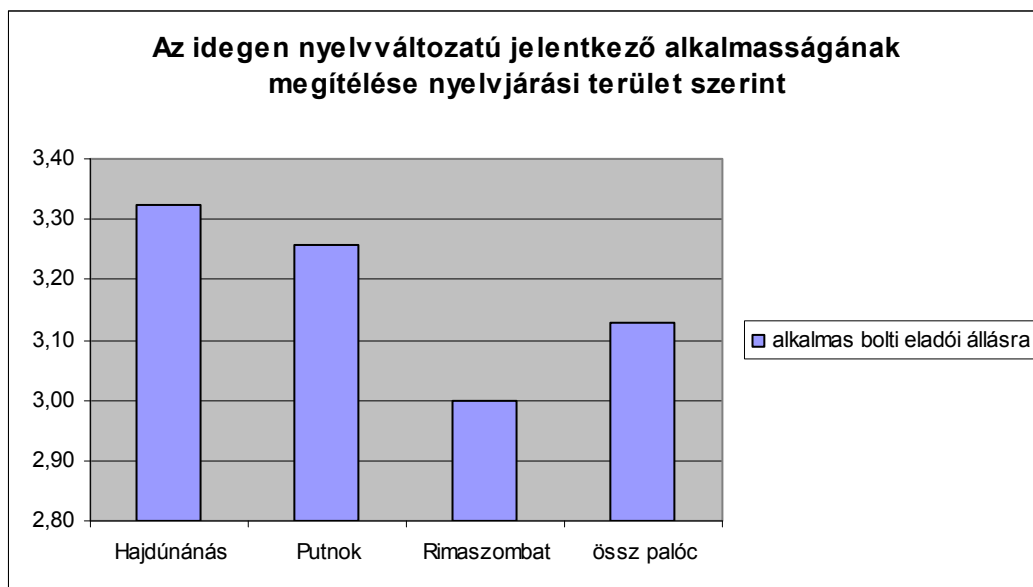
Mivel dolgozatomban palóc részről határon túli mintával is dolgoztam, a szlovákiai eredményekkel nem, csak a határon belüli mintával vetem össze az MNSZV palóc területre vonatkozó eredményeit. A kutatásom jellegéből adódóan én nem direkt módon mértem fel az adatközlők ítéleteit, ezért az alábbi szempontok alapján hasonlítom össze előítéletességüket az idegen nyelvjárással, valamint a saját nyelvvaltozattal kapcsolatban:

- mennyire tartják alkalmasnak a jelentkezőket a munkakör betöltésére
- mennyire tartják alkalmasnak magasabb munkakör betöltésére
- a jelentkező beszédmódjának szimpatikussága
- vennének e tőle terméket

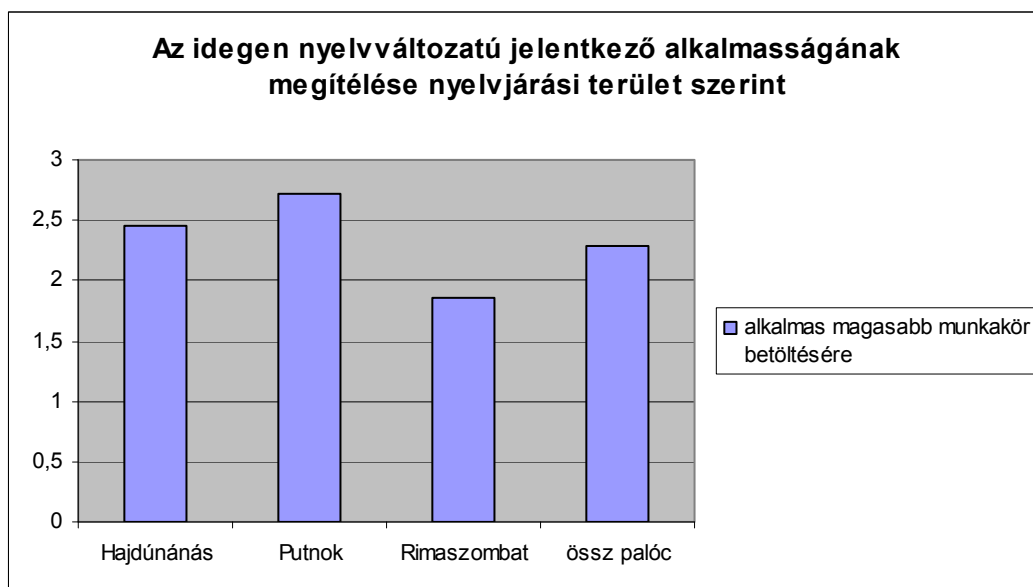
Az MNSZV vizsgálatával természetesen a harmadik szempont a leginkább összevethető. Az összehasonlításból az is kiderülhet, hogy mennyiben különböznek egymástól a nyílt és a rejtett attitűdök. Az adatokat városonként hasonlítottam össze, de a diagramokon a palóc területek összesített eredményei is szerepelnek.

Elsőként az eltérő nyelvjárási beszélőhöz kapcsolódó attitűdöket figyeljük meg! Alkalmasság tekintetében a rimaszombati adatközlők voltak a legszigorúbbak,

míg a legtoleránsabbnak a hajdúnánási és putnoki válaszadók bizonyultak (7.9.1. és 7.9.2. diagram).

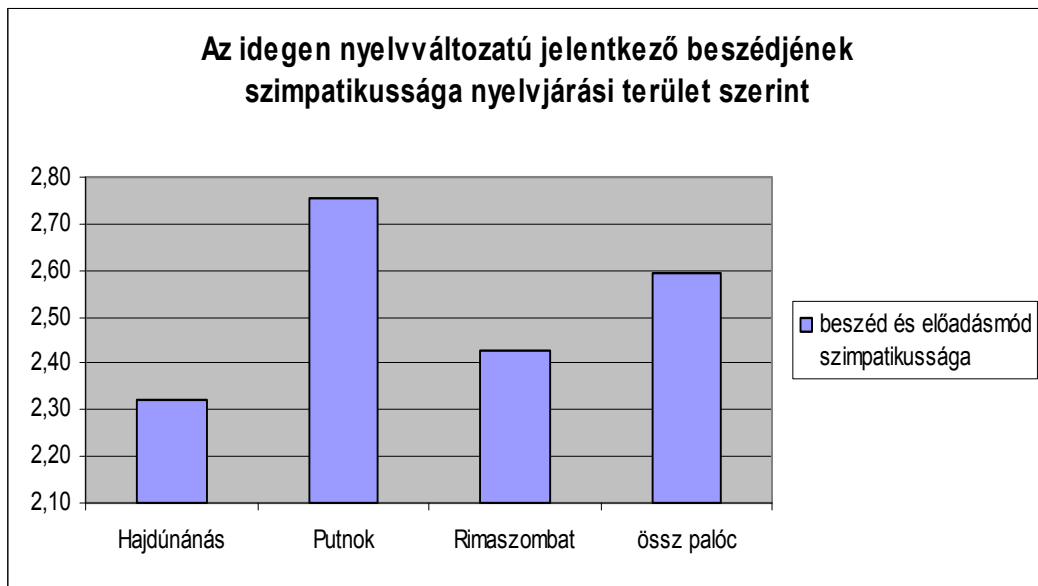

7.9.1.

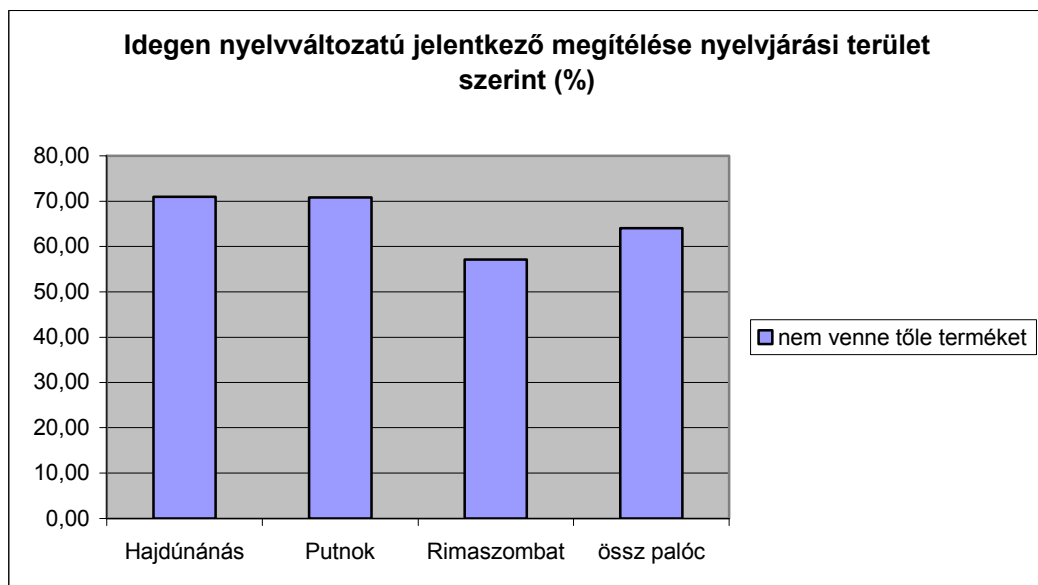
7.9.2.

A sajáttól különböző beszédstílust leginkább a hajdúnánásiak és a rimaszombatiak kritizálták, míg megértőbb hozzáállásról ebben az esetben is a putnokiak tanúskodtak (7.9.3. diagram).

7.9.3.

Legutolsó szempont, hogy melyik területen, milyen arányban nem vásárolnának terméket az idegen nyelvvaltoztu jelentkezőtől. Az előző eredmények alapján azt vártam, hogy ebben a tekintetben is a rimaszombatiak lesznek előítéletesebbek, azonban fordult a kocka, mivel itt ők azok, akik a legkisebb arányban választották azt a lehetőséget, hogy nem vásárolnának terméket a jelentkezőtől (7.9.4. diagram).

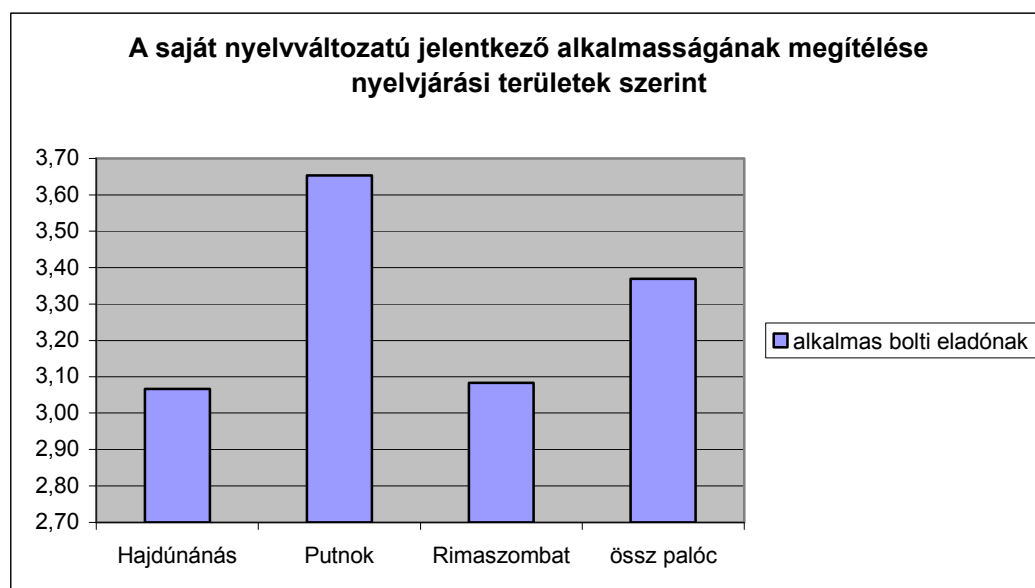

7.9.4.

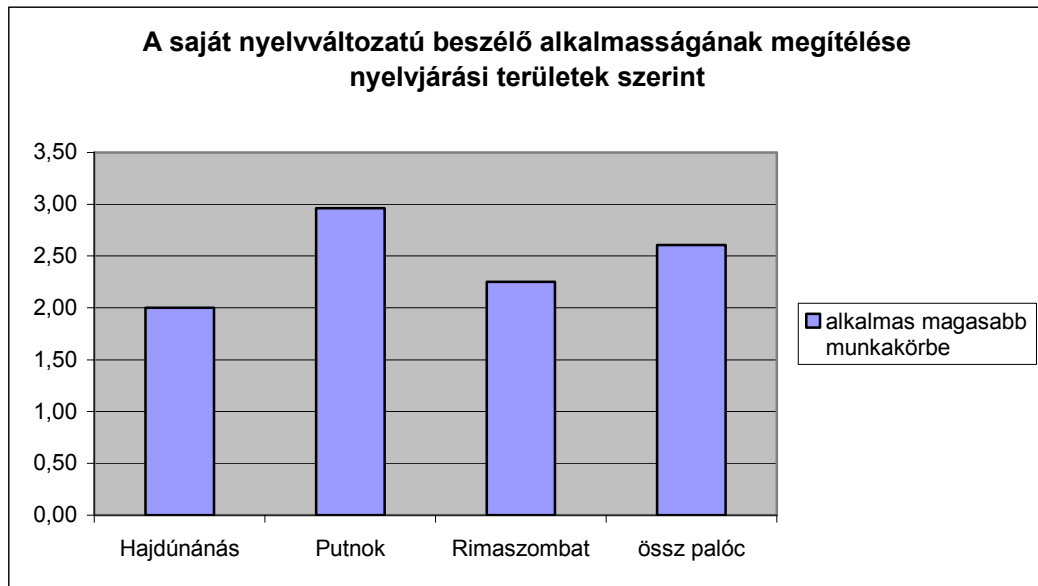
A MNSZV eredményei szerint az északkeleti nyelvjárási területen leginkább a palóc beszélőkkel szemben elítélők az emberek. A BALOGH-féle besorolás (Kontra 2003: 248) szerint a hajdúsági adatközlőim is ehhez a területhez tartoznak. Azt látjuk, hogy alkalmasság tekintetében a hajdúsági adatközlők mutatták a legnagyobb megértést, azonban amikor a palóc beszélő beszédmódját kellett értékelniük, az elítélő szemlélet leginkább rajtuk mutatkozott meg. Ez alátámasztja az MNSZV adatait is, hiszen a hajdúságiak erősen elítélő hozzáállása mutatkozott meg ebben az esetben is a palóc nyelvjárás jellegzetességeivel kapcsolatban.

Ha azonban a munkakör betöltésére vonatkozó kérdésekre adott válaszokat összességében vizsgáljuk, azt mondhatjuk, hogy Rimaszombaton a leginkább elítélők az eltérő nyelvjárásban megszólalóval szemben, míg ebben a tekintetben Hajdúnánáson megértők voltak.

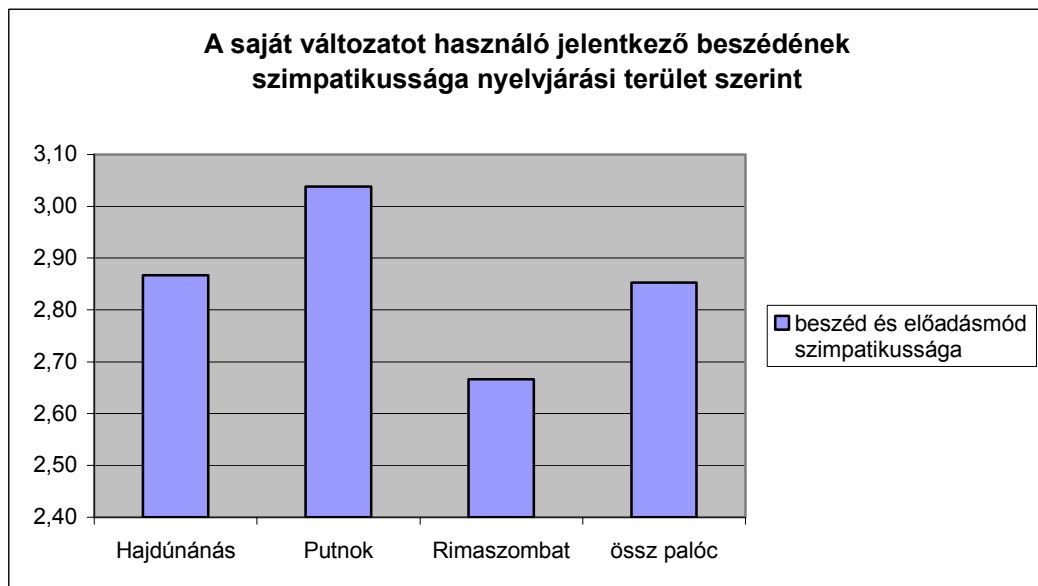
A saját nyelvváltozattal kapcsolatos hozzáállást is az előző négy szempont alapján vizsgáltam. Az eredmények azt mutatják, hogy a rimaszombati válaszadók a legkritikusabbak a saját változatukkal szemben mindegyik szempontból (7.9.5., 7.9.6., 7.9.7. és 7.9.8. diagram).

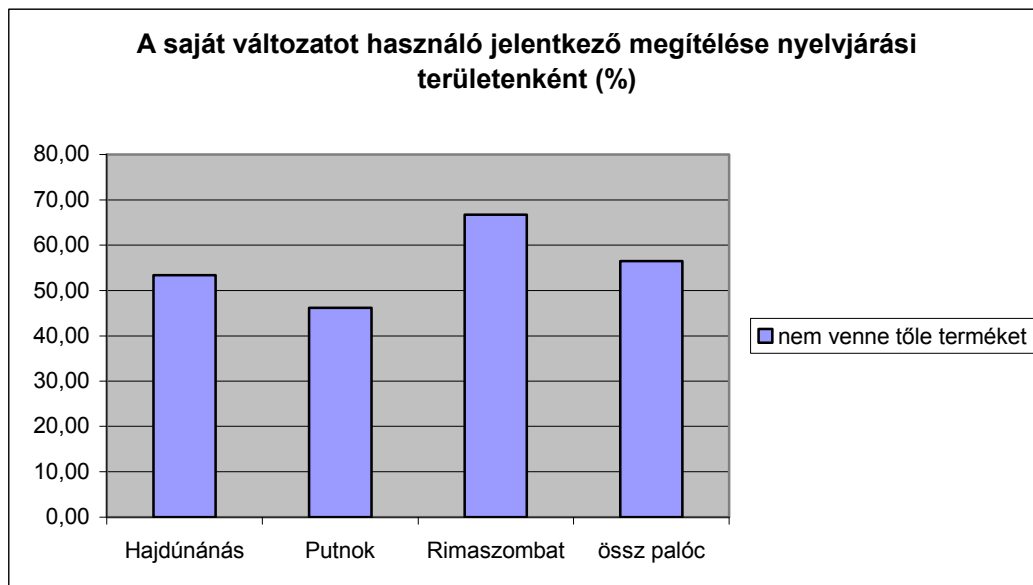
7.9.5.

7.9.6.

7.9.7.

7.9.8.

Az eredményekből levonható a következtetés, hogy területi szempontból figyelemreméltó eltérést a határon belüli és határon túli palóc városok adatközlői mutattak. Míg Rimaszombaton a saját és az idegen nyelvjárással szemben is a legkritikusabbak voltak a válaszadók, addig a putnokiak mindkét szempontból a legmegértőbben viselkedtek.

7.10. Határon innen és túl

Az előző fejezet tanulságai alapján fontosnak tartottam összevetni a palóc minta határon belüli és túli eltéréseit további szempontok alapján is. A két terület előítéletességében mutatkozó eltérések nagy valószínűséggel a szlovák adatközlők kétnyelvűségi helyzetéből adódik. Érdekesnek találtam eredményeimet összevetni hasonló kétnyelvűségi helyzetben lévő, de eltérő nyelvjárást használó adatközlők anyanyelvjárásukhoz való viszonyával.

LUKÁCS CSILLA székelyföldi középiskolások nyelvi-nyelvjárási identitástudatát vizsgálta. Ez szempontomból azért is fontos, mert saját dolgozatomban azonos korosztály attitűdjeit vizsgálom. Kutatási részeredményeiből vett adatok alapján az derül ki, hogy a székelyföldi diákok pozitívan viszonyulnak saját régiójuk

nyelvhasználatához (LUKÁCS 2007: 89). LUKÁCS direkt módon kérdez rá a nyelvvel kapcsolatos attitűdökre. Kérdései közül kettőt választottam ki arra, hogy összehasonlítsam saját eredményeimmel:

- Szerinted hol beszélnek szebben: Erdélyben vagy Magyarországon?
- Szerinted milyen a saját településed magyar beszéde?

Az első kérdésre a diákok több mint 84%-a adta azt a választ, hogy Erdélyben beszélnek szebben az emberek. A második kérdésre legtöbben az „olyan mint más magyarul beszélőké” és a „szép” lehetőséget választották (LUKÁCS 2007: 88).

LUKÁCS az adatközlők szöveges válaszaiból az alábbi következtetéseket vonja le:

- „Felértékelődött az (...) együvé tartozás lehetőségeit biztosító székely nyelvjárásnak a >>társadalmi-jegy<< szerepköre”
- „a székelyföldi középiskolások többsége nem azonosítja a köznyelvet a magyarországi nyelvhasználattal”
- „a tanulók pozitívan viszonyulnak saját régiójuk beszédmódjához” (LUKÁCS 2007: 85).

Ezt összevetve a saját kutatásomban szereplő rimaszombati középiskolások attitűdjeivel, egészen más képet kapunk. Felmérésemből az tűnik ki, hogy a palóc változat a sztenderd magyarral szemben nem, csupán az idegen nyelvjárási változathoz képest értékelődik fel. A sztenderd magyar használatát nagy arányban a fővároshoz (a főváros esetükben mindenképp Budapest, hiszen a szlovák fővárosban egyértelműen nincs a magyar sztenderdnek presztízse) vagy vidéki városokhoz kötik. A rimaszombati tanulókról azt sem lehet elmondani, hogy saját változatukhoz pozitívan viszonyulnának, a normatív változattal szemben ők értékelték legalacsonyabban saját változatukat (lásd a 7.9. fejezetet). A palóc változatot használó ügynök megítélésével kapcsolatos további adatok az alábbi táblázatban olvashatók:

	PUTNOK	RIMASZOMBAT
külső tulajdonságok	3,7	3,2
értelmi képességek	3,4	3,1
beszédstílus	2,6	2,2

hangszín	2,9	2,25
beszédtempó	3,4	2,7
általános iskolai végzettség	-	-
kommunikatív készség	3,1	2,75

A táblázatból az is látszik, hogy a határon belüli palóc területen a diákok sokkal megértőbbek a saját változattal kapcsolatban. A rimaszombati és putnoki adatközlők eltérő hozzáállása valószínűleg abból származik, hogy a palóc változat presztízse csak a beszélőközösség közvetlen környezetében érvényesül, hiszen a Szlovákiában az államnyelvvél, míg magyar részről a sztenderd magyarral szemben is alul marad.

A rimaszombatiak egyébként az idegen nyelvjárással kapcsolatban még kritikusabbak voltak, így ebben a tekintetben is a határon belüli adatközlők voltak megértőbbek.

	PUTNOK	RIMASZOMBAT
külső tulajdonságok	3,6	3,2
értelmi képességek	3,2	2,2
beszédstílus	2,6	1,9
hangszín	2,9	2,8
beszédtempó	3,4	2,7
általános iskolai végzettség	8%	21%
kommunikatív készség	3	1,9

A saját nyelvváltozat megítélése kapcsán levont következtetések itt is érvényesek, ráadásul egy idegen nyelvváltozattal szemben nem csupán a palóc és a sztenderd magyar, hanem a szlovák államnyelv presztízse is nagyobb.

Az eredmények összehasonlításából az tűnik ki, hogy a székely középiskolások sokkal magabiztosabbak anyanyelvváltozatukkal kapcsolatban. Annak, hogy a székely fiatalok miért viszonyulnak pozitívabban anyanyelvjárásukhoz a palócoknál, több oka lehet. Fakadhat abból, hogy a székely változatnak magyar

nyelvterületen is sokkal nagyobb a megbecsültsége a palócnál, mivel történelmi, nemzeti értékeket kapcsolnak Erdélyhez, ezzel együtt az általuk használt változathoz is. Azonban ennek a jelenségnek a részletes okait kutatni már egy másik dolgozat témája lenne.

8. A vizsgálat kiterjesztésének lehetőségei

A kutatás természetesen kiterjeszthető, mégpedig úgy, hogy a hajdúsági és palóc szövegeket újra tesztelem két olyan területen, ahol egyik nyelvjárás irányában sem lehetnek elfogultak: például egy Szeged környéki kistelepülésen, ahol van ugyan helyi nyelvjárás, de más, illetve Budapesten, ahol pedig a sztenderd irányában lehetnek leginkább elfogultak (SÁNDOR-féle ügynökvizsgálat szerint Budapest a normativitás központja; SÁNDOR–LANGMAN–PLÉH 1998). Mivel azonban a fővárosban is összehasonlíthatóvá válik a két különböző nyelvjárás megítélése, megláthatjuk, hogy ha a sztenderd variánst kivesszük a vizsgálatból, akkor az adatközlők számára melyik nem normatív változat lesz szimpatikusabb. Ezt majd össze lehet hasonlítani az olyan jellegű kutatásokkal, melyek arra kérdeznak rá, „hol beszélnek a legszebben és legcsúnyábban magyarul” (KONTRA 1997). Előfeltevésem az, hogy egy olyan vidéki városban, ahol van az ügynökök szövegétől eltérő, nem normatív nyelvjárás, ott toleránsabbak lesznek a nem sztenderd beszélőkkel, mint Budapesten.

Sándor Klára *Az „én nyelvem”-a „saját nyelvváltozatra” vonatkozó vélekedések nem nyelvészek ítéleteiben* című tanulmányában egy olyan kérdést vetődik fel, hogy a hódmezővásárhelyi és szegedi nyelvváltozatot beszélők egymással szemben egyértelműen különböző variánst használnak tekintik magukat, más változatokkal szemben azonban ők is vállalják, hogy azonos nyelvjárási típusba tartoznak (SÁNDOR 2004: 42–43). Úgy gondolom, ehhez a problémához kiegészítő adatokkal szolgálhatna egy olyan típusú ügynökvizsgálat elvégzése, mely hódmezővásárhelyi és szegedi adatközlők attitűdjeit mérné ugyanezekkel a változatokkal szemben. Így további nyelvjárások helyi megítéléséről kapnánk újabb eredményeket, összehasonlíthatóvá válna, mely területeken a legbefogadóbbak a saját és az idegen változatokkal kapcsolatosan.

Ez pedig az eddigi legtöbb adattal szolgáló mérés lenne a magyarországi nyelvjárási beszélőkkel szembeni attitűdökről, ami további kutatások kiindulópontjául is szolgálhatna.

9. Irodalomjegyzék

- BUKODI ERZSÉBET (2002) „Társadalmi mobilitás Magyarországon, 1983–2000”.
In: KOLOSI TAMÁS–TÓTH ISTVÁN GYÖRGY–VUKOVICH GYÖRGY (szerk.):
Társadalmi riport. Budapest. 193–206. URL:
<http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a828.pdf> (Letöltve: 2011. 04. 25.)
- CRYSTAL DAVID (2003). *A nyelv enciklopédiája*. Budapest.
- CSÁNYI VILMOS (1999): „A csoport mint „szuperorganizmus”. *Természet Világa*
130/5: 207–209.
- FÖLDVÁRI KITTI (2001): *Ügynökvizsgálat a debreceni egyetemisták körében*.
(Záródolgozat). Debrecen
- IMRE SAMU (1967): Hol beszélnek legszebben magyarul? *Magyar Nyelvőr* 87:
279–283.
- KIS TAMÁS: *Az evolúciós gondolkodás a nyelvészetben* (Összefoglaló áttekintés).
URL: <http://mnytud.arts.klte.hu/tananyag/nyelvkialak/dab-ea.htm> (Letöltve:
2011. 04, 19.)
- KISS JENŐ (2002a): *Társadalom és nyelvhasználat*. Budapest.
- KISS JENŐ (2002b): Helyes és helytelen (nyelvjárási környezetű általános
iskolások nyelvi adatainak tükrében). In: A. JÁSZÓ ANNA–BÓDI ZOLTÁN
(szerk.): *Szociolingvisztikai szöveggyűjtemény*. Budapest. 2002. 28–41.
- KONTRA MIKLÓS (1997): *Hol beszélnek legszebben és legcsúnyábban magyarul?*.
Magyar Nyelv 93: 224–232.
- KONTRA MIKLÓS (2003a): A független változók hatásainak összegzése. In:
KONTRA MIKLÓS (szerk.): *Nyelv és társadalom a rendszerváltás kori*
Magyarországon. Budapest. 169–229.
- KONTRA MIKLÓS (2003b): A vizsgálat keretei. In: KONTRA MIKLÓS (szerk.): *Nyelv*
és társadalom a rendszerváltás kori Magyarországon. Budapest. 41–85.

- KONTRA MIKLÓS (2003c): A szép magyar beszéd és a csúnya. In: KONTRA MIKLÓS (szerk.): *Nyelv és társadalom a rendszerváltás kori Magyarországon*. Budapest. 240–256.
- LABOV, WILLIAM (1975): A nyelvi változás mechanizmusáról. In: PAP MÁRIA–SZÉPE GYÖRGY (szerk.): *Társadalom és nyelv. (Szociolingvisztikai írások)*. Budapest. 255–285.
- LABOV, WILLIAM (1988): „A nyelvi változás és változatok”. Egy kutatási program terepmunka-módszerei. *Szociológiai figyelő* 1988/4: 22–48.
- LANSTYÁK ISTVÁN (2003–2004): Helyi „értékes” nyelvváltozatok, „tisztos” idegen szavak, „visszás” jelentések, „agresszív” rövidítések, „kevercs” nyelv és társai. (Válogatás a nyelvművelői csacskaágok gazdag tárházából). *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 2003/12, 2004/1. URL: <http://dragon.klte.hu/~tkis/75csacska.htm> (Letöltve: 2011. 04. 20.)
- LIPTAI DÓRA JUDIT (2008): *A debreceni nyelvjárás megítélése. (Ügynökvizsgálat debreceni és szegedi diákok körében)*. (Szakdolgozat). Debrecen.
- LUKÁCS CSILLA (2007): Székelyföldi középiskolások nyelvi/nyelvjárási identitástudata. In: VÁRADI TAMÁS (szerk.) *I. Alkalmazott Nyelvészeti Doktorandusz Konferencia*. Budapest. 2007. 80–91.
- REMÉNYI ANDREA ÁGNES (2001): Nyelv és társadalmi nem. *Replika* 45–46/11: 153–161.
- RITOÓK ZSIGMOND (1989–1990): A barbár alakja az antik irodalomban (Egy tipológiai-kísérlet). *Antik Tanulmányok* 34: 11–17.
- SÁNDOR KLÁRA (1995): Az élőnyelvi vizsgálatok és az iskola: kisebbségi kétnyelvűség. *Regio* 6/4: 122–128.
- SÁNDOR KLÁRA (1999): *Szociolingvisztikai alapismeretek*. Szeged.
- SÁNDOR KLÁRA (2000): „...ki nem nyelvész, én vagy te?” *Nyelv és hatalom* (Konferencia). Szeged.
- SÁNDOR KLÁRA (2001): „A nyílt társadalmi diszkrimináció utolsó bástyája”: az emberek nyelvhasználata. *Replika* 45–46/11: 241–259.
- SÁNDOR KLÁRA (2002a): A nyelvi arisztokratizmus alkonya. In: NYÍRI KRISTÓF (szerk.): *Mobilközösség — mobilmegismerés*. Budapest. 67–77.

- SÁNDOR KLÁRA (2002b): Nyelvművelés nálunk és más nemzeteknél. *Társadalomkutatás* 20: 121–149. URL: <http://web.unideb.hu/~tkis/nalunkes.htm> (Letöltve: 2011. 04. 01.)
- SÁNDOR KLÁRA (2004): Az “én nyelvem” — A “saját nyelvváltozatra” vonatkozó vélekedések nem nyelvészek ítéleteiben. In: P. LAKATOS ILONA–T. KÁROLYI MARGIT (szerk.): *Nyelvvesztés, Nyelvjárásvesztés, Nyelvcseré*. Budapest. 40–49.
- SÁNDOR KLÁRA–LANGMAN, JULIET–PLÉH CSABA (1998): Egy magyarországi ügynökvizsgálat tanulságai (A nyelvváltozatok hatása a személypercepcióra). *Valóság* 1998/8: 29–40.
- SZABÓ ANDREA (2008): *A nyelvi attitűd középiskolások körében* (Szakdolgozat). Debrecen.
- SZABÓ TAMÁS PÉTER (2011): Okos-e vagy? *Nyelv és Tudomány*. 2011. január 11. URL: <http://www.nyest.hu/hirek/okos-e-vagy>
- TERESTYÉNI TAMÁS (1990): Beszédszokások (Egy szociolingvisztikai adatfelvétel néhány előzetes eredménye). In: BALOGH LAJOS és KONTRA MIKLÓS (szerk.): *Élőnyelvi tanulmányok. (Az MTA Nyelvtudományi Intézetében 1988. október 5–6-án rendezett élőnyelvi tanácskozás előadásai)*. Budapest. 32–54.
- TRUDGILL, PETER (1997): *Bevezetés a nyelv és társadalom tanulmányozásába*. Szeged.

11. Függelék

11.1. Ügynökszövegek

11.1.1. Sztenderd változat

Mindent a vásárlókért!

Ezt választottuk cégünk jelmondatául, mert úgy gondoljuk a legjobban kifejezi annak karakterét. Kétezernyolcban kezdtük meg Magyarországon elektronikai

árucikkek gyártását és forgalmazását. Az elmúlt esztendőkből ezeket internetes áruházunkon keresztül értékesítettük. Mivel a vásárlók visszajelzései alapján azt tapasztaltuk, hogy készülékeink megfelelnek az elvárásoknak, úgy láttuk, hogy a továbbiakban talán szélesebb körben is érdemes volna kínálatunkat a vevőkhöz eljuttatni.

Mit kínálunk?

Akik tőlünk vásárolnak, azok televízió-, különböző audio- és video készülékek, valamint notebook-ok széles skálájából válogathatnak. Gyártmányaink sem minőségben, sem korszerűségben, sem design-ban nem maradnak alul versenytársaikhoz képest, sőt világviszonylatban is elismert márkánév a miénk.

Miért kell bennünket választani?

Pozitív tulajdonságunknak gondoljuk a megbízhatóságon és dolgozóink magas szaktudásán kívül még azt is, hogy munkalehetőséget biztosítunk a hazai munkavállalók számára, ami a jelenlegi munkaügyi viszonyok tekintetében nem elhanyagolható tényező. Ezekhez a jövőben is ragaszkodunk.

11.1.2. Hajdúsági változat

Mindent a vásárlóknak!

Eszt választottuk cégünk jelmondatául, mer úgy gondoljuk, a legjobban kifejezi annak karakterit. Kétezerévesébe készük meg Magyarországon elektronikai árúcikek gyártását és forgalmazását. Az elmúlt esztendőübe ezeket internetes áruházunkon keresztül értékesítettük. Mivel a vásárlók visszajelzései alapján azt tapasztaltuk, hogy készülékeink megfelelnek az elvárásoknak, úgy láttuk, hogy a továbbiakban talán szélesebb körben is érdemes volna kínálatunkat a vevőkhöz eljuttatni.

Mit kínálunk?

Akik túlnak vásárolnak, azok televízió-, különböző audió- és videokészülékek, valamint notebookok széles skálájából válogathatnak. Gyártmányajink se minőségbe, se korszerűségbe, se dizájnba nem maradnak alul versenytársajikho képest, sőt, világviszonylatba is elismert márkánév a miénk.

Mir kell bennünket választani?

Pozitív tulajdonságunknak gondójjuk a megbízhatóságon és dógózóujink magas szaktudásán kívül még asztat is, hogy munkalehetőséged biztosítunk a hazaji munkavállalók számára, ami a jelenlegi munkaügyi viszonyok tekintetibe nem elhanyagolható tényező. Ezekhe a jövőibe is ragaszkodunk.

11.1.3. Palóc változat

Mindent a vásárlóké!

Eszt választottuk cégőnk jelmondátául, mer úgy gondojjuk, a legjobban kifejezi ánnak karakterét. Kétezőnyócbá kesztük mēm Magyarországön elektronikáji árucikkék gyártását és forgalmazását. Az ē(l)mút esztendőge ezeket internetes áruházönkon keresztül értékésítettük. Mivel a vásárlók visszajelzései alapján aszt tápásztáltuk, hoty készülékejink mēffeelnek az elvárásönknek, úgy láttuk, hogy a továbbijágban tån szélésep körbe is érdemes vóna kínlátónkát a vevőkho ejjuttatni.

Mit kínlátónk?

Ákik tőlőnk vásáronak, azok televízió-, különböző audió- és videokészülékek, valamint notebookok széles skálájábó válogathatnák. Gyártmányajink se minőségbe, se korszerűségbe, se dizájnba nem maradnak alul versenytársajikho képest, sőt világviszonylatba is elismert márkánév a miénk.

Mijé kell bennőnket välasztáni?

Pozitív tulajdonságónknág gondojjuk a mēbbízhatóságon és dógozójink mágás száktudāsán kívül még ászt is, hogy munkälēhetőséget bisztosítónk a házaji munkävällälók számára, ami a jelenlegi munkäuigyi viszonyok tekintetēbe nem elhányágóhátó tényező. Ezēkhē a jövőbe is rágászkodunk.

11.2. Kérdőív

KÓD:

KÉRDŐÍV

A Debreceni Egyetem hallgatójaként kereslek meg téged, és kérem a közreműködésedet.

A kérdőív kitöltésével szakdolgozatom elkészítésében vagy a segítségemre, melyben az írásbeli közvélemény-kutatással foglalkozom.

Az alábbi kérdőívvel olyan személyek külső megítélését vizsgálom, akik egy elektronikai céghez jelentkeznek bolti eladónak. Arra vagyok kíváncsi, hogy mennyire esik egybe a cégek választása és a vevők vélekedése egy-egy leendő munkatársról. A vizsgálat eredményei számodra is pozitívak lehetnek: vásárlóként egyre inkább olyan eladókkal találkozhatasz majd a boltokban, akikkel te is elégedett vagy. Így különösen fontos, hogy minden kérdésre válaszolj!

Kérlek, hogy a kérdőívben semmilyen személyes adatot ne közölj magadról azon kívül, amit alább látsz. Ezeket viszont add meg mindenképpen!

Válaszaid nagyon köszönöm!

A válaszadóval kapcsolatos kérdések

Nemed: NŐ FÉRFI

Életkorod:

Születési helyed:

Lakhelyed (település):

Hol élnél a legszívesebben?

fővárosban

vidéki városban

falun

Mennyire fontosak számodra a következők? Kérlek, rangsorold!

(1 = egyáltalán nem fontos, 5 = nagyon fontos)

megjelenés, külső

együttérzés, segítőkészség

értelmi képességek, képzettség

beszédmód, nyelvi kifejezőképesség

foglalkozás, munkakör

A betöltendő állásra vonatkozó kérdések

Mit gondolsz, társadalmilag milyen szinten megbecsült szakma a bolti eladó?

(1 = legkevesbé megbecsült, 5 = leginkább megbecsült)

1 2 3 4 5

Mit gondolsz, mennyire fontos az iskolázottság e munkakör betöltésében?

(1 = egyáltalán nem fontos, 5 = nagyon fontos)

1 2 3 4 5

Dolgoznál-e te ebben a munkakörben?

(1 = egyáltalán nem dolgoznék, 5 = szívesen dolgoznék)

1 2 3 4 5

A jelentkezővel kapcsolatos kérdések

Kérlek, a hangfelvétel alapján kialakult benyomásaid alapján válaszolj az alábbi kérdésekre!

Szerinted mennyire jellemzőek az alábbi tulajdonságok a jelentkezőre?

(1 = egyáltalán nem jellemző, 5 = nagyon jellemző)

1. határozott, céltudatos

1 2 3 4 5

2. családszerető

1 2 3 4 5

3. intelligens, művelt

1 2 3 4 5

4. dolgoz, szorgalmas

1 2 3 4 5

5. jól nevelt, tisztelettudó

1 2 3 4 5

6. emberséges, méltányos

1 2 3 4 5

7. okos, értelmes, iskolázott

1 2 3 4 5

8. jó megjelenésű, szép, csinos

1 2 3 4 5

9. jószívű, segítőkész, önzetlen, együttérző

1 2 3 4 5

10. egyszerű, szolid küllemű

1 2 3 4 5

11. szerény, nem néz le másokat

1 2 3 4 5

12. tiszta, ápoltságos, rendes

1 2 3 4 5

13. talpraesett, önálló gondolkodású

1 2 3 4 5

14. magas, termetes

1 2 3 4 5

15. erkölcsös

1 2 3 4 5

16. jó humorú, kedves

1 2 3 4 5

17. *gyakorlatias, pontos, hatékony*

1 2 3 4 5

18. *őszinte, megbízható*

1 2 3 4 5

19. *szigorú, komoly*

1 2 3 4 5

20. *nyitott, barátságos*

1 2 3 4 5

Mennyire volt neked szimpatikus a jelentkező beszéd- és előadásmódja?

(1 = egyáltalán nem volt szimpatikus, 5 = nagyon szimpatikus volt)

1 2 3 4 5

Mit gondolsz, milyen iskolai végzettséggel rendelkezik a jelentkező?

1. általános iskola 2. szakmunkás képző 3. szakközépiskola 4.
gimnázium

5. OKJ-s képzés 6. főiskola 7. egyetem

Szerinted hol él a jelentkező?

1. fővárosban 2. vidéki városban 3. falun

Mit gondolsz, a jelentkező szülei milyen munkát végeznek?

1. szellemi munka 2. fizikai munka

Szerinted mennyire jók a jelentkező kommunikatív készségei?

(1 = egyáltalán nem jók, 5 = nagyon jók)

1 2 3 4 5

Ezt a választod, kérlek, indokold!

Szívesen vásárolnál a jelentkezőtől elektronikai terméket?

igen nem

Mennyire volt meggyőző a jelentkező szövege?

(1 = egyáltalán nem, 5 = teljes mértékben)

1 2 3 4 5

Mennyire voltak neked szimpatikusak a jelentkező következő tulajdonságai?

(1 = egyáltalán nem, 5 = teljes mértékben)

hangszín: 1 2 3 4 5

beszédstílus: 1 2 3 4 5

beszédtempó: 1 2 3 4 5

Mit gondolsz a jelentkező koráról?

1. fiatal 2. középkorú 3. idősödő

Alkalmasnak tartod-e a jelentkezőt a bolti eladói munkakör betöltésére?

(1 = egyáltalán nem, 5 = teljes mértékben igen)

1 2 3 4 5

Ezt a válaszod, kérlek, indokold!

Alkalmasnak tartod-e a jelentkezőt ennél magasabb munkakör betöltésére is?

(1 = egyáltalán nem, 5 = teljes mértékben igen)

1 2 3 4 5

Ezt a válaszod, kérlek, indokold!

Közreműködésed nagyon köszönöm!

Hanyiszkó Kitti